

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**TOPLUMSAL CİNSİYET: KADININ SOSYAL VE
HUKUKİ KONUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HİKMET SOY
144228001012**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Hayriye SAĞIR**

Konya-2017

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Adı Soyadı: HİKMET SOY

Numarası: 144228001012

Ana Bilim / Bilim Dalı: KAMU YÖNETİMİ / KAMU YÖNETİMİ

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tezin Adı: YRD.DOÇ.DR. HAYRİYE SAĞIR

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin

Adı Soyadı: HİKMET SOY

Numarası: 144228001012

Ana Bilim / Bilim Dalı: KAMU YÖNETİMİ / KAMU YÖNETİMİ

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı: YRD.DOÇ.DR. HAYRİYE SAĞIR

Tezin Adı: Toplumsal Cinsiyet: Kadının Sosyal ve Hukuki Konumu

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *Toplumsal Cinsiyet: Kadının Sosyal ve Hukuki Konumu* başlıklı bu çalışma *22/07/2017* tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Yrd. Doç. Dr. Feriye BAYRAKCI
Doç. Dr. H. Rüya ERÖLÜ
Yrd. Doç. Dr. Hayriye SAĞIR

[Handwritten signatures of the supervisors]

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı:	HİKMET SOY
Numarası	144228001012
Ana Bilim / Bilim Dalı	KAMU YÖNETİMİ/KAMU YÖNETİMİ
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	HAYRİYE SAĞIR
Tezin Adı	TOPLUMSAL CİNSİYET: KADININ SOSYAL VE HUKUKİ KONUMU

ÖZET

Günümüzde cinsiyet kavramından sonra en önemli kavram toplumsal cinsiyettir. Bu kavram her iki cinsi de kapsamakla birlikte daha çok kadınların hayatının merkezinde yer alır. Kadınlar aile hayatında, eğitimde, iş hayatında ve siyasete katılmada erkelere göre daha fazla sorunla karşılaşır. Bu eşitsizliğin temelinde toplumsal cinsiyet algıları bulunur.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde toplumsal cinsiyet kavramı detaylı olarak ele alınmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerini etkileyen başlıca faktörler (aile, eğitim, kültür, kitle iletişim araçları ve sosyal medya) ayrı ayrı açıklanmış; eşitlik, ayrımcılık ve pozitif ayrımcılık kavramları da bu bölümde değerlendirilmiştir. İkinci bölümde kadın kimliğinin Türk toplumundaki dönüşümü dönemlere ayrılarak ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde eşitsizlik kavramının bazı alanlardaki somut yansımalarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise kadın konusu önce uluslar arası düzenlemelerde incelenmiş ve daha sonra konuyla ilgili ulusal gelişmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kadın Çalışmaları, Uluslar arası ve Ulusal Yasal Düzenlemeler

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	HİKMET SOY		
	Numarası	144228001012		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	KAMU YÖNETİMİ/KAMU YÖNETİMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	HAYRİYE SAĞIR		
Tezin İngilizce Adı		GENDER: SOCIAL AND LEGAL STATUS OF WOMEN		

SUMMARY

Today the most important concept after the concept of sex is gender. This concept is more central to the lives of women, including both sexes. Women face more problems in family life, education, work and politics than men. Gender perceptions are based on this inequality.

In the first part of the three-part study, the concept of gender has been discussed in detail. The main factors affecting gender roles (family, education, culture, mass media and social media) are explained separately and the concepts of equality, discrimination and positive discrimination are also evaluated in this section. In the second chapter, the transformation of the identity of women in Turkish society is discussed by dividing them into periods. As well as concrete reflections in some areas of the phenomenon of inequality in this section. In the third chapter, the issue of women was first examined in international arrangements and later on the relevant national legal developments.

Keywords: Gender, Women's Work, International and National Legal Regulations

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı	3
1.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerini.....	6
1.3. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kazanılmasında Etkili Olan Faktörler	10
1.3.1. Aile.....	12
1.3.2. Eğitim	16
1.3.3. Kültürel Ortam	19
1.3.4. Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medya	21
1.4. Toplumsal Cinsiyet Kavramı Özelinde: Eşitlik, Ayrımcılık ve Pozitif Ayrımcılık	27
1.4.1. Eşitlik Kavramı	27
1.4.2. Ayrımcılık.....	29
1.4.3. Pozitif Ayrımcılık	31

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN KİMLİĞİNİN SOSYAL KONUMLANDIRILIŞI VE EŞİTSİZLİKLER

2.1. Türk Toplumunda Kadın Kimliğinin Dönüşümü	33
2.1.1. Osmanlı Devleti Öncesi Eski Türklerde Kadın	33
2.1.2. Osmanlı Devleti'nde Kadın.....	38
2.1.3. Cumhuriyet Dönemi Türk Kadını	44
2.1.4. Günümüz (Modern) Türk Kadını.....	52
2.2. Türkiye'de Kadın Hareketi ve Sivil Toplum Kuruluşları.....	54
2.3. Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler	57
2.3.1. Eğitimde Eşitsizlik.....	58
2.3.2. İstihdamda Eşitsizlik.....	61
2.3.3. Siyasete Katılmada Eşitsizlik	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSAL VE ULUSLAR ARASI HUKUKTA KADIN

3.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: Yasal Düzenlemeler	74
3.2. Uluslararası Yasal Düzenlemeler	74
3.2.1. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.....	76
3.2.2. Birleşmiş Milletler Dünya Kadın Konferansları ve Pekin Deklarasyonu	78
3.2.3. Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme	82
3.2.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.....	83

3.2.5. Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW).....	85
3.3. Ulusal Yasal Düzenlemeler.....	94
3.3.1. Anayasa	95
3.3.2. Yeni Türk Medeni Kanunu.....	97
3.3.3. İş Kanunu ve Değişiklikler.....	99
3.3.4. Türk Ceza Kanunu.....	103
SONUÇ	107
KAYNAKÇA.....	110

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
AİHM:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM:	Birleşmiş Milletler
CEDAW:	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women
ECOSOC:	Economic and Social Council
ILO:	International Labour Organization
İK:	İş Kanunu
KADER:	Kadın Adayları Destekleme Derneği
KAMER:	Kadın Merkezi Vakfı
KSGM:	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
OECD:	Organization for Economic Co-operation and Development
STK:	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK:	Türk Ceza Kanunu
TMK:	Türk Medeni Kanunu
TÜBAKKOM:	Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD:	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNESCO:	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF:	United Nations International Children's Emergency Fund
YİBO:	Yatılı Bölge Okulu

GİRİŞ

Her toplumun yüzyıllar boyunca kendine has değerlerle inşa ettiği kültürel birikim, yaşanan büyük siyasi, ekonomik veya küresel olaylarla değişerek nesilden nesile aktarılmaktadır. Oluşan kültürel değerler, toplumdan topluma değişiklik göstermekle birlikte tüm dünyada ortak olan kavramlar temel alındığında benzer süreçlerin yaşandığı görülmektedir. Bu ortak kavramların başında “cinsiyet” kavramı gelir. Doğuştan kazanılan biyolojik cinsiyetin, zamanla, toplumların çeşitli şekilde (din, gelenekler vb.) içselleştirdiği cinsiyet rolleriyle desteklenmesi beklenen bir olgu haline gelmiştir.

Toplumsal yaşam, bireylerin doğuştan sahip oldukları biyolojik cinsiyetin ötesinde bu cinsiyetlere biçilen rollerle şekillenen bir süreçtir. Süreç ailede başlar; eğitim hayatıyla devam eder ve günlük yaşamın her anında, meslek hayatında, siyasette gelişerek devam etmektedir.

Toplumsallaşma sürecinde kadınlardan beklenen cinsiyet rollerine bakıldığında ise, açık bir eşitsizliğin tarih boyunca şekil değiştirerek devam ettiği görülür. Bu eşitsiz ilişkiler bütünün temelinde, ataerkil zihniyetin oluşturduğu ve yüzyıllardır uygulanan temelsiz kalıplar yer almaktadır. Bu kalıplar toplumsal pratikler üzerinden meşrulaştırılmakla kalmaz; bunun biyolojik cinsiyet özelliklerinin doğal sonucu olduğunu iddia edilir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, toplumsal cinsiyet kavramı tarihsel süreç içinde ele alınacak, toplumsal cinsiyet rollerinin kazanılmasında etkili olan başlıca faktörler incelenecektir. Yine bu bölümde toplumsal cinsiyet kavramıyla yakından ilişkili olan eşitlik, ayrımcılık ve pozitif ayrımcılık kavramları incelenmiştir. İkinci bölümde ise, Türk toplumunda kadın kimliği, geçirdiği dönüşümlerle Osmanlı Devleti öncesi Türk toplumlarından başlanarak ele alınmış, kadın hareketi ve sivil toplum kuruluşlarının bu hareketin gelişiminde etkileri değerlendirilmiştir. Bu bölümde ayrıca eşitsizliklerin somut yansımaları, eğitim, istihdam ve siyasete katılma alanlarındaki güncel verilerle sunulmuştur. Üçüncü bölümde kadın haklarının gelişim süreci, uluslar arası bakımdan yasal zeminde ele

alınmıştır. Konuyla ilgili uluslar arası düzenlemelerin ardından ulusal yasal düzenlemeler ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyet ayrımının aksine, kadın ve erkeğin farklı cinsel kimliklerinden öte toplumsal yaşamdaki konumlarını, sorumluluklarını, mesleki tercihlerini belirleyebilecek geniş kapsamlı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireyler içinde buldukları toplum ile karşılıklı etkileşim içindedirler. Bu etkileşim o toplumun kültürel değerlerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda toplumu oluşturan kadın ve erkeğe, sahip oldukları cinsiyetlere uygun olduğu düşünülen toplumsal öğreti sonucunda belli roller biçilmektedir. Bu roller ve yüklenen sorumluluklar öylesine kabullenilmektedir ki, yalnızca sosyal hayat içerisinde değil aynı zamanda ekonomik, siyasi yaşam üzerinde de kadın ve erkeğin konumunu etkileyecek boyutlara ulaşmaktadır. Bireylerin doğuştan sahip oldukları cinsiyetlerine uygun, toplumsal süreçte kendilerine yüklenen sorumluluklar, cinsiyetlerine uygun geliştirilen davranış biçimleri ve roller literatürde toplumsal cinsiyet (gender) olarak adlandırılmaktadır (Dublen, 2014: 4).

Toplumsal cinsiyet kavramı; kadın ve erkeğe atfedilen bazı davranış kalıplarını, ahlaki değerleri, rolleri, hak ve sorumlulukları, düşünüş şekillerini ve dahi cinsiyetle birlikte eğilimlerin belirlendiği mesleki kalıp yargılarını ifade etmektedir. Nitekim biyolojik cinsiyetle herkesin kabul ettiği doğrulardan farklı olarak, toplumsal cinsiyetle toplumdan topluma, kültürden kültüre değişen birçok “doğru” algısı bulunmaktadır.

Kavram olarak toplumsal cinsiyet, her iki cins için de toplumun belirlediği ve cinslerin de anormallik yaratmamak adına kabul ettikleri bir dizi davranış ve değerler bütünüdür. Kadına ve erkeğe yüklenen bu davranışlar, roller ve değerler kültürden kültüre değişkenlik gösterebilmektedir; ayrıca kültür de toplumdan topluma farklılık göstermektedir.

Kültür, toplumda öğrenme yoluyla edinilmekte ve semboller aracılığıyla da nesilden nesile aktarılabilmektedir. Kültür, bireyin toplumun değerler sistemine uyum sağlamasını temin etmektedir. Ayrıca kültürün, insanların tutum ve davranışlarını yönlendirme gücü de bulunmaktadır (Güneri, 2003'ten aktaran Gürsözlü, 2012: 22).

Toplumsal cinsiyetin kadın ve erkeğin biyolojik değil de sosyal olarak belirlenen roller olduğunu ifade eden Dökmen (2010: 5), bu kavramın toplumun bireyleri algılayış şekliyle ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu kitapta, kültürel olarak belirlenen bazı davranış kalıplarının da kavram üzerinde etkisinin olduğu ifade edilmekte, kadın ve erkek cinsine uygun bulunan toplumsal rollerden bahsedilmektedir.

Toplumsal cinsiyetin uygulamaya dönük davranış kalıpları her toplumda farklılık gösterdiği gibi, aynı toplumda farklı dönemlerde de değişiklikler gösterebilmektedir. Toplum içinde siyasal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle değişen kültürel değerler, toplumsal cinsiyet rollerini de etkilemektedir. Bu etki, bir dönem normal olan davranış şekillerinin zamanla sorgulanıp yadırganması şeklinde de gerçekleşebilmektedir.

Kişi içinde bulunduğu toplumun değer yargılarından soyut düşünemez ve düşünülemez. Bu yüzden bireyler toplumda normal görülen davranışları yapmaya, benimsenen değer yargılarını sürdürmeye eğilimli hale gelirler. Bu eğilim kılık kıyafet konusunda içselleştirilen günlük hayat rutinlerine kadar yansır. Yani bireyler kendilerine dayatılan, uygun görülen davranış kalıpları yoluyla toplum tarafından evrilmekte ve toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun yaşayış biçimleri benimsemektedirler.

Toplumsal cinsiyet (gender) kavram olarak ilk defa, 1950'lerin ortalarında psikoloji alanında kişilik patolojilerinin tedavisi alanında kullanılmıştır. Bu kapsamda toplumsal cinsiyet, "kimlik" olarak kavramlaştırılmış ve "toplumsal cinsiyet kimliği" bir kişinin kadın ya da erkek olduğuna dair öz algısı olarak tanımlanmıştır (Marshall, 2000'den aktaran Sayer, 2011: 9).

Günlük yaşamda ve dilde genellikle herhangi bir ayrıma gidilmeden birlikte ifade edilmelerine karşılık, cinsiyet temelinde şekillenen biyolojik özellik ile bu özelliğin üzerinde inşa edilen toplumsal durum, bilim çevrelerinde cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) terimleri ile isimlendirilerek, birbirinden ayrı tutulmaktadır. Bu ayrımın tarihi ise son derece yenidir. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramını sosyolojiye dâhil eden Ann Oakley, 1972 yılında yayımlanan *Sex, Gender and Society* adlı kitabında söz konusu ayrıma vurgu yapmaktadır. Oakley'e göre cinsiyet, biyolojik açıdan erkek/kadın ayrımını anlatırken, toplumsal cinsiyet (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır. Her ne kadar geleneksel bakış açısında, cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin basit ve açık bir şekilde birbirleriyle örtüştüğü anlayışı devam ediyor olsa da, artık bugün bu ikilinin birbirlerinden ayrı anlamsal boyutlarını konu edinen geniş bir literatür oluşmuş bulunmaktadır (Vatandaş, 2007: 31).

Toplumsal cinsiyet olgusu, günümüzde kullanılırken aşıkâr ve anlamı üzerinde uzlaşma sağlanmış gibi görünse de gerçekte hem anlamı hem de nasıl bir teorik ve ideolojik bir bağlama yerleştirilmesi gerektiği konusunda tartışmalar sürmektedir. Toplumsal cinsiyet olgusu ikinci dalga feminizm içerisinde ve 1960'ların ikinci yarısında cinsiyet (sex) olgusunun anlatım gücünün zayıflığı nedeniyle ortaya atılan ve toplumsal yaşama ilişkin analizler için daha elverişli olduğu düşünülen bir kavramdır. İnsanlar arasındaki farklılıkları sadece biyoloji eksenli olarak tanımlamanın yetersizliğini vurgulamak amacıyla, verili bir kadın ve/veya erkek doğası varlığını benimseme sınırlılığı ve zorunluluğundan kurtarmak için geliştirilmiştir. Bu nedenle de öncelikle cinsiyeti (sex) yani insan varlığının biyolojisini toplumsal olarak yapılandırılan kimlikten veya toplumsallaşma süreçlerinde kurulan cinsel kimlik(ler)inden ayırmaya yönelinmektedir. Bu kullanım tarzıyla, bireylerin kişilik özellikleri ve davranış kalıpları ile bedenleri ayrı ayrı ele alınmaya başlanmış, insan varlığının biyolojisini anlatan cinsiyet ile sosyal ve kültürel süreçlerde kurulan kimliklerini ifade eden toplumsal cinsiyet arasında bir ayrım yapılmıştır (Nicholson, 1994'den aktaran Cangöz, 2013: 45).

Toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkeklik özelliklerinin toplum tarafından çizilmiş bir çerçevesidir. Bu çerçeveye göre, doğuştan sahip olunan biyolojik cinsiyetlere uygun davranış kodları tesit edilerek erkek ve kız çocuklarına yüklenen sosyal cinsiyet farkları belirlenmiştir. Çizilen bu çerçeve, yasal düzenlemeleri içermese de, yasa yapılırken bu kodlar dikkate alınarak “mevcut” sistem devam ettirilmiştir. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları sadece kültüre göre farklılık göstermekle kalmamakta, aynı toplumda, aynı kültürde farklı zaman dilimlerinde de değişiklikler gösterebilmektedir. Nitekim kadınlık ve erkeklik zamanla öğrenilmiş rollerden oluşmaktadır.

Giddens, Ryan’dan aktararak cinsiyet rollerinin toplumsal olarak öğrenildiğini tek yumurta ikizleri örneğiyle açıklamaktadır. Tek yumurta ikizlerinin kesinlikle aynı genetik yapıya sahip olduğunu belirttikten sonra tek yumurta ikizi olan iki erkek çocuktan birinin sünnet sırasında ciddi şekilde yaralandığını ve bu nedenle cinsel organının bir kadın olarak yapılandırıldığını belirtiyor. Çocuklar büyüme süreçlerinde tipik kız çocuk ve erkek çocuk özellikleri göstermektedir. Kız çocuk bebeklerle oynamakta, ev işlerine yardım etmekte ve büyüdüğünde evlenmek istemektedir. Erkek çocuk ise arabalarla kamyonlarla oynamakta, diğer erkek çocuklarla vakit geçirmekte ve büyüdüğünde polis ya da itfaiyeci olmak istemektedir. Daha sonra kız büyüdüğünde bir takım sorunları olduğunu ifade etmiştir. Geçmişini öğrendiğinde ise kendini erkek gibi duyumsadığını belirtmiştir (Giddens, 2000’den aktaran Kalkan, 2007: 23).

1.2. Toplumsal Cinsiyet Roller

Roller, toplumsal yaşamda bireylerin konumları açısından önemli bir yere sahiptir. Kişiler cinsiyetleri, meslekleri, sosyal çevreleri, sorumlulukları vb. kıstaslar bakımından belli rollere uygun görülürler. Örneğin, anne ve babalar çocuklarının eğitiminden, geçiminden, güvenli bir hayat sürmesinden sorumludurlar ve onlardan bu sorumluluklara uygun roller sergilemeleri beklenmektedir. Tıpkı bunun gibi ortak kültüre sahip bireylerden de cinsiyetlerine uygun görülen benzer davranışları sergilemeleri, benzer olaylar karşısında ortak tutum ve davranışa sahip olmaları beklenir.

Kadın ve erkek olarak cinsiyet temelinde şekillenen rollere ise toplumsal cinsiyet rolleri denir. Kadınların ve erkeklerin, toplumun yazdığı “senaryo”ya bağlı olarak rollerini “oynamaları” beklenir. Toplumsal cinsiyet rolleri terimi cinsiyet kalıp yargılarını ya da toplumun belirlediği cinsiyet farklılıklarını yansıtmak üzere kullanılmaktadır. Daha özeldense, bu terim, geleneksel olarak kadınlarla ve erkeklerle ilişkili olduğu kabul edilen rolleri ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolü, toplumun tanımladığı ve bireylerin yerine getirmelerini beklediği cinsiyetle ilişkili bir grup beklentidir (Dökmen, 2010: 29).

Kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farkları inkâr etmemekle birlikte Bhasin (2003, 14-15), bilimsel kurallardan yola çıkarak bu durumun toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri için bir temel oluşturmadığını öne sürmektedir. Bu durumu örneklendirirken de kadın ve erkeğin değişen rol dağılımından örnekler verir. Yazara göre, eğer sadece biyolojik faktörlerle kadın ve erkeğin rolleri belirlenseydi, tüm dünyadaki kadınların sadece bazı işleri (yemek, dikiş dikme vb. işleri) yapabiliyor olacağı gerçeği, bu işlerin şu an erkekler arasında da yapılabiliyor olması gerçeğiyle çelişen bir durum ortaya çıkarırdı.

Toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten ayrılan yönü, sosyal ve kültürel birikimle oluşturulmuş olmasıdır. Kadınlık ve erkeklığe ilişkin değerler, bulunulan coğrafya, kültürel miras ve küresel değişimlere bağlı olarak değişmekte, bu değişkenler dışında farklı bölgelerdeki aile yapıları, gelenekler vb. faktörler de kadın ve erkeğe uygun görülen rolleri etkilemektedir.

Belli bir biyolojik donanım ile kız ya da erkek çocuk olarak dünyaya gelen insanoğlu, biyolojik cinsiyetinden dolayı bir takım toplumsal davranış kalıplarına ve beklentilerine maruz kalmaktadır. Birey sosyalleşme sürecinde kendini kız ya da erkek olarak tanıyıp kabullenerek, cinsel kimliğini kazanırken, içinde yaşadığı toplumun beklentilerine göre, kendi cinsiyet rollerine göre davranış geliştirmeyi de öğrenmektedir. Öğrenilen cinsiyet rolleri, bireyin yaşamını ve kişilerarası ilişkilerini etkileyen temel değişkenler olarak tüm yaşam dönemlerinde önemli bir işleve sahip olmaktadır (İmamoğlu, 2008: 72).

Beklentilerin öğretildiği - aileler, akranlar, okullar, medya ve de toplum -her iki cinsiyet için uygun görüldüğü kıyafet, kişilik, aktiviteler gibi özelliklere ilişkin bu sürece cinsiyet rolü sosyalleşmesi (gender role socialization)adı verilmektedir. Cinsiyet rolü sosyalleşmesi sürecinde, toplumun kadından ve erkekten beklediği dişillik ve erillik, bireyin kıyafetlerini, vücut dilini, sözlü ve sözsüz iletişim şekillerini, yürüyüşünü... vb. hayatını devam ettirirken bulunduğu her davranış ve hali içermekte ve bu özellikler o toplumun kültürünü yansıtmaktadır. Bunun da, dünyadaki bütün kültürlerin kadın ve erkekler arasında yapmış olduğu ayrım gerçeğinin bir yansıması olduğu dile getirilmektedir (Cook ve Rothwell, 2004'ten aktaran Gürsözlü, 2012: 25).

Her toplumun kendine has değerler, yargılar, gelenekler bütününe sahip olması toplumsal cinsiyet konusunda da dünyanın her yerinde farklı uygulamaların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Biyolojik olarak aynı şekilde yaratılmış olan kadın, dünyanın farklı bölgelerinde gerek aile içinde ve gerekse genel olarak farklı roller yüklenerek yaşamını sürdürmektedir.

Mead, Yeni Gine'de Arapesh, Mundugumor ve Tchambuli adlı 3 farklı kabile üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda hem erkeklerin hem de kadınların, pek çok kültürde kabul gören davranışları sergilediklerini tespit etmiştir. Bu toplumda kadınlar fedakâr annelik görevlerini hakkıyla yerine getirmektedirler. Mundugumor kabilesinde ise gerek erkekler gerekse kadınlar, erkeksi, bir başka deyişle, sert ve haşin davranışlar sergilemektedirler. Mead, bu iki kabilenin, kadın ve erkeklerinin kişilik bakımından farklı olduklarına dair hiçbir fikre sahip olmadıklarını söylemektedir. Kabilelerdeki erkeklere ve kadınlara, farklı ekonomik ve dini roller edinme, farklı beceriler kazanma imkânı tanınmıştır. Örneğin, Arapesh kabilesi boya yapmanın sadece erkeklere has bir iş olduğuna inanırken, Mundugumor kabilesi balık tutmayı bir kadın görevi olarak benimsemektedir. Fakat her iki kabilede de cesaret, saldırganlık, uysallık gibi herhangi bir kişilik özelliğinin sadece bir cinsiyete ait olduğu fikri bulunmamaktadır. Diğer taraftan, Tchambuli kabilesinde ise erkekler yaygın bir şekilde kadınsı olarak nitelendirilen davranışlar sergileyebilmektedirler. Örneğin, nispet yapar, saç uzatıp kıvrır, süslenip alışverişe gidebilirler; buna karşılık

kadınlar ise enerjik ve idare edici olup kendilerine erkekler kadar özen göstermez ve süslenmezler. Yani Tchambuli toplumunda, alışlagelmiş olan stereotipilerin tam tersi yaşanmaktadır (Yörükhan, 2006: 155- 156). Sonuçta toplumsal cinsiyet rolleri direkt toplum tarafından inşa edilen bir durum olarak ortaya çıkmakta ve kültürün bir yansıması olarak bireylerin hayatını şekillendirmektedir.

“Kadın ve erkek kimlikleri, toplumsal cinsiyete dayalı bir işbölümü oluşturacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu işbölümünde erkeğin kendini ev işlerini yapmakla yükümlü hissetmemesi, kadınların ise bu sorumlulukları kendi değerinin bir parçası olarak algılamaları söz konusudur. Erkek, ailenin fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli araçları sağlamakla görevlidir. Kadın ise, biyolojik üretimin temel aracıdır. Bunun yanı sıra kadın, erkek tarafından sağlanan kaynakları ailenin fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanır ve yeniden yaratır. Hem kadın hem erkek birlikte soyun devamını ve aile ilişkilerinin toplumsal normlara göre pratikte yeniden üretilmesini sağlamaktadırlar” (White, 1999’dan aktaran Ciner, 2003: 14). Üretilen normlar toplumun gözünde kadının ve erkeğin sorumlulukları olarak algılanmakta ve ilişkiler buna göre şekillenmektedir.

Biyolojik özelliklere bağlı olarak belirlenen cinsiyet tespiti, toplumdan topluma değişen sorumlulukların, rollerin de öznesini oluşturmaktadır. Nitekim Türk toplumunda aileler çocuklarının her şeyden önce toplumun normlarına uygun şekilde yetişmeleri için çaba gösterirler. Cinsiyet rolleri bakımından da eşitsiz rol dağılımı sorgulamadan önce bu rolleri içselleştirmeleri ve topluma göre “normal” erkek/kadın gibi davranmaları beklenmektedir.

Kadın ve erkeğin toplumda varoluş biçimi bireyin yaşamını şekillendirir. Bebeğin içine doğduğu toplum, onu, kadın ve erkeğe uygun gördüğü davranış kalıpları içinde şekillendirmektedir. Buna göre çocukların beslenme tarzlarından, giysilerine, oyuncaklarına, kitaplarına, çizgi filmlere, bilgisayar oyunlarına, okula ilk adımını attığında karşılaştığı ders kitaplarına vb dek her şey iki cinse uygun olduğu varsayılan imgelerle yüklü olarak sunulmaktadır. Bu süreç ilköğretime ilk adımını atmış çocukların, edilgen ve zayıf kadınlar ile etken ve güçlü erkekler olarak toplumsallaştırıldığı bir süreçtir. Bu süreçte erkeğin kimliğinin ana çizgisini kamusal

alanda yapıp gerçekleştirdikleri, kadınınkini ise ev içi alanda yaptıkları oluşturmaktadır. Toplumsallaşma sürecindeki iletiler aracılığıyla söz konusu rollerin, her iki cinsin “doğa”sı olduğu benimsetilir (Gümüšoğlu, 2008: 40).

1.3. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kazanılmasında Etkili Olan Faktörler

Her insan doğduktan sonra en küçük sosyal ortam olan aile ile birlikte sosyalleşme sürecine girer. Sosyalleşme süreci, kişilerin hem kendi hem başkaları hakkında fikirler edindiği, kendini sunduğu ve aynı zamanda kendini gerçekleştirdiği bir süreçtir. Bu süreçte cinsiyetler ve cinsiyetlere atfedilen davranış şekilleri kavranarak içselleştirilir. Toplumsal cinsiyet rolleri de bu süreçte hem oluşur hem de mevcut roller sürdürülür. Kadına/erkeğe yönelik algıların temeli bu cinsiyet rollerinin sahiplenilmesiyle başlamaktadır.

Sankır’a göre (2010: 2), birey olma ve sosyalleşme sürecinin vazgeçilmez özelliklerinden biri olarak tanımlanan toplumsal cinsiyet rolleri, kişilerden sosyal ortamlarda kendilerinden beklenen davranışları sergileme sürecinde oldukça etkilidir. Nitekim bireyler sosyal ortamlarda, o ortamın kendi cinsinden beklentisi yönünde hareket etme eğiliminde olurlar. O ortamdaki eril zihniyetin baskınlığı ise bireylerin davranışlarını önemli ölçüde etkiler ve yönlendirir. Bu gibi ataerkil söylemlerin güçlü olduğu ortamlarda, kişiler, cinsiyetlerinden beklenen davranışları sergileme yönünde hissedilir bir baskıyla karşılaşmaktadırlar.

Toplumsal yapının değişken, dinamik yapısı, içinde barındırdığı sosyal ilişkilerin ve değer yargılarının da zamanla etkilenmesine ve değişmesine neden olmaktadır. Bu sebepten dolayı, doğuştan sahip olunan cinsiyetin değişken yanı olan toplumsal cinsiyet rolleri de değişebilmektedir. Değişime etki eden faktörler çoğunlukla çevresel olmakla birlikte, bu faktörler toplumsallaşma sürecinde farklı farklı zamanlarda etkisini göstermektedir.

“Ruth Hartley’e göre toplumsallaşma; manipülasyon, yönlendirme, sözel tanılar ve etkinlik teşhiri olmak üzere 4 süreç aracılığıyla gerçekleşir. Bu dört süreç de normal olarak cinsiyete göre farklılık gösterir ve hepsi çocuğun doğumundan itibaren toplumsallaşmasının özellikleridir. Manipülasyon ya da şekillendirmeye, bir

çocuğa muamele biçiminiz ifade edilmektedir. Erkek çocuklara en başından itibaren güçlü ve bağımsız varlıklarmış gibi davranıldığı tespit edilmiştir. Bazı kültürlerde anneler, kız bebeklerinin saçlarını titizlikle süsler, onları dişi] bir tarzda giydirir ve ne kadar güzel olduklarını söylerler. Erken çocukluk döneminde yaşanan bu fiziksel deneyimler, kız ve erkek çocukların öz-algılarının şekillenmesinde çok önemlidir.” (Ruth Hartley, 1961’den aktaran Bhasin, 2003: 16)

“İkinci yöntem olan yönlendirme, erkek ve kız çocukların dikkatlerini nesnelere ya da nesnelere özelliklerine yönlendirmeyi içermektedir. Örneğin; kız çocuklara oynamaları için oyuncak bebeklerin ya da kap kacağın verilmesi, erkek çocukların ise silahla, araba ve uçakla oynamaya teşvik edilmesi yönlendirme sürecinin en bariz göstergeleridir. Güney Asya’da işçi sınıfı evlerinde kız çocuklar oyuncak kap kacakla oynamaz, onlar gerçek tencere ve tavaları yıkamaya, gerçek evleri temizlemeye, çok küçük olmalarına rağmen gerçek bebeklere bakmaya başlatılırlar; erkek çocuklar ise ya okula ya da ev dışında çalışmaya yollanır. Bu farklı tutumlar nedeniyle kız ve erkek çocukların ilgileri, farklı noktalara yönlendirilmektedir. Böylece onlar da farklı yetenekler, tutumlar, amaçlar ve hayaller geliştirirler. Belirli nesnelere aşinalık, tercihlerini de yönlendirmektedir. Sözel tanılar, hitaplar da kız ve erkek çocuklar için farklılık göstermektedir. Örneğin genellikle kız çocuklara “Ne kadar da güzel görünüyorsun” derken, erkek çocuğa “büyük ve güçlü görünüyorsun,” gibi söylemler kullanılmaktadır. Araştırmalar bu tür sözlerin, kız ve erkek çocukların, kadınların ve erkeklerin öz benliğini yapılandırdığını göstermektedir. Çocuklar kendilerini dişi ya da erkek olarak düşünmeyi, dolayısıyla diğer dişi ya da erkeklerle özdeşleştirmeyi öğrenirler. Aile üyeleri toplumsal cinsiyet rollerinin özelliklerini çok küçük çocuklara bile konuşma tarzıyla sürekli aktarmakta ve her bir çocuğa verilen önemi bu yolla ifade etmektedirler.” (Ruth Hartley, 1961’den aktaran Bhasin, 2003: 16).

“Son süreç etkinlik teşhiridir. Hem kız hem de erkek çocuklar, çok küçük yaşlardan itibaren, geleneksel eril ve dişil eylemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Kız çocuklardan günlük ev işleri için annelerine yardımcı olmaları, erkek çocuklardan da dışarıdaki işler için babalarına eşlik etmeleri istenir. Cinslerin tümüyle

birbirlerinden ayrıldığı toplumlarda, kız ve erkek çocuklar iki ayrı mekânda yaşarlar ve çok farklı faaliyetlerin etkisi altında kalırlar. Bu süreçler dolayısıyla çocuklar, eril ve dişil olmanın anlamını özümserler ve çoğu kez de bunları farkında olmadan içselleştirirler” (Ruth Hartley, 1961’den aktaran Bhasin, 2003: 16-17). Bu süreç ailede başlamak üzere, eğitim ve mesleki hayatta, medyada, sosyal çevrede ilerlemekte ve nesillere aktarılmak suretiyle eşitsizliğin süregelmesine sebep olmaktadır.

1.3.1. Aile

Aile, toplumun en küçük ve temel yapı taşı olan, yapısı ve kapsamı değişebilmekle birlikte evlilik ile kurulan bir ilişkiyle temelleri atılan, kan bağlarıyla birbirine bağlı olan bireylerin oluşturduğu, içinde çeşitli öznel ve ekonomik yapılanmanın olduğu yasal bir kurumdur.

Evlilik aracılığı ile meydana gelen aile kurumu toplumsal sistemin temeli olarak görülmüştür. Dolayısı ile toplumsal formasyonun oluşumunda ailenin kurucu bir niteliği bulunmaktadır. Aile, kadın ile erkeğin birlikteliği anlamına gelmektedir ve aile, kadının toplumsal formasyonunun oluşumunda doğrudan etkili olmaktadır. Bundan dolayı aile hukuku içerisindeki düzenlemelerin ve maddelerin kadın ile doğrudan ilişkisi ve belirleyiciliği bulunmaktadır (Kızılay, 2010: 98). Aileler de içinde buldukları toplumsal koşullara göre zaman içinde değişiklikler göstermekte, bu değişiklikler aktarılan toplumsal rollere de yansımaktadır.

Aile toplumdaki bireyler arasındaki ilişkilerin biçimlenmesinde temel rol oynayan değerlerin, bir kuşaktan diğerine aktarılmasında öncül toplumsallaştırıcı araçların başında gelen ve toplumlarının varlığını sürdürmesini garanti altına almak için oluşturulmuş olan en temel kurumdur. Aile özellikle toplumdaki bireyler arasındaki ilişkileri ve dolayısıyla toplumun kendisini biçimlendirmektedir. Ancak, toplumdaki çeşitli kurum, süreç ve olguların oluşması ve değişimi de aile kurumunun yapısını, aile üyeleri ve kuşaklar arasındaki ilişkileri de değiştirmektedir. Aile toplumun iktisadi, kültürel, siyasi kurum ve süreçlerine etki ederken, onlardaki değişikliklerden de etkilenmekte ve meydana gelen değişikliklere kendisini

uyarlamaktadır. Onun içindir ki aile kurumu avcı toplayıcı toplumdaki günümüzün sanayi ötesi toplumuna kadar varlığını sürdürmüştür, ama bunun için de kendisini uyarlamış ve büyük değişikliklere uğramış bir kurumdur (Çarkoğlu, Kalaycıoğlu, 2012: 3).

Ailedeki toplumsallaşma eğilimleri Engels tarafından şöyle ifade edilmektedir; “...Aileler kız çocuklarından çok, erkek çocuklarını özgürlüğe doğru itme eğilimlidirler. Hem ilk çocukluk hem de ilk gençlik dönemlerinde erkek çocuklar, düşünüş tarzlarında ve hareketlerinde kızlardan daha bağımsız ve ailelerine daha az bağımlı olmaya teşvik edilmektedirler. Ebeveynler, kız çocukları korktuğunda ya da incindiğinde onları, erkek çocuklarına yaptıklarından daha fazla rahat ettirmeye eğilimli iken erkeklere, kızlardan daha genç yaşta daha geniş çaplı özgürlükler verilir. ...Erkek çocuklar, başkaları tarafından mağdur edildiğinde bununla savaşmaları için cesaretlendirilirken, kızlara hiç bir şey yapmamaları öğretilmektedir. Bir kızın çocukluğunda öğrendiği çaresizlik, genellikle yetişkinlik dönemine taşınmakta ve böylece pasif olma, sorunlarını çözmenin tek yolu gibi görünmektedir. Geleneksel olarak, genç erkekler becerilerini tespit edip geliştirmeleri, ilgi alanlarını ve amaçlarını belirginleştirmeleri, önemli seçimler yapmaları ve geleceğe hazırlanmaları için teşvik edilirken, genç kızlar çekici olmaya, uyum sağlamaya, diğerleriyle iyi geçinmeye ve gözde bir kişi olmaya teşvik edilmektedir. Diğer bir deyişle, erkekler ‘İhtiyaçlarım nedir ve bunları nasıl karşılayabilirim?’ sorusunu sormaya itilirken, kadınlar ‘başkalarının ihtiyaçları nelerdir ve bunları nasıl karşılayabilirim?’ sorusunu sormaya itilirler. Benzer şekilde, kadınların ‘Arzu ettiğim nedir?’ sorusunu değil, ‘Arzulanan biri miyim?’ sorusunu sorması beklenmektedir” (Engel, 2002’den aktaran Bilican Gökkaya, 2015: 239).

Aile ile ilgili çözümlenmeler yapılırken, ailenin içinde bulunduğu kültür kadar sahip olduğu dini inanç faktörünü de dikkate almak gerekmektedir. Nitekim Türk toplumu için, ataerkil kültür yapısının bir dayanağı da İslami geleneklerin yorumlanması yoluyla ulaşılmış sonuçlardır. Bu sonuçlara göre kız çocuğunun “iyi” yetiştirilmesinin ölçütü, onun çoğunlukla ailevi sorumlulukları yerine getirmede gösterdiği beceriyle ölçülür, bu mantıkla kız çocukları bilimsel, teknik, teknolojik

gelişmelerin öznesi olmak yerine önce mutfağın yetenekli öznesi olmaya yönlendirilmektedir. Buna muhalif düşünceler kısmen dine muhalif olmakla bir tutulurken, toplum içinde bu döngüyü sorgulayacak nitelikte kişilere de nahoş yaklaşımlar sergilendiği gözlemlenmektedir.

Aile içinde var olan cinsiyete dayalı işbölümü ve bireylerin hiyerarşik konumları nedeniyle, ailenin devamlılığını sağlamaya ilişkin üretim, yeniden-üretim gibi faaliyetlerin, var olan gelirlerin ve kaynakların aile bireyleri arasında eşitsiz olarak dağıldığı konusu tartışıla gelmektedir. Bu eşitsizliklerin ortaya çıkarılmasında ve tanımlanmasında, toplumsal cinsiyet temelli analizlerin merkezî bir rolü bulunmaktadır. Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet aile içinde var olan, hem de aileye bağlı olmayan kurumlardaki ilişkileri anlamak için önemli bir analitik araç haline dönüşmekte ve bu ilişkilerin tanımlandığı, bir anlamda mihenk taşı olmaktadır. Toplumsal cinsiyet analizine dayalı bir bakış açısı aynı zamanda bize “erkek ve kadın olmanın çok katmanlı anlamlarının nasıl sosyal olarak oluşturulduğunu; kadın ve erkek olmanın ev içinde ve ev ötesinde oluşan her türlü günlük faaliyette gömülü olduğunu” göstermektedir (Hart, 1995’den aktaran Dedeoğlu, 2000: 140).

“Toplumların yaşamını etkileyen radikal değişmelere; sanayi ve bilgi toplumunun etkilerine rağmen, kadını erkekten ayıran uygulamalarla, toplumsal cinsiyete ilişkin önyargılar varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Çünkü bu durum Türk insanı açısından incelendiğinde; ailedeki geleneksel eğitimin ayrımcı etkilerini güçlü bir şekilde koruduğu görülmektedir. Aile, bir yandan hem üretim ve tüketim, hem de türün devamı işlevini sürdürürken, diğer yandan da toplumsal değerleri ve buna bağlı olarak cinsel rolleri yeniden üretmektedir. Geleneksel ailede kız çocukları hem yetiştikleri, hem de gelin gidecekleri ailede ataerkil yapıya uyum sağlamak üzere yetiştirilmektedirler. Bu aile tipinde kız çocuğu, giderek genç kız ve kadın konumuna gelerek yeniden üretim çerçevesinde ev içi işlerden sorumlu bir birey haline gelmektedir. Bu nedenle kız çocuk, küçük yaşlardan başlayarak evdeki kadınların yaptığı işlere yardım etmekte; onları taklit etmeye özendirilerek ve bunu gerçekleştirerek yeniden üretim sürecine dâhil edilmektedir. Kız çocuklarının bu doğrultuda toplumsallaşmasını sağlayan en önemli öğelerden biri oyun ve

oyuncaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kız çocuğu bebek, minyatür mutfak eşyaları gibi oyuncaklarla, çok küçük yaşlardan başlayarak ev içi rollere ısındırılırken, erkek çocuk saldırganlık simgelerini barındıran silah, araba, uçak gibi oyuncaklara yönlendirilmektedir” (Tolan, 1991: 209).

Çocuğun cinsiyet rollerini ilk öğrendiği kişiler anne ve babadır. Çocuklar, anne ile babanın ev içindeki rol paylaşımları ve etkileşimleri ile cinsiyete dair ilk izlenimleri edinirler. Daha sonraki öğrenme basamakları olan eğitim, çevre ve kitle iletişim araçlarının da katkısıyla eşitsiz rol dağılımını benimsemektedirler. Cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde diğer basamakların da kısmen belirleyicisi olan en önemli etken aile ortamıdır.

Türk toplumunda kadının sosyal statüsü erkeğinkinden daha aşağıdadır ve bu durum geleneksel cinsiyet rollerine dair beklentilerle de ortaya konmaktadır. Kız çocukları bu rollerin getirdiği yüklerle daha fazla maruz kalmaktadır. Kız çocukları boş zamanlarını evlerinde geçirmeleri beklenirken; erkek çocuklarının akranları ile dışarıda zaman geçirmesi son derece normal bir davranış olarak görülmektedir. Bu durum yetişkinlik döneminde de benzer şekilde devam etmekte, kadın kocasından daha az saygın sosyal statüye sahip olmaktadır. Kadının yeri evi ve asli görevi ev işi yaparak kocasına ve çocuklarına bakmak iken; koca kararlar veren ve uygulayan ancak karısıyla sınırlı iletişim içinde bulunan bir konumda bulunmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1982’den aktaran İmamoğlu, 2008: 82).

Türkiye’deki aile yapısı kırdaki ve kentte farklılık göstermektedir. Kentli aileler çoğunlukla çekirdek aile yapısına sahip, teknolojik imkânlarla daha kolay ulaşılabilen bir çevrede bulunurken, kırsalda imkânların her anlamda kısıtlı olması nedeni ile aile yapısı daha çok geniş aile şeklinde yapılanmaktadır.

Her ne kadar sanayi toplumuna geçişle birlikte; aileler küçülmüş; kadının çalışma hayatına girmesi desteklenerek, kadın çalışırken çocuğa bakım verecek kurum sayılarının artması gibi hayatını kolaylaştırıcı gelişmeler aracılığıyla, hane içinde ve dışında, kadınlık ve erkeklik rollerinin keskin şekilde ayrılmasını engellenmiş de olsa geleneksel ataerkil zihni yapı tamamıyla değişmemiştir.

1.3.2. Eğitim

Eğitimin tanımı çok çeşitli şekillerde ve defalarca farklı kişiler tarafından yapılmıştır. Bu tanımlar (Taş, 2007'den aktaran Yumuş, 2011: 76);

- Bireyin davranışlarında kendi tecrübesi yoluyla istenilen değişmeyi meydana getirme süreci;
- Çocuklara, ergenlere ve yetişkinlere kazandırılacak zihinsel ve bedensel yetenekleri edindirmek;
- Önceden saptanmış amaçlara göre, insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkinlikler;
- Bireyin davranışlarında istenilen değişimin sağlanması süreci gibi farklı şekillerde ifade edilmektedir.

İçinde yaşadığımız toplumun her bakımdan değişimin ve dönüşümün sağlanmasında, değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesinde kadının-erkeğin her düzeyde aldığı eğitim büyük önem arz etmektedir.

Eğitimde cinsiyet ayrımcılığının en radikal görüntüsü bireylerin sadece cinsiyetleri yüzünden eğitimden yoksun kalmaları biçiminde ortaya çıkmaktadır. Tarihsel süreçte eğitim konusundaki yaygın kaniya bakıldığında, erkeklerin meslek sahibi olmaları adına eğitim yoluyla sosyalleşmeleri teşvik edilirken kız çocuklarına ev işleri, yemek, temizlik gibi ailevi sorumluluklar yüklendiği görülmüştür. Eğitim sistemi bu görüşe uygun şekilde oluşturulmuş, bu sayede erkekler kızlardan daha fazla sosyalleşme ve eğitim alma imkânına kavuşmuşlardır.

Eğitim hayatının ve eğitimin içeriğinde mevcut olan eşitsiz zihniyetin yansımalarından birini Celalettin Vatandaş “Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı” adlı makalesinde şöyle ifade etmiştir (2007, 39-40): “*Bireyin toplumsallaşma sürecinde yeri doldurulamaz bir öneme sahip olan aileyi takiben, okul sürecin ikinci önemli faktörü olarak devreye girmektedir. Ailede başlayan rol ayrışması, okuldaki eğitim sürecinde perçinleşmektedir. Müfredat ve ders kitaplarının içeriği ve öğretmenlerin geleneksel değerlere koşullandırılmış genel*

tutumları, bu yönde belirleyici bir etkiye sahiptir. İlköğretimin özellikle ilk sınıflarına ait ders kitaplarında, okula adımını yeni atmış ve toplumsallaşma sürecinin güçlü olduğu bir yaşam kesitinde bulunan çocuklara, sistematik bir şekilde, nasıl kadın ve erkek olacakları öğretilmektedir. Ders kitaplarındaki kadınlara toplumsal yaşamda edilgen, erkeklere ise etkin kimlikler verilmektedir. Erkekler kamusal alanda etkin olmaya yönlendirilirlerken, kadınlar, eşleri, çocukları ve ev işleriyle sınırlandırılmaktadırlar. Ders kitaplarındaki anneler temizlik, yemek, turşu, salça, konserve yapan; çamaşır, bulaşık yıkayan; çocuk ve hasta bakan kişiler olarak anlatılmakta ve resmedilmektedir. Kadınların bir işte çalıştığını belirten metinlerde bile, asıl görevlerinin ev içinde olduğuna vurguda bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak kadınlar, aile içinde kocalarına olduğu kadar çocuklarına da bağımlı kişiler olarak tanımlanmaktadır. Erkekler ise hemen her zaman bir işin yapılmasına karar veren kişiler olarak anlatılmaktadır. Kitaplarda model olarak takdim edilen erkek, hemen her zaman, ailenin başkanı ve evin giderlerini karşılamaktan sorumlu kişi olarak görülmektedir”.

Her eğitim seviyesinde, eğitimciler (azınlık da olsa kadınlar da dâhil olmak üzere) öğrencilere cinsiyetleri sebebiyle farklı davranabilmektedir. Bu farklı tutum gelenekselleşen cinsiyet algılarının dışı vurumudur. Bu geleneksel cinsiyet merkezli tutum ilkokuldan yükseköğretime farklı şekillerde kendini gösterebilmektedir.

Türkiye’de okul kitaplarında ve öğretmenlerin davranışlarında da kalıplaşmış cinsiyet rolleri gözlemlenmektedir. “Eğitim-Sen 1.Kadın Kurultayında ‘Eğitimde Cinsiyet Ayrımcılığına Hayır’ kampanyası kapsamında okul kitaplarında geçen ayrımcılıkla ilgili örneklerden biri şöyle ifade edilmiştir; “.....kız çocuklar annelerine yardım ederler, kız çocuklarının yeri annelerinin yanındır, okulumuzu erkekler yönetir” (Aydın, 2004: 11).

Mesleki yaşantının kısmen bir önceki basamağı olması sebebiyle eğitim hayatında yaşanan eşitsiz yaklaşımlar meslek seçimini de etkilemektedir. Bu etki eğitim hayatında yönlendirmelerine en çok ihtiyaç duyulan öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği anlayışını içselleştirmeleri yoluyla öğrencilere aktarılmaktadır. Kadınlara uygun görülen meslekler çoğunlukla erkeği tamamlama niteliğine vurgu

yapılan (sekreterlik, asistanlık gibi akıllara ilk olarak kadınların geldiği mesleklerde olduğu gibi), kadının ev içi konumuna yardımcı nitelikte mesleklerdir. Mühendislik ve teknik bilgiler gerektiren mesleklerin erkeklere uygun olduğu ön görüşü de bu ön yargıların bir diğer göstergesidir.

1945-50'li yıllardan başlayarak günümüze dek, ilkokula daha yeni adımını atmış çocuklara sistematik olarak nasıl “kadın” ve “erkek” olacakları öğretilmektedir. Ders kitaplarındaki kadınlara toplumsal yaşamda edilgen, erkeklere etkin kimlikler verilmektedir. Ders kitaplarında, erkekler kamusal alanda etkin olmaya yönlendirilirken, kadınlar, eşleri, çocukları ve ev işleriyle sınırlanmaktadır. Bu kitaplardaki anneler sürekli temizlik, yemek, turşu, salça, konserve yapan, çamaşır, bulaşık yıkayan, çocuk ve hasta bakan kişiler olarak anlatılıyor. Kadınların bir işte çalıştığını belirten metinlerde bile, asıl görevlerinin ev içinde olduğu sıklıkla vurgulanıyor. Erkekler ise “her türlü işin yapılmasına karar veren kişiler” olarak ders kitaplarında yer almaktadır. Çünkü baba, “ailenin başkanı ve evin giderlerini karşılamaktan sorumlu kişi” konumundadır (Gümüsoğlu, 1998: 103).

Temel işlevi ufku geniş nesiller yetiştirmek olan eğitim faktöründe, eğitimcilerin tutumu kadar müfredatın içeriği de önemlidir. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyetin temelsiz kalıp yargılarının devamlılığını sağlayan araç gereçler yerine, genç beyinleri eşitlikçi anlayışa yönelten içerikler sunulmalıdır.

Görüldüğü gibi ailede başlayan toplumsal cinsiyetin inşası gerek müfredatla, ders kitaplarıyla gerekse öğretmenlerin davranışlarıyla devam ettirilir ya da pekiştirilmektedir. Ayrıca okul devletin ideolojik araçlarından birini oluşturmaktadır. Devletin resmi ideolojisinin bireye verilmesi yanında toplumda var olan toplumsal cinsiyetin ve devletin kadın ve erkekte isteyeceği rolleri öğretildiği ya da yeniden üretildiği yerlerdir. Özellikle ilköğretim kademesi öğrenciye bağımsız davranabilme ve cinsiyetçi değerleri öğrenebilme sürecini de taşımaktadır. Okullar bu yönleriyle toplumsal cinsiyetin yeniden üretildiği ve sürekliliğin sağlandığı önemli kurumlardır (Yorgancı, 2008: 16-17).

Her ne kadar ilköğretim en önemli aşama olarak araştırmalar da çoğunlukla yer alsada eğitim hayatının her aşamasında gerek genel uygulamalar gerekse özel muameleler, toplumsal cinsiyet konusunda eşitlikçi bir zihniyetin önemini her aşamada hissettirmektedir.

1.3.3. Kültürel Ortam

Kişinin içinde doğup büyüdüğü ve yaşamını sürdürdüğü, değer yargıları ve geleneklerle çevrelenmiş; bireylerin bu hususta hem kültürü etkilemek bakımından etken, hem ondan etkilenmek ve değiştirilmek bakımından edilgen olduğu en geniş kapsamlı kavramların başında kültür gelmektedir. Kültür, en kısa şekilde bir toplumun yüzyıllar boyunca, farklı kaynaklardan beslenerek oluşturduğu, kendine has değerler, gelenekler içeren yaşam biçimidir.

Kültür toplumların yüzyıllarca süren değer birikimleri sonucu oluşan ortak özellikleridir. Örgütsel davranış yazınında kültürün çok farklı tanımları olmakla birlikte, kültür; “toplulukların ortak tecrübelerinden ortaya çıkan ve nesiller boyunca taşınan, paylaşılan; değerler, inanışlar, kimlikler, önemli olayların yorumlanmaları veya anlamlarıdır” (House vd., 2004’den aktaran Ercan, Sığırı, 2015: 96). Burada kültürün manevi unsurlarından olan değerler, gelenek ve görenekler ile inanç yapısı önem kazanmaktadır. Tüm bu etkenlerin toplamı olarak değerlendirilen kültür kavramı; her toplumda var olan bazı kalıp yargıların da kaynağını oluşturmaktadır.

Toplumsal cinsiyet bakımından oluşmuş kalıp yargılar ise, kadınlara ve erkeklere toplum içinde her konuda (meslek, ev içi roller, çocuk bakımı vb.) eşitsiz rol yüklemesi yoluyla ortaya konmaktadır. Kültüre göre belirlenen bu kalıp yargılar kadınlar üzerinde hissedilir bir baskı oluşturmaktadır.

Kadının ve erkeğin varlığı ve etkinliği kültür tarafından şekillenmektedir. Toplum içinde kadın ve erkeği birbirinden ayıran, davranışlarını şekillendiren ve yönlendiren bir özellik taşıyan kültür faktörü, toplumsal cinsiyet rollerinin merkezinde yer almaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, toplumsal cinsiyet rolleri kavramı, bireylerin sırf kadın/erkek olmalarından kaynaklanan ve fakat doğuştan olmayan sorumluluk ve yaşayış biçim kalıplarıdır. Bu kalıplar aile

faktörüyle çocuklara iletilirken ailenin de içinde bulunduğu kültür ile şekillendiği ve dahi eğitim aşamasında dahi bu kültürün oldukça etkili olduğu göz ardı edilmemelidir (Demez, 2005: 29).

Bu bakımdan düşünüldüğünde, bir kültür içinde oluşup gelişen ve yeni nesillere aktarılan davranış kalıpları, ailelerden başlanarak çocuklara, edinecekleri beceriler noktasında dahi dikte edilmektedir. Kız çocukları küçük yaşlarda tamir, teknik beceriler vb. konularında yetiştirilmeyip daha çok “kadınsı” olarak nitelenen becerilerle (yemek, çocuk bakımı, temizlik gibi) bezenirken, erkek çocuklarının araba sürme, tamir, ev dışı işler konusunda mahir olması beklenmektedir.

Kültürel ve toplumsal yapı farklılaştıkça toplumsal cinsiyet rollerinin de farklılaştığı vurgulanmaktadır. Ataerkil ve geleneksel toplumsal yapıya sahip olan ülkelerde kadının erkeğe kıyasla değersiz konumu dikkat çekmektedir.

Kültürler neyin erkeksi ya da kadınsı olduğuna yönelik tanımlar barındırırlar. Cinsiyet ile edinilmiş kimlik kişilerde içinde yaşanılan toplumun onlara uygun gördüğü şekillerde var olmaktadır. Yani kişi doğum ile kazanmış olduğu cinsiyet kimliğini daha sonra toplumsal yaşantısı sonucu kazandığı özelliklerle bütünlemektedir. Kişi böylece kendisi hakkında sahip olduğu düşüncesini yani kadın ya da erkek olarak sahip olduğu cinsiyetle ilgili yorumlamalarını içinde bulunduğu toplumun ortak değer ve inanışları ile belirgin hale getirir (Sankır, 2010: 24).

Erkek ve kızların nasıl davranması gerektiği konusunda çocuklar da kendi davranış biçimlerini geliştirirler. Eğer yaşıtlarıyla ilişki kurmak istiyorlarsa, onların beklentilerine uymaları gerektiğini erken yaşta keşfederler. Kız olup da geleneksel rollere uygun davranmayan çocuklar kimi zaman akran gruplarında dışlanma olgusu yaşamaktadır. Erkek çocuklarla özdeşleşen, güç gösterilerinde bulunan kız çocukları hemcinsleriyle aynı grup içinde oyun oynamakta zorlanır. Kız arkadaşlarından uyarılar alır, hatta eğitimciye şikâyet edilir. Aynı durum oğlan çocuklar için de geçerlidir. Duygusal ve kırılgan davranışlı kimi erkek çocukları hemcinsleriyle uyum sağlayamayabilir, hemcinsleri tarafından “kız gibi ağlama, korkak!” türünden cinsiyetçi yargılarla suçlanırlar. Toplumsal cinsiyet kavramını ilk kez kullanan

feminist Ann Oakley konu ile ilgili olarak; “Toplumsal cinsiyetin bir kültür meselesi olduğunu belirterek, erkek ve kadınların “eril” ve “dişil” olarak toplumsal sınıflandırılmasının toplumsal hayattaki önemine vurgu yapmaktadır (Bhasin, 2003: 11).

Ataerkil ve gelenekçi kültüre sahip toplumların genelinde bireylere uygun görülen eril ve dişil bazı özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler toplumda eğitim, iş hayatı, sosyal çevre yollarıyla kişilere aktarılarak bu rollere uygun davranma biçimleri içselleştirilmektedir.

Dişillikler; toplumda kadınlara atfedilen çeşitli beklenti kalıpları yani uygun olduğu düşünülen davranışsal kuralları ifade etmektedir. Buna göre dişillik, Türk toplumunda yumuşak huyluluk (özellikle karşı cinse karşı alttan alma), anlayışlılık, kibarlık ve zarafet, fiziksel görünümüne önem verme, güvende olma yani korunup kollanma ihtiyacı baskın şekilde hissedilen özelliklerdir. Buna karşılık erillik bünyesinde, saldırganlık, bağımsızlığa önem verme, mantıklı olma, teknik becerilerle donatılmış olma, kamusal hayatta aktiflik, güçlü olma ve duygusal olmama gibi bazı davranışsal kodları barındırmaktadır (Ersöz, 2010: 170). Bu erillik/dişillik algısının yansımaları her alanda kendini göstermektedir. Günlük hayatta medyada, kadın çoğunlukla aile içindeki yeriyle veya cinsel güdülerini harekete geçirici bir “araç” olarak yansıtılmaktadır.

1.3.4. Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medya

Günümüzde kitle iletişim araçları her kesimi önemli ölçüde etkilemekte ve yönlendirmektedir. Her konuda toplumun genel görüş ve eğilimlerini hem yansıtan hem de pekiştiren bir faktör olan; eğlendirme, bilgilendirme ve toplumsallaştırma rollerine sahip olan kitle iletişim araçlarına genel olarak, görsel medyanın yanı sıra basılı yayın organları da dâhil olmaktadır.

Toplumsal hayata yön verme gücü bakımından birincil derecede önemli olan kitle iletişim araçları, birçok konuda olduğu gibi toplumsal cinsiyet konusunda da geleneksel kalıp yargıları pekiştirmek ve sürdürmekle ilgili etkin işlev görmektedir.

“Medya çoęu zaman bir algı operasyon oluşturmaktadır. Bir anda milyonlarca kitleye iletişim araçları üzerinden ulaşılabilmektedir. Ulaştığı kitlelerin zihin dűnyasını değiştirebilmektedir. Bu gibi durumlardan ۆtürü hem tehlikeli hem de yararlı yönleri mevcuttur. Kitle iletişim araçları kullanım amaçlarına göre farklılık göstermektedir. Yani kullanılan amaca göre değişiklik gösterebilmektedir. Medyada gerçekleşen algı operasyonları kişileri doğrudan etkileyecek niteliktedir.” (Kırık, Korkmaz: 2014: 5).

Kitle iletişim araçları içerisinde televizyon, zamanla hem ucuz elde edilebilirliği hem de sürekli yayınları ile toplumsal olarak daha tercih edilir konuma yerleşmiştir. Günümüzde artık televizyonun bulunmadığı bir ortamın yok denecek kadar az olması; televizyonun kadın-erkek, genç-yaşlı tüm bireylere hitap etmesi onun tercih edilebilirliğini de artırmıştır.

Toplumsal cinsiyet kavramının oluşmasında ve şekillenmesinde önemli rol oynayan faktörlerin başında yaşamımızın olmazsa olmaz unsurları diyebileceğimiz kitle iletişim araçları gelmektedir. Bu araçların içinde de en etkilisinin televizyon olduğu bilinmektedir. Konu açısından televizyon olgusuna bakıldığında televizyon programlarının çoğunda kadınlar bedensel açıdan öne çıkarılırken erkeklerin daha çok zihinsel başarılarının vurgulandığı dikkat çekmektedir. Nitekim bu durum, Archer ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada (1983), face-ism olgusu ile ilişkilendirilmiştir. Bu terim, medyada erkeklerin bedensel özelliklerinden ziyade zihinsel yönleriyle betimlenmelerine karşılık, kadınların bu durumun tam tersi bir betimlemeyle sergilendiklerini ifade etmektedir (Dökmen, 2010: 142-143).

Medyada kadın konulu çalışmalar diziler, kadın programları, ana haberlerde kullanılan dil, basılı yayın organları ve diğer mecralarda bazı ortak sonuçlar elde etmişlerdir.

Daha yakın bir zamanda yapılan bir çalışmada, Mine Gencil Bek ve Mutlu Binark, Türkiye’de medyada kadının temsili açısından, anne ve eş olarak kadın; cinsel nesne olarak kadın ve şiddet eyleminin nesnesi olan kadın biçiminde üç farklı kategori önerirler ve “kadınlara öğütler” başlığı altında bu farklı kadın tiplerinin

ortaklanması yönünde işlerlik gösterdiğinin altını çizerler (Bek, Binark, 2000: 4-15). Bu belirlemeye paralel olarak bakıldığında televizyon programlarının saat, içerik ve kullanılan dil bakımından kategorizeleştirilirken dahi eril bakış açısının esas alındığı görülmektedir.

Genel olarak televizyon programlarına bakıldığında eşitsizlik içeren bu tabloların değişmediğini söylemek mümkündür. Çoğunlukla kadınlara ayrılan saatler olarak gündüz kuşağının sunumundaki kadın rollerine bakıldığında, söylemlerin kadının ev içi rollerine yönelik olduğu ve birçok ekran yüzü kadının da bu söylemleri desteklediği görülmektedir. Erkeklere gelindiğinde, genellikle işten eve dönüş saatleri olarak belirlenen yayın saatlerinde haberler, tartışma programları yer almaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere, gün içinde kadınların evde olduğu saatler olarak yorumlanan saatler dahi kadının gün içinde yerinin ev olduğu yanılığını barındırmaktadır (Çelenk, 2010: 235).

Medya metinlerinde kadın çoğu zaman basmakalıp iki tiplere içerisinde yer almaktadır: ya “fettan ve kötü kadın” ya da “toplumun atfettiği rollerine uygun olarak anne ve iyi eş olarak kadın”. Kadınların çalışma yaşamına dâhil olmaları da kadınlara uygun iş tanımları temelinde sunulmakta, bu tanımların dışına çıkan kadınlar marjinalleştirilmektedir. Ayrıca kadınlar “bedene” indirgenmekte; ilgi çekme, izlenirliği artırma ve sansasyon yaratma kaygılarıyla kadınlar bedenleri üzerinden sömürülmektedir. Toplumsal dinamiklere koşut olarak kadının yaşamındaki değişimler ve yeni sorunlar medya metinlerinde ihmal edilmekte, farklı kadınlık durumları medya metinlerinde temsil edilmemektedir (Bek, Binark, 2000: 4). Program içeriklerine bakıldığında ise “kadın programı” olarak nitelendirilen ve son dönemde gündüz kuşağının çoğunluğuna hâkim olan programların içeriği; evlilik, moda, güzellik, giyim kuşam, dekorasyon, mutfak ve aile gibi kadının hapsolması istenen, kamusal alanın dışında olan konulardan ibarettir. Siyaset gibi ciddi konular erkeklere atfedilirken; kadını ilgilendiren ciddi toplumsal sorunlar (kadına yönelik cinsel taciz, şiddet, töre cinayetleri vb.) dahi magazin haberi olarak sunulmakta, bu halde kadın mağdurken de reyting malzemesi olarak medyada yer bulabilmektedir.

Kadının medyada temsili konusunda Tanrıöver, “ Medyada Kadının Temsil Biçimleri ve Kadın hakları İhlalleri” adlı makalesinde şu değerlendirmelerde bulunmuştur (2007: 157) : *“Çocuğu için fedakârlıkta bulunan anneler ya da ünlü siyasetçilerin eşleri günlük gazetelerimizin “baş tacı”dır. En ciddi siyasal sorunlarımızdan birinin bile “şehit anneleri” dolayısıyla ele alınması bunun en belirgin örneği, dahası bu temsilin/konumun, deyim yerindeyse resmi-egemen söyleme nasıl eklemlendiğinin bir göstergesidir. Bu temsilin en çarpıcı örneklerinden biri de, bir iş kadını ya da kadın siyasetçiyle yapılan söyleşilerde mutlaka o kişinin en iyi yaptığı yemeklere ya da çocukları/eşiyle geçirdiği zamana ilişkin soruların sorulması, fotoğrafların kullanılmasıdır. Sonuçta verilen mesaj şudur: “Kadınlar ne olursa olsun aslında her şeyden önce eş ve annedir ya da öyle olmalıdır”.*

Kadının cinsel rolünün vurgulandığı durumlar ise, tüketim kültürünün lokomotif sektörü olan reklam alanında daha belirgin olarak görülmektedir. Zira kadın zevk, güzellik, estetik kavramlarının merkezine konulmuş; kadın vücudu kendiyile alakalı-alakasız (araba lastiği reklamı, tıraş bıçağı reklamı vb.) her ürünün tanıtımında bir arzu nesnesi olarak araç konumuna düşürülmüştür.

Sabuncuoğlu (2006), televizyon reklâmlarında toplumsal cinsiyeti incelediği çalışmasında, televizyonda yayınlanan 14 reklâm filmini “gösterge bilimsel analiz yöntemi” ile incelenmiştir. Eril ve dişil özelliklerin reklâm filmlerinde var olup olmadığının tespit edilmeye çalışıldığı araştırmada, reklâm filmlerinde dişil modellerin daha fazla kullanıldığı vurgulanmıştır. Bu dişil modeller ağırlıklı olarak genç ve güzel ev kadınlarla temsil edilmiş, bu modeller anneler ya da eşler olarak yansıtılmış ancak iş kadınlığına dair göstergelere yer verilmemiştir. Geleneksel roldeki bu kadınsı modellerin, yaptıkları yemekler ya da güzellikleri ile önce kocalarından sonra ise önemli diğer bireylerden takdir alma çabası güttükleri lanse edilmiştir. Eril modeller ise, genelde başarılı, kendinden emin, hırslı, sert ve güçlü kişilik özellikleri ile yansıtılmıştır. Dişil modeller ev içlerinde, mutfakta yemek yaparken ya da gıda reklâmlarında görüntülenirken; eril modeller teknolojik ürün, araba ve bilgisayar gibi ürün reklâmlarında yer almıştır. Araştırmada ayrıca reklâmlarda kullanılan dış sesin hep erkek sesi olmasının da erkeksi cinsiyet rollerini

pekiştirdiğini, erkeğin güvenilir, deneyimli ve otorite olduğu yönündeki stereotipik kalıpları yansıttığı savunulmaktadır. Söz konusu verilerin hepsi, reklâmları izleyen bireylerin özellikle çocukların, cinsiyet rollerini etkileyen atıflar yansıttığı yönünde değerlendirilmektedir (İmamoğlu, 2008: 84-85).

Geleneksel medya olarak isimlendirilebilecek alanlar dışında son yıllarda internet teknolojisiyle birlikte hızla gelişen yeni medya uygulamaları bulunmaktadır.

Yeni medya kavramına bakıldığında, yeni medyanın internet teknolojisiyle birlikte anıldığı görülmektedir. İnternetin sosyal hayatta kullanılmasıyla birlikte interaktif etkileşimin olanaklı olduğu, zaman ve mekân kavramının ortadan kalktığı, bireylerin internet aracılığıyla sosyal ağlar üzerinden dünyanın bir ucundan öteki ucuna ileti, görüntülü-sesli videolar vb. mesajları gönderme olanağı sunan bir platformla karşılaşmaktadır. Yeni medya ile kitle izleyicisi aynı zamanda bireysel kullanıcı olarak varlık gösterebilme olanağına sahip konuma gelmiştir (Akmeşe, Deniz, 2015: 314-315).

Sosyal paylaşım siteleri aracılığı ile sisteme kayıtlı olan herkes birbirlerini profillerini izin verilen ölçüde görebilmekte, arkadaşlık teklif edebilmekte ve mesaj gönderebilmektedir. Ayrıca yazılı görsel ve sesli yayınlara yorum yaparak yayınları gören herkesin bu mesajları görmesi sağlanabilmektedir. Bu siteler aracılığıyla gruplar kurulabilmekte, insanlar bu gruplara üye olarak grup yöneticileri üyeleri örgütleyebilmekte ve onları yönlendirebilmektedir. Sosyal paylaşım sitelerinin, özellikle uzun zamandır birbirleri ile irtibat kuramayan bireyleri tekrar iletişime geçirmesi, eğitim- öğretim vb. olumlu amaçlar için kullanılabilmesi, gruplar aracılığıyla daha seri ve etkili bir iletişime olanak sağlaması bir avantaj olarak görülebilmekle birlikte kişisel verilere erişilebilirlik bakımından dezavantajları bulunmaktadır. Değişik amaçlarla kullanılabilen en yaygın sosyal paylaşım siteleri; facebook, twitter, myspace, linkedIn gibi sitelerdir (Şener, 2009'dan aktaran Balaman, Karataş, 2012: 498). Bu sitelerde bireyler duygu ve düşüncelerini diğer kullanıcılar ile paylaşabilmektedir. Bununla birlikte bireyler sosyal medya üzerinden toplumsal olaylara verdikleri tepkiler ile gündemi şekillendirebilmekte; kitlesel bilinç oluşturabilmektedirler.

Sümer (2010), “Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Medya: Bıyiksızlar” adlı yazısında toplumsal cinsiyet ve kitle iletişim araçlarına yönelik yapılan araştırmaların birçoğunda toplumun onu oluşturan bireylerden nasıl davranmaları gerektiğinin veya toplumun kadın veya erkeğin cinsiyetlerine yönelik anlamlandırmalarının söz konusu olduğunu belirtmiştir. Fakat internetin hızlı gelişimiyle birlikte sosyal ağlarda birebir etkileşime ve yorumlamaya dayalı iletişimin artmasıyla birlikte sosyalleşme araçlarının yönü geleneksel medyadan yeni medyaya kaymıştır. Kadının aktif olarak bu ağlarda yerini alması toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kavramsallaştırmaların yönünü değiştirmiştir. Sosyal medyanın artan etkisiyle birçok konuda kadına yönelik eşitsiz uygulamalara karşı toplumsal bilinç oluşturulmuştur.

Türkiye’de de kadınlar çok başarılı ve uluslararası alanda ses getiren kampanyalara imza atmışlardır. Bunlardan bir tanesi #bacaklarımtopla etiketiyle başlatılmıştır. Toplu taşıma kullanırken bacaklarını açarak oturan ve böylece yerlerini işgal eden erkeklerin fotoğraflarını sosyal medyada paylaşan kadınlar, kampanyanın uluslararası basında yer bulması sonucunu elde etmişlerdir. Bu kampanyayla her kadının günlük hayatında karşılaştığı bir sorunu dile getiren, bu sorun üzerinden eşitlik talebini dillendiren ve kadınların kolayca katılabilecekleri bir sosyal medya kampanyasının ne kadar etkili olabileceğine tanık olunmuştur (Kaya, 2014: 10).

Yeni medya uygulamalarının toplumsal cinsiyet rolleri konusunda avantajlarının yanı sıra eşitsizlikleri kökleştiren dezavantajları da bulunmaktadır. Bu olumsuz durumlar bahsedilen reklam, dizi, program olgularının yanı sıra kendini elektronik oyunlarda da göstermektedir.

Yeni iletişim teknolojilerindeki en önemli farklılığın elektronik oyunlarda olduğu ifade edilmektedir. OECD ülkeleri ortalamasına göre erkek çocuklar, kız çocuklarına göre iki kat daha fazla oyun oynamaktadır (OECD, 2005: 40). Günümüzde oldukça popüler olan elektronik oyunların içerikleri erkeklere göre tasarlanmakta; bu oyunlarda kadın sadece cinsel bir obje olarak kurgulanmaktadır. Bu duruma örnek olarak GTA (Grand Theft Auto) isimli oyun ele alındığında, oyunda kadının oyunun her noktasında cinsel bir obje olarak kurgulandığı

görülmüştür (Kırık, Korkmaz: 2014: 9). Kadınların medyada yer alma biçimleri ayrımcılığın sürdürülmesi veya yok edilmesi bakımından oldukça önemlidir. Medyanın eşitsiz algıları besleyen uygulamalar yerine daha eşitlikçi ve etik değerlere sahip söylemler ve uygulamalar geliştirmesi gerekmektedir.

1.4. Toplumsal Cinsiyet Kavramı Özelinde: Eşitlik, Ayrımcılık ve Pozitif Ayrımcılık

Günümüzde her alanda hakkıyla uygulanmasına en çok ihtiyaç duyulan ilkelere birisi kuşkusuz eşitlik ilkesidir. Ekonomiden günlük yaşama, siyasetten iş hayatına her alanda eşitlik ilkesinin uygulanmaması ya da yanlış yorumlanarak uygulanması sonucu toplumda birçok kesim (engelliler, kadınlar, yaşlılar vb.) belli haklardan mahrum kalmış ya da en iyi ihtimalle türlü zorluklara maruz kalmışlardır. Söz konusu dezavantajlı gruplardan biri olan kadınlar bu ilkenin hakkıyla uygulanmaması sonucu; bazen psikolojik şiddet, bazen eğitim hakkından mahrum bırakılma, bazen iş hayatında ağır yükler üstlenme, bazen siyasete katılma konusunda eşitsiz uygulamalarla karşılaşmışlardır.

Bu uygulamalar en başta eşitlik ilkesinin uygulanmaması veya içselleştirilmemesi sonucu ayrımcılık ya da eşitsizlik olarak adlandırılmıştır. Buradan yola çıkarak öncelikle toplumsal cinsiyet bağlamında eşitlik kavramının anlamına değinmek ve sonra ayrımcılık ve istisnai durum olarak pozitif ayrımcılık kavramını incelemek yerinde olacaktır.

1.4.1. Eşitlik Kavramı

Eşitlik, hukuki ve toplumsal açıdan vazgeçilemez temel kavramlardan biri olarak kabul edilmektedir. Tek yönlü olmayan; maddi veya şekli birçok boyutu bulunan kavram, çalışmanın sınırları bakımından hukuki zeminde değerlendirilecektir.

Eşitlik ilkesi ile toplumsal koşullar arasında yakın bir ilişki vardır. Yapılan bir muamele eşitlik ilkesi gözetilerek yapılsa bile, farklı toplumsal koşullarda eşitsizliğin artması veya azalması gibi sonuçlar doğurabilir. Eşitlik anlayışı maddi eşitlik ve şekli

eşitlik olmak üzere iki şekilde incelenmektedir. Şekli eşitlik anlayışı hayata geçirildiğinde eşit durumda olanlar için eşit sonuç verirken, kişiler eşit durumda değilse eşitsizliği pekiştirir. Maddi eşitlik anlayışı şekli eşitlik anlayışından, muamelenin kendisine ve muamelenin sonuçlarına odaklanmasından ötürü ayrılmaktadır. Eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve eşitlik ilkesinin gerçekten hayata geçirilmesi için dezavantajlı durumdaki kişilere olumlu anlamda farklı muamelenin yapılması gerekmektedir. Örneğin toplumda dezavantajlı konumda olan bir etnik gruba mensup çocukların eğitim gördüğü okullarda bu öğrenciler, genellikle diğer öğrencilere göre daha düşük eğitim seviyesine sahiptirler. Bu öğrencilerin diğer öğrencilerle eşit eğitim hakkına sahip olmaları ileride, örneğin üniversite sınavlarına girdiklerinde başarısız olmalarına yol açabilecektir. Mevcut eşitsizliğin giderilmesi için, dezavantajlı durumda olan bu öğrenciler için daha fazla sosyal yardım veya ek ders imkânının sağlanması gibi bazı olumlu önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu noktada mevcut eşitsiz durum ortadan kaldırılmadığı sürece herkesin eğitim hakkının olduğunun belirtilmesi ve eşit fırsat sunulduğunun ifade edilmesinin bir anlamı kalmamaktadır. Dolayısıyla fırsat eşitliği, sorumluluğu sadece bireylere yükleyen bir şekilde değil, eşit sonuçlara ulaşılmasını sağlayacak şekilde düşünülmelidir (Karan, 2011: 4-5).

Tuğba Ünlü (2009: 5), “Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık” adlı tezinde, eşitliğin anlam olarak birçok alanda farklı karşılıkları olduğunu örneklendirirken, hak ve hukuk temelinde eşitliğe yaklaşmıştır. Buna göre eşitlik, bütün bireylerin şahsi özelliklerine, toplumsal statülerine veya doğuştan gelen özelliklerine (ırk, cinsiyet) bakılmaksızın haklar ve sorumluluklar noktasında aynı olması demektir.

Eşitlik ilkesi, özgürlüklerin güvencesi ve gerçekleşme koşulu olarak genel bir kurucu ilkedir. Eşitsizlikler ortamında herkesin değil, ancak bazılarının özgürlüğünden söz edilebilir. “Orantılılık” kavramıyla gelişen hukuksal eşitlik, özdeş durumlarda aynı çözümlerin, farklı durumlarda ise farklı işlemlerin uygulanması anlamına gelmektedir. Eşitlik ilkesi, kanun önünde eşitlik, adalet önünde eşitlik, kamu hizmetlerine girişte eşitlik, kamu yükümlülükleri karşısında eşitlik, kadın ve

erkek arasında eşitlik, eğitim eşitliği, oy eşitliği gibi çok sayıda uygulamayı kapsamaktadır (Kaboğlu, 2002: 20).

Eşitlik anlam olarak çok yönlü ve yorumlanması zor bir kavramdır. Herkesi her konuda eşit görmek ve buna göre muamele etmek, eşitliğin tersine adaletsiz bir uygulama olacaktır. Nitekim doğada olduğu gibi toplumda da bireysel farklılıklar mevcuttur. Eşitlik, farklılıklara göre hak ve adaleti tesis ettiği ölçüde işlevseldir. Eşitlik ile ilgili bilinmesi gereken en önemli husus bahsedilen eşitliğin mutlak olmadığı; ancak orantılılık, adalet gibi pek çok kavramla iç içe geçtiği takdirde doğru şekilde yorumlanabileceğidir.

Hukuk devleti, özgürlük ve adalet kavramlarındaki ortak nokta olan eşitliğin bu tezde üzerinde durulacak görünümü “cinsler arası eşitlik” yani kadın-erkek eşitliğidir. Çünkü kadın ilkçağdan beri adaletin simgesidir. Kadın ilkçağda adalet dağıtan tanrıça, ortaçağda eli kılıçlı bir kadın ve Rönesans’tan bu yana da bir elinde kılıç bir elinde hassas terazi ve gözleri bağlı adalet dağıtmaktadır. Fakat ne yazık ki adaletin simgesi olan kadın adaletten ve eşitlikten oldukça uzak kalmıştır (Kalan, 1998’den aktaran Topgül, 2011: 6). Bu eşitsizlik durumu çoğu zaman kadının fiziksel güçsüzlüğü ve dini konularla temellendirilse de sonuçları bu alanlar dâhil her konudaki günlük hayat pratiklerine yansımaktadır.

1.4.2. Ayrımcılık

Eşitlik kavramının uygulanmasında oluşan sorunların cinsiyet eksenli yansımalarının başında ayrımcılık gelmektedir. Cinsiyet ayrımcılığı olarak da ifade edilebilen ayrımcılık kavramı kadın-erkek ayrımcılığı temelinde en basit ifadeyle; aynı haklara sahip bireyler arasında gerek biyolojik sebeplerle, gerekse gelenek görenek gibi toplumsal sebeplerle temellendirilerek kadınların her alanda hak kaybı yaşamasına sebep olan durumların tümüdür.

Anayasanın “Genel Esaslar” bölümünde kadın ve erkeğin eşit olduğuna dair şu hükümler mevcuttur (Mad.10): “Herkes, dil, ırk, renk, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini

sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.” (T.C. Anayasası, 1982). Görüldüğü gibi devletin cinsiyet temelli eşitsizlikleri önleme görevi anayasada vurgulanmış, buna yönelik gerekli uygulamaların temeli de bu maddeyle çelişmeyecek şekilde atılmıştır.

Ayrımcılık, farklı durumlarda gereken farklı uygulamaları değil; kişilerin sadece cinsiyetlerinden dolayı sahip oldukları kimliklerle hak kazanıp kaybetmelerini kapsar. Daha önce de bahsedildiği gibi, farklı durumlarda farklı uygulamalar eşitliğin gereği iken cinsiyet temelli hak kayıpları ayrımcılığın belirtisidir. Gerek din, aile, eğitim sistemi ve kitle iletişim araçları gibi ataerkil toplumsal kurumların gerekse psikolojik kökenli cinsiyete dayalı kalıp yargıların etkisiyle kadınlara yüklenen roller cinsiyet ayrımcılığının temelini oluşturur. Bu ayrımcılığın sonucunda kadınlar eğitimden siyasete, iş hayatından aile hayatına, sağlıktan toplumsal yaşama kadar her alanda eşitsiz uygulamalara maruz kalabilmektedir.

Ayrımcılık yasaklarına konu nedenlerle bir kişiye kural olarak hiçbir şekilde farklı davranılmaması gerekmektedir. Yasaklara konu nitelikler arasında dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din gibi kişisel özellikler yer alır. Ayrımcılık yasakları ile yasaklara konu özelliklere sahip kimselerin aynı uygulamalara tabi olması yani bu kimseler arasında eşitsizlik yaratılmaması amaçlanmıştır. Dolayısıyla ayrımcılık yapılması eşitsizlik anlamına gelmekte, ayrımcılık yasakları ile eşitlik amaçlanmaktadır. Keyfi olarak farklı davranmayı yasaklayan ayrımcılık yasaklarının ihlal edilmemesi için, farklı davranma ancak haklı bir nedenin varlığı halinde olmalıdır. Bu bağlamda cinsiyete dayalı ayrımcılığın haklı bir nedene dayandığından bahsedilebilmesi için bu ayırımın işin doğasından, niteliğinden ya da yürütülmesinden kaynaklanması ve o işin icrası için gerekli, vazgeçilmez bir koşul olması gerekmektedir (Onaran, 2000: 290).

1.4.3. Pozitif Ayrımcılık

“Pozitif ayrımcılık” geleneksel normatif eşitlik ilkesinin eksikliklerine bağlı olarak toplumda ortaya çıkan fiili adaletsizlikleri düzeltmek üzere geliştirilen çağdaş bir yaklaşımdır. Pozitif ayrımcılık, kâğıt üzerindeki hukuk normlarının gündelik toplum yaşamındaki pratik yansımalarını göz önünde tutmaktadır. Dolayısıyla, genel eşitlik ilkesinin seyirci kaldığı, fiili eşitsizlikleri ortadan kaldırmanın en azından azaltmanın yollarını arar. Bu amaçla, öncelikle anayasa düzeyinde devlete yükümlülükler öngören normatif hükümlere yer verilmesini savunur. Pozitif ayrımcılık kapsamında devletin üstleneceği yeni görevlerin amacı da, toplumda yaşanan olumsuzluklar karşısında yansız değil, aktif bir konumda yer alıp toplumsal barışın ve adalet duygusunun gelişimine katkıda bulunmaktır. Böylece devlet, olumlu ayrıcalıklar uygulayarak olumsuz ayrıcalıkları giderici ya da düzeltici yeni bir işlevle donatılmaktadır. Pozitif ayrımcılık anlayışında, özel olarak koruma gereği sadece kadınlar için değil engelliler, çocuklar, yaşlılar gibi toplum kesimleri için de söz konusudur (İba, 2006: 5).

Pozitif ayrımcılık, eşitsizliğin hüküm sürdüğü bazı konularda, yaşanan ayrımcı uygulamalara çözüm olması arzusuyla uygulanan bir fırsat eşitliği durumudur. Eşitsizliği yaratan sebeplere bakıldığında, kişinin doğuştan sahip olduğu nitelikler temelli bir eşitsizlik varsa orada yasal olarak da düzenlenen pozitif ayrımcılık hususu uygulanmalıdır.

Kadının toplumsal, kültürel, ekonomik etkinlik gösterebilmesi için önünün açılmasına ihtiyacı vardır. Kamu kurum ve kuruluşlarından, şirket, sendikalar, siyasal partiler, demokratik kitle örgütleri, yaygın deyimle sivil toplum kuruluşlarından yerel yönetimlere, merkezi yönetim ve meclise kadar, kadın iradesinin yetki ve sorumluluğunun hissedilmesi, giderek eşitlenmesi için birçok pozitif desteğe ihtiyaç vardır. Kadının sosyal koşullarının iyileştirilmesi, sosyal bilincinin yükselmesini beraberinde getirecektir ve eşitsiz toplumsal yarışmayı eşitliğe doğru zorlayacaktır. Bir başka deyimle, toplumsal açıdan dezavantajlı toplumsal gruba sağlanacak pozitif ayrımcılık, eşitliğe karşı geçici önlemlerden sadece biri olabileceği gibi, yoksullukla mücadele programının bir parçası olarak da ele alınabilir. Böylesi bir talep, bizzat

ulusal ve uluslararası düzenlemelerden ve yurttaş olmaktan doğan meşru demokratik bir hak, merkezi ve yerel yönetimler için yerine getirmekle mükellef oldukları anayasal bir görevdir (Ünlü, 2009: 23).

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN KİMLİĞİNİN SOSYAL KONUMLANDIRILIŞI VE EŞİTSİZLİKLER

2.1. Türk Toplumunda Kadın Kimliğinin Dönüşümü

İnsanlar belli bir kültür ve toplumsal yapının içine doğarlar. Bu toplumsal yapının ekonomî, dil, tarih, edebiyat, sanat, inanç, aile yapısı, gelenek-görenekler gibi maddî ve manevî birçok unsuru bulunmaktadır. Bu unsurlar zamanla değişim gösterirken bireylerin toplum içindeki konumlandırılmaları da gittikçe değişmektedir.

Toplumsal inşanın meyvesi olan cinsiyet algısı, kadının ve erkeğin farklı alanlar içinde; uygun görülen cinsiyet rolleri çerçevesinde değerlendirilmesini ima eder. Bu değerlendirmeleri yaparken de öncelikle toplumların geçmişten gelen kültür mirasını incelemek ve buna göre çıkarımlarda bulunmak gerekmektedir.

Tarihsel süreçte Osmanlı Devletini de daha doğru olarak değerlendirebilmek adına Osmanlı Devleti öncesinde Türklerin İslamiyet'i kabulüyle değişen toplumsal, kültürel ve hukukî yapıyı incelemek yerinde olacaktır. Nitekim kadının toplumsal konumu inanç, kültür, sosyal ve hukukî yapının etkileşimi sonucunda dönemden döneme değişiklikler göstermektedir. Bu yüzden önceki bölümlerde ele alınan toplumsal cinsiyet kavramı, bu bölümde Osmanlı öncesi Eski Türklerin mirasından günümüze doğru temellendirilerek açıklanacaktır.

2.1.1. Osmanlı Devleti Öncesi Eski Türklerde Kadın

Tarih boyunca kurulan Türk devletlerinde kadınlar hayatın her alanında önemli roller üstlenmiştir. Yaşadıkları coğrafyada, farklı toplumsal birikimlerin ve inanmış oldukları dinlerin de etkisiyle kurdukları devletlerde kadınların hukukî, toplumsal ve sosyal konumlarında değişikliklerin yaşandığı görülmektedir.

İslam öncesi Türk devletlerinden Hunlarda kadın erkeğin tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Yabancı elçilerin kabulünde hakanla birlikte olan eşi, tören ve

şölenlerde Hakanın solunda oturur, siyasi ve idari konularda görüşlerini beyan ederdi. Göktürklerde de Kağan'ın eşi devlet işlerinde söz sahibi olmuş ve yapılacak anlaşmalarda önemli rol oynamıştır. Bu gelenek Uygurlarda da devam etmiş hatta henüz devlet dahi kurulmadan önce Uygur oymağının reisi savaşta iken annesi Uluğ Hatun halkın arasında cereyan eden ihtilaf ve davalara bakmıştır. Çin kaynaklarına göre de Uygurlarda, hatunların kendilerine ait otağları olduğu gibi “K'otunCh'eng” (Hatun Şehri) olarak bilinen Uygur prenseslerinin yaşadığı şehirler bulunmaktadır (Gültepe, 2008: 146).

Türklerde kadın ve erkeğin toplumsal rolleri ve yaşam biçimi büyük bir benzerlik gösterirdi. Roux, *Orta Asya* (2001: 272) adlı eserinde kadın ile erkek arasındaki benzerlikler hakkında şu bilgileri vermektedir: *“Kadın örtünmez, haremde kalmaz, erkeklerden ayrı yaşamaz. Hatta aşırı serbest oldukları da söylenebilir... Erkeklerle bayramlara, şölenlere ve içki âlemlerine katılır; onlarla kımız ve şarap içerek sarhoş olurlar. Yalnızca katılmakla kalmaz, şölenleri, içki âlemlerini bizzat düzenler ve davetler verir. Kocasını evde olmadığı zamanlarda misafirini tüm ev sahibi görevlerini yerine getirerek ağırlar. Ata erkekler gibi biner, bu, Avrupalıları çok şaşırtır. Ok atar, öküz arabalarını kullanır... Kocaları dama oynarken onlar futbol oynarlar. Kendi işleriyle uğraşır, pazara gider ve kocasını paketlerini taşır... Ava ve savaşa katıldıkları da olur... Genç kızlar erkeklerle rekabet ederler, onlarla dövüşüp güreşmekten hiç çekinmezler.”*

Orta Asya Türklerinin tarihiyle ilgili en önemli kaynaklardan bazıları da; Orhun Yazıtları, Türk destanları, Dede Korkut Hikâyeleri ve dahi Türk yurtlarını gezen seyyahların gezi notları bile dönemin toplum hayatını yansıtan bilgi kaynakları olarak görülmektedir.

İslam öncesi Türklerde kadın, ailenin önemli bir üyesidir. Dede Korkut destanında kadınlar, kahramanların anneleri, eşleri, nişanlıları ve sevgilileri olarak yer almaktadır. Yani kadının toplumda bir vasfı mutlaka bulunurdu. Kadının sadakatinde ve ailesine karşı sevgisinde ve fedakârlığında sınır yoktur. Dede Korkut Oğuz namelerinde ailenin reisi baba olmakla birlikte evde bir koca baskısı söz konusu değildir. Karı koca davranışlarında birbirlerine karşı gayet samimi ve

saygılıdırlar. Aynı zamanda her türlü hak ve yükümlülükleri bakımından eşittirler. Her türlü kararı ortaklaşa verirler. Kadın aile ve toplumda yapıcı, birleştirici, fikrine hürmet edilir bir kimsedir. Kocalar gerektiği zaman kadınlarından akıl danışmaktadırlar (Yüçetürk, 2010: 8).

Bu gibi kaynaklardan toplanan bilgiler ışığında Türk toplumunda kadının konumu iki yerde belirginleşmektedir; bunlardan ilki kahramanlık, ikincisi ise analıktır. Nitekim yukarıda bahsedildiği gibi, birçok araştırmada kadının da erkeğin yanında savaşçı gibi yetiştirilmesi, at binmesi, ok atması gibi nitelikleri vurgulanarak toplumda ikincil konumda olmayışı, sosyal hayatta, yönetimde, siyasette söz sahibi olduğu belirtilmiştir.

Türk toplumunda kadının statüsünün ne kadar yüksek olduğunu anlayabilmek için, en eski devirlerde Türk yurtlarını gezen seyyahların notlarına bakmak dahi yeterli olacaktır. Bu notlar bize bu konuda çok güzel ipuçları vermektedirler. İşte bunlardan birisi olan İbn Batuta'nın hatıralarında, Türk kadını hakkında erkeklerin onlara gösterdiği aşırı saygının fark edildiğini, kadınların sosyal hayatta kendilerini saklamadıklarını (yüzleri açık gezdiklerini) belirtmiştir. Bu gibi birçok kaynaktan kadının Türk toplumunda kıymetli bir yere sahip olduğu ve analık konumunda daha da saygı duyulur hale geldiği vurgulanmaktadır (İnan, 1992'den aktaran Küçükırsoy, 2016: 18).

Gerek yerleşik hayata geçiş gerekse İslamiyet'in kabulü Türk kadınının toplumsal konumunu da değiştirmiştir. Her bireyde olduğu gibi toplumlarda da değişen dini inançlar, günlük hayat pratikleri dâhil köklü davranış değişikliklerine yol açarlar. Türklerin yerleşik hayata geçmelerinden yanı sıra İslam dinini kabul etmelerinden sonra da farklılıklar gözlemlenmiştir. Hayatın her alanında yaşanan değişim, Türklerde kadın algısını da etkilemiştir.

Burada değinilmesi gereken temel konulardan biri de İslamiyet'in kadına bakışıdır. Çünkü İslamiyet'in kadına bakışı, yanlış veya eksik yorumlamalar sonucunda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini meşrulaştırma zemini olarak görülmektedir. Bundan dolayıdır ki İslamiyet ve kadın konusu Türk toplumunun

geçmişi ve kadının konumu hakkında doğru sonuçlara ulaşmak açısından oldukça önemlidir. Zira geçmişten günümüze; kaynağı belirtilemeyen fakat toplumda oldukça çabuk benimsenip yayılan kıssalar, menkıbeler eşitsizliği dinen temellendirmekte; toplumsal yaşamı kadın erkek bakımından adaletsiz çizgiye sürüklemektedir. Kadınlara ilgili olarak; erkeklerin kadınlar üzerinde hâkim olması, şahitlik konusu, miras konusu ve boşanma konusu tenkit edilen konuların başında gelmektedir. Bu açıdan burada öncelikle İslamiyet'in kadına bakışına değinmek yerinde olacaktır.

“İslam'ın kadın hakları ve aile hukuku için getirdiği prensipler, gerek kadının toplumdaki değeri, gerek ailenin ahlaki ve sosyal boyutu ve gerekse, sosyal ve hukuki statüsü yönünden açık bir şekilde kadının lehinde görünmektedir. Ancak sorun şudur ki, teorik İslam'daki kadının yerinin, pratik İslam'da fazla uygulama alanı bulamamış olmasıdır. Teorik İslam'ın ve bu İslam'a en uygun tatbikatların olduğu Hz. Peygamber döneminde kadının toplumda işgal ettiği mevki, zaman içinde hızını kaybetmiş, İslam medeniyetinin gelişim süreci içinde, kadın, Müslüman toplumun dışına itilmiştir. Hz. Peygamber döneminde, İslam'ın, bir insan olarak erkeğe tanıdığı; hayat, mülkiyet, tasarruf, kanun önünde eşitlik ve adaletle muamele görme, mesken dokunulmazlığı, şeref ve onurun korunması, inanç ve düşünce hürriyeti, evlenme ve aile kurma, özel hayatının gizliliği ve dokunulmazlığı, geçim teminatı ve siyasi haklar gibi temel hakları kadınlara da aynı oranda vermiştir. İslam'ın ilk yıllarında, Hz. Peygamberin eğitim-öğretim için kadınlara ayrıca zaman ayırdığı, durumu müsait olan kadınların Cuma ve bayram namazı da dâhil olmak üzere bütün namazlara katıldıkları, Müslüman kadınların Hz. Peygamber'in evine giderek onunla sohbet ettikleri, kadınların Hz. Peygamber'le çok rahat konuştukları ve çokça soru sordukları, hâkimlik ve diğer devlet memurluğu görevlerinde bulunabildikleri, siyasi mücadele sahasında kendini gösterebildikleri, peygamberle tartıştıkları, devrin halifelerinden hesap sordukları, kamu hizmetlerinde görev aldıkları, savaşlarda tıbbi hizmetler, lojistik destek ve çarpışmaya katılma gibi aktif görevlerde buldukları da gelen bilgiler arasındadır.” (Gürhan, 2010: 65).

İslamiyet ve kadın konusunda önyargılı bakışı yansıtması açısından Hz. Havva ve Hz. Adem'in bilinen "yasak elma" hadisesine değinmekte fayda vardır. İslamiyet'in kutsal kitabı olan Kuran'ı Kerim'de geçmemesine rağmen, bu hadisenin kadınların fitne ve fesat yönüne işaret ettiği şeklinde yorumlar mevcuttur. Rivayete veya önyargılı yorumcuların anlattığına göre yaşanan hadisede, Hz. Adem yasak elmayı yemeyi düşünmemişken bunu onun aklına getirmesi bakımından Hz. Havva deyim yerindeyse "günaha azmettirici" olarak değerlendirilmiş, buradan yola çıkılarak kadınların "yoldan çıkarıcı" imgesine hem dini hem tarihi bir gönderme yapılmak istenmiştir (Yılmaz, 2007: 109).

Her konuda olduğu gibi Kuran'ı Kerim'de eşitsizlik olarak yorumlanan ayetlerde de bütüncül yorumlama ile asıl anlama ulaşılabilir. Bakara Suresi 228. ayetinde: "Onlar (kadınlar) için kocalarına karşı, onlara yönelik vazifeleriyle tamamen orantılı, haklar vardır; fakat erkekler kadınlardan bir derece üstündür" ifadesi geçmektedir. Bu ayet, erkeğe üstünlük tanındığı gibi sığ bir yorumlama dışında kadın ve erkek arasında sorumluluk bakımından, erkeğin daha fazla sorumluluğa sahip olması gerektiği yönünde yorumlanabilmektedir (Carullah, 1999'dan aktaran Yıldırım, 2014: 453).

Bunlar gibi diğer eleştirilen konularda da Kuran'ın indirildiği dönem ve toplum yapısı göz önüne alındığında; bahsedilen konularda erkeğin görevlerine yönelik atıflar yapıldığı için çoğunlukla erkeklerden bahsedildiği anlaşılacaktır.

İslamiyet'i kabul eden Türkler de Eski Türk Devletlerinde olduğu gibi kadına erkeğin yanında yer vermiş, Türk kadınları sosyal ve siyasi konularda kararlara katılma işlevini sürdürmüştür. Siyasi veya sosyal olarak önemli noktalarda yer alan Türk kadınlarına bakıldığında (Terken Hatun, Fatma Bacı, Gevher Nesibe ve diğerleri) dönem hakkında doğru bilgilere ulaşılacaktır. Tüm bu açıklamalar sonrasında anlaşılıyor ki, İslamiyet sonrası Türk kadını her alanda saygınlığını korumuş; baskı altında tutulmamış ve aşağılanmamıştır (Dulum, 2006: 8).

İslâm, Türk kadınının haklarını azaltmadı. Erken devirde, İslâm, henüz peygamber devrindeki veçhesini korumakta idi. Müslüman kadınların başörtüsü ise

bir iffet timsalinden ibaret ve kadınların korunmasına matuf idi. Zira İslam'da kadınlar eşlerini seçmekte özgürdür, mirasta hakları vardır, servetlerini müstakil olarak idare edebilirlerdi. İlmî faaliyetlerine devam edebilirlerdi. İlk dönem siyasi hareketlerde ilk İslâm kadınları da faal rol oynamıştır. Böylece Türk kadınının erken devirdeki İslâmî çevreye uyması için başını örtmesi yetmiştir (Esin'den aktaran Baş, 2006: 12). Ancak Arap ve İran geleneklerinin yaygınlaşmaya başlaması kadının toplum içindeki hak ve özgürlüklerini yavaş yavaş yitirmesine yol açmıştır. Türk aile düzeninde değişiklikler gözlenmeye başlamıştır. Selçuklu Devletinde bu olgu daha da belirgin bir biçimde duyumsanmıştır. Bu durumun temel nedeni ise İslam dininin bir Arap ülkesinde doğmuş olmasıdır (Gönenç, 2006: 72-73). Günümüzde dahi araştırılmadan inanılan ve kaynağı bilinmeden İslamiyet'e dayandırılan birçok davranış biçiminin kaynağı Arap kültür ve gelenekleridir.

2.1.2. Osmanlı Devleti'nde Kadın

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde kadınların toplum içindeki yeri, eski Türk geleneklerine benziyor iken İslamiyet'in kabulüyle birlikte değişimler başlamıştır. Kadın algısı, hem dinin etkisiyle hem de Arap-İran kültürünün etkileriyle farklılaşmış, kadın konum olarak toplumun dışına doğru itilmeye başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde, köklü değişikliklerle yeni bir dönemin kapısının aralandığı dönem Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan dönemdir. Batıda yaşanan gelişmelerin etkisiyle Osmanlı'da ilan edilen bu ferman, devletin sosyal yapısında olduğu kadar toplumun da yaşantısında büyük değişimlere kapı aralayan bir sürecin başlangıcı olmuştur.

Osmanlı'da kadınlar Müslüman, gayrimüslim, kentli, saraylı (sultan ve cariye) gibi çeşitlilik arz ederken, aslında kadın nüfusunun büyük çoğunluğu köylü kesimden oluşmaktadır. Bazı yazarlara göre, iki kadın tipi söz konusudur: saraylı kadın ve kırsal alandaki kadın. Buna göre, saraylı kadın ne kadar tüketiciyse, kırsal kesimdeki kadın da o kadar tüketicidir (Tayanç, 1977'den aktaran Kurt, 2010: 24).

Bu ayırım, “şehirli kadın” ve “reaya” ayırımı şeklinde değerlendirilebilir. Ayırımın kaynağı, özellikle yönetici kesimin evlerindeki haremlik-selamlık

uygulamasıdır. Ancak, toplumda kadının yerine dair bu uygulamada, Bizans'ın etkileri söz konusu olmuştur. İstanbul'un fethiyle birlikte köleler ve yöneticilerin birbirinden ayrı olduğu bir toplum yapısına sahip olan Bizans'ın kurumlarından etkilenen Osmanlı, yönetici sınıfının kadınlarının mensup olduğu "haremi" Bizans'tan almıştır. Böylece, Osmanlı'nın kadınları konumlandırmasında bir değişim ortaya çıkmıştır. Yönetici sınıfın eşleri "harem" hayatı yaşamaya başlamıştır. Kadınların aile dışından erkeklere görünmesi "namahrem" kabul edildiğinden, bir tek ailelerinden olan erkeklerle temas halinde yaşamak durumunda kalan kadınlar, sadece evi, eşi ve çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesi ile ilgilenmiş, dolayısıyla zamanının çoğunu evde geçirmiştir. Kadın, evde eş ve anne olarak görevlerini yerine getirmekle mesul tutulmuştur. Diğer bir deyişle "kadının yeri evidir" düsturu benimsenmiş, ev dışında bulunanlar, çoğunlukla ailenin erkek üyeleri olmuştur. Bu durum, kadınların üretim sürecinden kopmasına yol açmıştır (Tekeli, 1996: 1191).

Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren gerçekleştirilen hukuksal düzenlemelere bakıldığında, kadınların sahip oldukları haklar konusunda ayrıca bir açıklama ya da değerlendirmenin bulunmadığı dikkat çekmektedir. Kadınlarla ilgili düzenlemelerin en belirgin olanları, giyim- kuşama yönelik olanlardır. Osmanlı'nın hemen her döneminde giyim konusunda kısıtlamalarla karşı karşıya olan kadın, fermanlarda belirtilen kıyafet kalıplarına uymak zorundaydı. Çarşaf giyme zorunluluğu, yasaların belirlediği cezai yaptırımlarla kontrol altında tutulmuştur (Caporal'dan aktaran Kurt, 2010: 30). Tanzimat dönemine kadar kadınlarla ilgili; eğitim alanında, iktisadi alanda, hukuki alanda yapılan düzenlemeler genellikle kadını sınırlamaya veya ev içi olarak belirlenen yerini sağlamlaştırmak adına yapılmıştır.

Tanzimat dönemine kadar günlük yaşamları sıklıkla evi içinde geçen Osmanlı kadınları, kamusal hayata katılımları sınırlı olan bir yaşam şekli çizmişlerdir. Bu dönemde yani Tanzimat öncesinde, dış dünya kadınlara değil erkeklere aitmiş gibi görünmektedir.

Batılılaşma kavramı olarak çok yönlü bir niteliğe sahip olmasıyla, Osmanlı'da da çok yönlü değişikliklere sebep olmuş bir süreç olarak nitelendirilmiştir. Batılılaşma ile tanışma süreci olarak adlandırılabilir bu dönemde, kadınlara

yönelik düzenlemeler yapılmış, kadının eğitim hakkı, miras konusundaki konumu ve mesleki hayatıyla ilgili bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bunlardan en önemlileri; 1847 yılında kölelik ve cariyeliğin kaldırılması, 1858’de kız rüştiyelerinin kurulması, 1870’de kız öğretmen okullarının açılmasıdır (Tekeli, 1996: 1190-1204).

Tanzimat Döneminde kadınlara da erkekler gibi ilköğretim dışında eğitim hakkı tanınmış, öğretmenlik, ebelik okulları yapılmış ve eğitim bu dönemde devletin kötüye gidişinin durdurulması adına ümit vadeden konuların başında yer almıştır.

Osmanlı’da, siyasal alanda biçimsel eşitlik kalıplarının kurulması 1839 Gülhane Hattı Hümayunu ile başlamakla birlikte, biçimsel siyasal eşitlik, asıl olarak 1856 Islahat Fermanı ile kurulmuştur. Osmanlı milletleri temelinde kurulan bu eşitlik, Osmanlı tipi biçimsel siyasal eşitlik olarak karşımıza çıkmıştır. Mülkiyet temelinde miras paylaşımında 1858 Arazi Kanunnamesi ile kadınların pay alabilmesi hüküm altına alınmıştır. 1876 Kanun-ı Esasi’nde biçimsel siyasal eşitlik dolayısıyla “Osmanlı tebaası” eşit olarak kabul edilmiştir. Bu durum kadın erkek biçimsel eşitliği yönünde bir adım olarak görülebilir. Aynı biçimde, Kanun-ı Esasi’de “umum tebaanın” memur olabilmesinin kabul edilmesi, kadınların memur olmasını yasaklayıcı hüküm anlamına gelmemektedir. Ancak dönemin koşullarında “umum tebaa” dan anlaşılan erkeklerdir. Böylece Osmanlı’da Tanzimat fermanları ve 1876 Kanun-ı Esasi ile kadın-erkek eşitliğinin dayanağı olan, biçimsel siyasal eşitliğin hukuk düzeni içerisinde soyut olarak kurulduğu iddia edilebilir (Aslan, 2006: 123-124). Fakat soyut da olsa kadına yönelik konuların gündeme gelişi, bir düşünce olarak zihinlere yer edişi bakımından diğer zamanlardan farklı olarak Tanzimat dönemi önem taşımaktadır. Zira fermanla kadınlara yönelik bir madde olmamasına karşın toplumda kadın hakları konusunda, dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle, ciddi bilinçlenme söz konusu olmuştur.

Tanzimat hareketinin sonrasında, Osmanlı toplumunda bir yapı değişimi yaşanmıştır. Bu değişimin kadın haklarına yansımalarına bakıldığında en genel ifadeyle kadının kamusal hayata çıkışının izleri görülmektedir.

Tanzimat Dönemi ve arkasından gelen II. Meşrutiyet Döneminde modernleşmeci erkekler farklı noktalardan bakarak hayallerindeki modern toplumda olmasını arzuladıkları kadın tipleri ve aile modelleri hakkında görüşlerini yazarken önemli bir kamusal tartışma ortamı da oluşturmuşlardır. Her ne kadar bu konuda farklı yerlerde durdukları için farklı görüşler savunuyor gibi görünseler de bu görüşlerin ortak yanları, bugünden bakıldığında daha rahatlıkla görülebilmektedir. Hemen hepsi Osmanlı toplumunun modernleşen eğitim ve sosyal kurumlarından yararlanan erkeklerin ulaştığı eğitim düzeyine –ki buna çoğunlukla medeniyet diyorlar- kadınların da aynı şekilde ulaşmasını engelleyen koşullar olduğunu görerek, erkeklere kıyasla, kadınların ciddi ölçüde geri kaldıklarını vurgulamış ve kadınların modernleşen dünyaya erkekler gibi ayak uyduramadıklarını görerek buna çözüm önermeye çalışmışlardır. Aslında Osmanlı modernleşmesinin yarattığı fırsatlardan çoğunlukla sadece erkeklerin yararlanabilmesi ve kadınların ‘eski zihniyet’ tarafından engellenip yasaklanmaları sonucu yeni tür ‘modern erkekler’in birçok modern toplumsal alanda yalnız başına kalmaktan ve kadınların onların yaşantısından ve arzularından kopmuş olmalarından şikâyet ettikleri görülmektedir. Kadınların bulunmadığı yeni modern ortamlarda kadınların yapabileceği birçok şeyin varlığını gören erkekler kadınları da modernleştirmenin yollarını aramışlardır (Sancar, 2014: 84-85).

II. Meşrutiyet; kadınların hak, hukuk, eğitim, kadının toplumdaki yeri gibi konularda bilinçlenmesinin başlangıcı sayılan dönem olarak kabul edilmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde kadın konusu, hem erkek hem kadınlar tarafından ele alınması bakımından önemlidir. Daha önceleri çoğunlukla erkeklerin fikir sunduğu konularda bu dönemde kadınlarda söz hakkı elde etmişlerdir. Konuyla ilgili fikirlerini gerek süreli yayınlar gerekse dernek, cemiyetler vb. yollardan dile getirme imkânına kavuşmuşlardır. Bu gelişme, aydın dünya görüşüne sahip olan kadınların kendi cinsleri hakkında erkeklerle birlikte sorumluluk üstlenerek bu faaliyetlere girişmesiyle ilgili bir durum olarak değerlendirilmektedir (Dulum, 2006: 47-48).

Kadının eğitim alanından başka, çalışma hayatında da aktifleştirdiği ve daha doğrusu kamusal alana belirgin olarak dâhil edildiği dönem II. Meşrutiyet dönemidir.

“II. Meşrutiyet dönemi aydınları kadınların çalışma hayatına daha çok girmeleri konusunda çeşitli görüşler öne sürer ve kadınların çalışma isteklerine destek verir. Dönemin özellikleri göz önüne alındığında kadınların çalışma yaşamında yer almasının iki ayrı açıdan çok önemli olduğu görülür. Birincisi uzun süren savaşlar dolayısıyla askere giden erkeklerin boşalttığı iş hayatı ve gün geçtikçe artan savaş maliyetleri ülke ekonomisini olumsuz yönde etkiler. Eğer kadınlar iş hayatının çeşitli alanlarında faaliyet göstermeye başlarsa ülke ekonomisinin toparlanabilmesine katkıda bulunabilirler. İkinci neden ise, kadınların çalışmaya başlamalarıyla elde edebilecekleri ekonomik bağımsızlıktır. Böylece yüzyıllar boyunca hiçbir şey üretmeden kocasının ve geniş anlamda ekonominin üzerine yük olan kadın (şehir kadını demek daha doğru olacak) üretim faaliyetine doğrudan katılarak ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmasının yanı sıra ekonomik bağımsızlığını elde edecek ve kendine güveni artacaktır” (Çakır, 1996’dan aktaran Dulum, 2006: 60). Yaşanan haksızlıklar karşısında seslerini duyurmak isteyen kadınlar, Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerinde bu isteklerini grevler aracılığıyla gerçekleştirme imkânı bulmuşlardır. Kadınlar bu dönemlerde daha çok ekonomik eşitsizlik üzerinden tepkilerini dillendirmiş; çalışma saatleri ve uygunsuz çalışma koşulları gibi ücret konusunda da haksızlıklara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemleri Osmanlı kadının toplum içindeki konumun değişiminin başlangıcı olması bakımından önemli dönemler olmuştur. Tanzimat’ın ilanı ile kamusal alanda varlığının önemi anlaşılan kadın, II. Meşrutiyet ile kendi hakkındaki düzenlemelerde söz sahibi olmuş; eğitimsel, mesleki ve toplumsal bakımlardan çok önemli haklar kazanmışlardır.

Osmanlı Devleti iktidarın babadan oğula geçtiği, geçmişteki geleneksel ve dinsel ataerkil modeli göstermektedir. Osmanlı Devleti ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti temelde esas aldığı toplumsal normlarda, Osmanlı’nın ataerkil toplum düzenini ve kadına bakışını tamamen değiştirdiği söylenemez. Modernleşme süreciyle birlikte kadınların toplumsal, siyasal ve ekonomik hayata katılımı bir gerçektir ama bu durumu yakından inceleyerek hangi ölçülerde ve sebeplerden gerçekleştiğini görmek gerekir. Özellikle yakın zamanlı araştırmalar incelendiğinde

Türkiye Cumhuriyeti'nin ataerkil düzen mirası yanı sıra, Osmanlı'nın son dönemlerinde görülen kadınların aktif yaşama katılımı, eşit haklarla ilgili talepleri gibi kadın hareketlerinin de aktarıldığı görülmektedir (İnci, 2015: 67).

Tanzimat sonrası Osmanlı'da dünyadaki gelişmelerin etkisiyle bilhassa II. Meşrutiyet Dönemi'nde radikal kırılmalar yaşanmış, kadınlıkla ilgili ilk ciddi değişim de bu dönem başlamıştır. Kadının sosyal fonksiyonunun artmasıyla birlikte toplumsal rolü de önem kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde siyasi teorik bağlamında tepeden inme ve devlet kaynaklı bir kadın hakları sağlanması durumu kabul edilse de Tanzimat Döneminin hazırlayıcı etkisi göz ardı edilemez. Bu dönem yaşanan değişim ve birikim Cumhuriyete mühim bir miras bırakmıştır (Kırkpınar, 1998: 14).

1910'lerden başlayarak 1920'lerin sonuna kadar devam eden süreçte Osmanlı kadın hareketi oldukça aktif olmuştur. Kadınlar için yeni yaşam biçimleri oluşturan, kadınlara çeşitli meslek dallarını açanlar, üniversiteye giriş kapılarını zorlayanlar ve aile içerisinde kadının pozisyonunun eşit olması gerektiğini savunanlar bu hareketin içinde olan kadınlar olmuştur. Hatta 1926 yılında kabul edilen medeni kanunun kabul edilmesinin arka plan kurgulayanlar ve uygun zemin hazırlayanlar da bu kadınlardır (Tekeli, 1998: 345).

XIX. yüzyılın ortasından başlayarak Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar geçen sürede yoğunlaşan savaşlar, göçler, katliamlar ile alt üst olan insan yaşamlarının yaralarını sarmak için yapılması gerekenler kadın derneklerinin gelişimine neden olmuş. Kadın derneklerinin faaliyet alanlarına baktığımızda bunların modern bir toplumun oluşumunda kadınların kamusal görünürlüğü ve söz söyleme hakkını meşrulaştırmaya yarayan önemli araçlar haline dönüştüklerini görüyoruz. Kadınlar kurdukları dernekler aracılığıyla topluma yararlı olduklarını ispatlayarak karşılığında tanınma ve haklar talep ediyorlar. Kadın derneklerinin muhtaçlara yardım amaçlı olanları en bilinen ve muhafazakâr değerlerle uzlaşan biçimi ve bütün modernleşen toplumlarda olduğu gibi, Osmanlı ve Türkiye toplumunda da kadınların, erkeklerden farklı olarak, kendi yararlılıklarını ispatlama alanı. Milli Mücadele Döneminde ortaya çıkan kadın dernekleri ise kadınların 'devlet kurma' sürecinde ancak ikincil

destek ve yardımcı rolleri üstlenebildikleri bir ‘cinsiyet farkları’ rejiminin varlığının en önemli göstergelerinden (Sancar, 2014: 101).

2.1.3. Cumhuriyet Dönemi Türk Kadını

Ülkemizin yakın tarihindeki en önemli sosyal değişim Cumhuriyet’in ilanıdır. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte hemen her alanda bir dizi inkılâplar gerçekleştirilmiştir. Bu inkılâplar ise Cumhuriyet ideolojisine uygun “ulusçu” bir içerik taşımaktadır. Bunun sonucunda ise, toplumsal farklılaşmadan daha yoğun olarak toplumsal değişme, hayatın her alanında yaşanmıştır.

Ortadoğu ülkeleri arasında Türkiye’nin, kadın hakları meselesini erken tarihte, açık ve yaygın biçimde ele alan tek devlet olduğuna dikkat çeken Kandiyoti, Türk kadınlarının yasal eşitliği, ulusal bağımsızlık savaşını (1918-23) izleyen yıllarda yapılan bir dizi yasal reformla ve Mustafa Kemal Atatürk’ün Osmanlı Devletinin kalıntılarından laik bir Cumhuriyet kurmasıyla elde edildiğini vurgulamaktadır (Kandiyoti, 2015: 70-71).

Toplumsal yapıdaki değişimler aşama aşama gerçekleştirilmiştir. Atatürk’ün, Türk İnkılâbının gerçekleştirilmesine yönelik belirlediği stratejisinin de bu yönde olduğunu söylenebilir. Mustafa Kemal, Milli Mücadele dönemindeki düşüncelerini Cumhuriyet Döneminde eğitim alanından başlayarak aşamalı olarak uygulamıştır.

9 Mayıs 1920’de TBMM’nin ilk programında, kız ve erkek çocuklarına verilecek eğitimle bilinç üzerinde durulmuştur. Milli Mücadele’nin sürdüğü 15 Temmuz 1921’de Ankara’da toplanan Maarif Kongresi’nde de bu konu ele alınmıştır. Kongreyi bizzat Mustafa Kemal muallime ve muallimler, hanımlar, efendiler diye başlatarak kadınlara öncelik tanımıştır. Toplantının kadın-erkek karışık düzenlenmesine karşı çıkan mebusların tepkilerini önemsememiş, hatta kadın ve erkek öğretmenlerin ayrı oturtulmasını eleştirmiştir. Bu örnekler Atatürk’ün kadına bakış açısı ve karma eğitime ilişkin düşüncelerini yansıtmaktadır (Cunbur, 1992’den aktaran Doğan, 2010: 182).

Kadın, 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim alanında cinsiyet ayrımcılığını bertaraf etmiş, bu alanda fırsat eşitliğine kavuşmuştur. Eğitim kurumlarında karma eğitim sistemine geçilmiştir. 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu ile evlenme, boşanma, miras konularında hak sahibi olmuştur. 25 Ekim 1917 yılında hayata geçirilen Aile Hukuku Kararnamesi aile hukukunda, erkeğin mutlak boşanma hakkına ve çok eşliliğine sınırlandırma getirmiş olsa da kararname 19 Haziran 1919'da yürürlükten kaldırılmıştır (Turan, 1995'ten aktaran Özkan, 2014: 33). Kararname evlilik yaşını erkeklerde on sekiz, kızlarda on yedi olarak belirlemiştir. Medeni hukukta yol kat edemeyen bu kanunun boşluğunu Türk Medeni Kanunu doldurmuştur. Kadın aile içerisinde elde ettiği güç ve yetki paylaşımını daha sonra siyasal yaşamda da elde etmiştir. Demokratik prensipler ilk olarak aile içerisinde yaşama geçirilmiş, bu da Türk Medeni Kanunu'nun kazanımları ile olmuştur. Özel hukuk alanında kadın erkek eşitliğinin sağlanması, dolayısıyla aile içi karar mekanizmasında kadının da etkin olması aile içerisinde demokrasi olgusunun yaşama geçtiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Kadınlara seçme - seçilme hakkının verilmesi ve kanunların tüm bireylere eşit şekilde uygulanması ile de kamu yaşamında demokratik olgular yaşama geçirilmiştir. Kadının çalışma hayatına, işgücüne katılımı, yerel ve merkezi yönetimlerde yer alması, siyasal karar alma mekanizmasında etkin olması, kamusal yaşamda demokratik tutum ve tavırların kabullenilmiş olduğunu göstermiştir (Özkan, 2014: 33-34).

Kadının Cumhuriyet'le birlikte iş hayatında ve sosyal yaşamda yer alması, medeni, siyasi ve sosyal bazı haklara kavuşması bir kısım kadınlara göre Türk kadınının kurtuluşu olup, Atatürk'ün çaba ve inkılâpları sonucudur. Öte yandan kimileri ise yeniliklerin dini, sosyal ve coğrafi sebepler dolayısıyla yerel kaldığını; İstanbul dışındaki yerlerde reformların derinlere inmediği söylemektedir.

Bunun yanında Kandiyoti'nin savunduğu bir diğer tez ise şudur: *“Kemalist kadrolar Türk kadınlarına bazı haklar vererek ve onlar için bazı fırsatlar yaratan reformlara yönelterek, aslında ekonomik kalkınma ve Batı tipi modernleşmeyi amaçlamaktadır. Türkiye’de gelişme ve modernleşme Batılılaşma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Kemalist reformlarla İslam ataerkilliğinin yerine laik*

“batı” ataerkilliği önerilerek, yaşamın yeniden düzenlenmesine girişilmiştir. Böylece Batı’yı örnek alan Kemalizm’in Türk kadınlarının yaşamını iyileştirme çabası, kadının hala “ikinci cins” olarak görüldüğü, Batı toplumları düzeyine ulaşma çabası olarak kalmıştır. Kemalist reformlar, kadını özgürleştirmeyi ya da kadın bilincinin ve kadın kimliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmayı değil, Türk kadınlarını, Onları daha iyi bir eş ve anne yapacak eğitim gibi becerilerle donatarak, Cumhuriyetçi ataerkil düzene katkılarını artırmayı amaçlamıştır” (Kandiyoti, 1990’dan aktaran Uzun, 2006: 31). Bu noktada eleştirilen durum yasal süreçlerde de görülebilmüş; devlet eliyle kadına verilen sosyal ve ekonomik haklar bazı noktalarda erkeklere yönelik ayrımcılık içeren hükümleri de barındırmıştır.

Cumhuriyet sonrası eski ataerkilliğin yerine Batılı ataerkillik gelmiş, ortaya eskinin geleneksel cinsiyetçi kuralları, ulusçu seküler ayrımcılık ve yeni cinsiyet kalıplarının bileşimi çıkmıştır. Buna bir örnek olarak Tanzimat’tan sonraki Ceza Kanunuyla ve sonraki Türk Ceza Kanunu’ndan bir mukayese yapılabilir. Osmanlı’daki Ceza Kanunu’nun 54. maddesine göre kadın ve erkek arasında cezai noktada bir fark yoktur. Ancak zina ile bağlantılı olarak 188. maddeye göre; bir erkek, karısını ya da mahremlerinden birini zina ederken görüp ikisini birden öldürürse mazur görülür. 201. maddeye göre ise eğer zina eden bu kadın öldürülmekten kurtulup da hukuki işleme tabi tutulursa üç aydan aşağı ve iki yıldan fazla olmamak şartıyla hapis cezasına çarptırılır. 207. madde ise karısıyla birlikte oturduğu evde başka bir kadınla zina eden ve karısının şikâyetiyle bunu yaptığı kesinlik kazanan erkeği, yalnızca beş mecdiye ile yüz mecdiye altını arasında para cezasına mahkûm edilebilmektedir (Berktaş, 2003: 100).

1926 tarihli Medeni Kanununun 440-444 arasındaki maddelerine göre; evli bir kadının zina ile suçlanması için tek ilişki yeterli görülürken, erkek için sürekli bir ilişki yaşaması zorunluluğu şarttır. Bu ilişki de karı koca hayatı şeklinde olduğunda cezai işlem yapılabilmektedir. Üstelik kadın, kocasını ancak bekâr bir kadınla ilişkisi olduğu takdirde şikâyet edebilmektedir. Eğer erkeğin evli bir kadınla ilişkisi varsa karısı dava açamamakta, sadece zina eden kadının kocası şikâyette

bulunabilmektedir (Arat, 1998: 58-59). Bu gibi konulara ayrıntılı bakıldığında dönemin kadına bakış açısının kısmen araçsal olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Çağdaşlaşma çabalarının yoğunlaştığı bu dönemde, kadınlar hem millet adına verilen mücadelede bir refakatçi, hem ailede yeni neslin yetiştirilmesinde başrol hem de iş hayatında bir emekçi olarak toplumda görünür konumda bulunmuşlardır. Bu dönemlerde kadınlara ancak cinsiyetsiz kimliklere büründüklerinde, işlerini yaparken ‘erkekleşebildiklerinde’ birey olarak görünür olacakları mesajı verilmiştir (Göle, 2016: 109). Bunlar dışında karma eğitim ve cinsiyetçi ders programları konusunda da belirgin ayrımlar mevcuttur. Kadının asli görevinin annelik olduğu vurgulanmakla birlikte alacağı eğitim de bu annelik görevine yardımcı ya da geliştirici nitelikte görülmüştür.

Okullarda bazı dersler “kadınsı” ya da “erkeksi” diye belirlenmiş ve yalnızca “ilgili” gruba okutulmuştur. Beden eğitimi ve askerlik dersleri ortaokul ve lise ders programlarına ilk alındığında, yalnızca erkek çocuklarına verilmiştir. Kızlara bunun yerine dikiş nakış, ev idaresi ve çocuk bakımı dersleri konmuştur. Daha sonra, bu iki ders, kızların ders programına da eklenmiş, ama karma okullarda bile kız ve erkek sınıfları ayrı tutulmuştur. Üstelik derslerin içeriği de farklı düzenlenmiştir (Yücel, 1998’den aktaran Uzun, 2006: 35).

1928’den 1945’e kadar ilköğretim ders kitaplarında anne ile babanın yani kadın ile erkeğin rolleri konusunda yapılan bir araştırma yeni sistemin kadına bakış açısını göstermektedir. Bu yıllar arasında anneye toplumsal roller yüklenmiş, ev içindeki geleneksel sorumlulukları ise vurgulanmamıştır. Ev işleri, alınacak kararları anne-babanın ortak belirlediği vurgulanan kitaplarda, kadın ve erkeğin ev içi rolleri birbirinden ayrılmamıştır. Kadınla erkek, birbirlerini ve çocuklarını düşünen bir aile profili oluştururken 1945 sonrası bunun tersi uygulamalar dikkat çekmektedir. Babanın evin reisi olduğu ailede anneyi yemek yapan, temizlik yapan, turşu kuran, çamaşır bulaşık yıkayan bir profil oluşturmuştur. İlginç olan bir detay da önlüğüyle ev işleri yapan anneye evin kızının yardım etmesi, oğlunun bunu dışında kalmasıdır. 1945-1950 arası roller arasında yumuşak bir geçiş sağlanmış, 1950 sonrası süreçte ise kadın tamamen ev işleriyle sınırlandırılmıştır (Gümüsoğlu, 1998: 102-107).

Siyasal olayların yanı sıra toplumsal değişiklikler de dönemin analiz edilmesi açısından dikkate değerdir. 1950'lerde bu toplumsal değişikliklerin en önemlisi farklı dinamiklerin etkisiyle ortaya çıkan göç ve kentleşme olgusu olmuştur. Göç olgusundan yola çıkarak kentleşme kavramına ve sonuçlarına bakıldığında, bir süreç olarak göç; ekonomik, toplumsal, siyasi ve ekonomik sebep ve sonuçları olan, kentsel ve kırsal alan yaşam değişimidir.

Türkiye'de iç göç sürecini gösteren basit fakat açıklayıcı en temel göstergelerden birisi de, ülkede 1950'lerle birlikte hızlanan toplumsal ve ekonomik dönüşüm süreci içinde kentsel ve kırsal alanda yaşayan nüfus oranlarındaki görece hızlı değişimdir. 1950'de nüfusun ancak %19'u kentsel alanlarda yaşarken bu oran 1970'de %36'ya ve 1990'da %56'ya yükselmiştir. (İçduygu, Sirkeci, 1999: 250). Bu karmaşık göç sürecinin vurgulanması gereken noktası çarpık veya başarılı sayılan kentleşme sürecinde kadınların yeridir. Her faktörün önemli rol oynadığı göç süreci araştırmalarında kadınların cinsiyet kimlikleri göz ardı edilmiştir.

1950'li yıllarda Türkiye'nin ciddi meselelerinden biri haline gelen kentleşmeyi, ülkemizin hatta dünyanın içinde bulunduğu siyasi durumdan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Tek partili rejim boyunca devlet kontrolündeki kalkınma politikaları desteklenmiş olmasın rağmen, kentlere götürülen hizmetler kırsal kesimdeki halka götürülemediği ve kırsal kesim modernleşmemiştir. Kırsal kesimdeki dönüşüm ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve çok partili döneme geçildikten sonra yaşanmıştır (İçli, 2002: 248). Zira İkinci Dünya Savaşı'nda sonra tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de insan hakları, demokrasi gibi kavramlar önem kazanmış; çok partili döneme geçişle birlikte toplumsal ve ekonomik hayat liberal bakış açısına göre şekillenmeye başlamıştır.

Kente yerleşme süresi boyunca yaşanan farklı deneyimler sonucunda, bazı kadınlar aile içindeki konumu açısından saygınlığını ve gücünü artırırken, bazılarının durumunda bir değişiklik bir düzelme olmaması nedeniyle farklı kadın grupları ortaya çıkmıştır. Kente göçme ve yerleşme sürecine aktif olarak katılıp çaba gösteren sorumluluk üstlenen kadınlar, genelde aile içindeki saygınlıklarını ve karar verme güçlerini artırmışlardır. Bu gruptaki kadınlar, kentteki zorlu yaşam şartlarında,

kendilerinden emin bir şekilde dimdik ayakta durarak eşlerine destek olmuşlardır. Öte yandan, ekonomik olarak kadının katkısına ihtiyaç duymayan, ya da tutucu yaklaşımından dolayı kadından gelecek olan herhangi bir yardıma kapalı olan ailelerde, kadının durumunda herhangi bir düzelme yaşanmamıştır. Kadınlar erlerine karşı boyun eğen tutum ve davranışlarını sürdürmüşlerdir. Buna rağmen kent yaşamının gerçekleri kadının eşinin kurallarını bir dereceye kadar da olmuş olsa göz ardı etmesine yol açmıştır. Örneğin, eşi mahalleden dışarıya tek başına çıkmasına izin vermeyen kadın çocuğunu sağlık ocağına götürmek için bu kuralı çiğnemektedir (Erman, 1998: 218). Köyden kente göç kadın açısından her bakımdan değişikliklere sebep olmuş; farkındalık noktasında yol alan kadınlar, aile hayatında daha özerk konuma kavuşmuş, iş ve eğitim imkânlarına geç de olsa kavuşmuş ve hiç değilse çocukları adına daha umut vadeden ihtimalleri görebilmişlerdir.

Siyasi açıdan ise çok partili hayata geçişle birlikte yeni bir siyasallaşma süreci başlamıştır. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle, siyasal hayatta yapısal değişiklikler meydana gelmiş, 1961 Anayasası uyarınca TBMM'nin yanında bir Cumhuriyet Senatosu kurulmuştur. Seçim sisteminde çoğunluk sisteminden nispi temsil sistemine geçişle birlikte yaşanan toplumsal değişme sonucu kadının yeniden söz sahibi olmasına olanak tanınmıştır. Gerek toplumdaki sosyal değişmeyi yansıtan, gerekse büyük partilerdeki bölünmeler sonucunda ortaya çıkan yeni siyasal partiler, parlamentoya yeni bir hareketlilik getirmişlerdir. 1960 Anayasa'sıyla açılan siyasal şemsiyenin altında sendikacılık gelmiş, çıkar grupları örgütlenmiş, sağ ve sol ideolojik görüşler ifade edilir olmuştur (Sayarı, 1978'den aktaran Uzun, 2006: 52). Kadınların durumu ise bu gruplar içerisinde ele alınıyor; öncelikle kadının bu gruplar içerisinde ciddiye alınmak için mücadele vermesi gerekiyordu.

Türkiye'de 1980'lerin başından itibaren siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşamda ortaya çıkan değişmeler feminist hareketleri de etkilemiştir. 1980 Askeri Darbesinin bütün siyasal yapılanmalarla birlikte özellikle de Marksist sola getirmiş olduğu yasal sınırlama ile feminist hareketlerin önü açılmıştır. 1980 öncesi güçlenen sol yapılanmalarının gündeminde gerçek anlamda bir "kadın" sorunsalı yer almamakla birlikte, kadın sorunu sınıf ilişkileri bağlamında değerlendirilmekteydi.

Askeri darbenin de etkisiyle parçalanma yoluna giden sol örgütler içinde yer alan kadınlar, sorunlarını ve kendi taleplerini ifade etmişlerdir (Berktaş, 1994: 316).

Türkiye’de kadın hareketinin en önemli evresi 1980 sonrasında başlamıştır. “Kadının kimliğini arama evresi” olarak nitelendirdiğimiz bu evrede değişik feminist akımların başlattığı kadın hareketi Türkiye’de dikkat çeken bir hareket olarak gün yüzüne çıkmıştır. 12 Eylül hareketinin siyasal yaşamı sağ ve sol gruplardan boşaltması yeni arayışlar için oldukça elverişli bir ortam oluşturmuştur. Bu ortamın bir ürünü olarak da daha önce sol gruplar içinde yer alan bazı entelektüel kadınlar yüzlerini soldan çevirerek kadınları ilgilendiren bir hareket başlatmışlardır. 1980’ler boyunca yayınladıkları dergilerle seslerini duyuran kadınlar aynı zamanda sokaklarda da görünmeye başlamıştır. Eşitlikçi, sosyalist ve radikal feminist gruplar farklı söylemlere sahip olmalarına rağmen, ortak hareket ederek birlikte bir takım sokak eylemleri, kampanyalar, gösteriler ve kendilerine özgü orijinal faaliyetler gerçekleştirdiler (Çaha, 2001).

Burada önceki dönemlerden farklı olarak kadının görünürlüğü “cinsellikten soyutlanması, erkeksileşmesi” gibi şartlara bağlanmaksızın kadının birey olarak tercihlerinin önem kazanması temelinde yükselmeye başlamıştır.

Toplumsal ve siyasal yaşama etkin olarak katılmayan kadınlar, 80’lerden sonra kitlesel olarak bir kadın hareketi yaratma yoluna gitmişlerdir. Böylece 1980’li yıllar, Türkiye’de kendilerini ilk kez “feminist” olarak adlandıran örgütlenmelere tanık olmuştur. 1981 yılında küçük gruplar halinde toplanarak bilinç yükseltme çalışmaları yapmaya başlayan feministler, 1982 yılında kadın sorunlarının tartışıldığı bir sempozyum yapmayı başarmışlardır. 1984 yılından itibaren de dernek, vakıf ve şirketler kurarak örgütlenmeler oluşturmuşlardır (Kılıç, 1998’den aktaran Sezgin, 2014: 40).

Bu dönemde Türkiye’de ilerici/gerici, modern/geleneksel, laik/dinci gibi pek çok politik kutuplaşma söz konusu kadın kimlikleri üzerinden yürütülmüştür.

Türkiye’de 1980’li yıllarda gelişen sivil toplum cephelerinden birini de kadın grupları oluşturdu. 12 Eylül askeri müdahalesini takip eden dönemde Türkiye’de

gelişen ilk ve orijinal hareketlerden birini kadın hareketi içinde önemli bir akım olarak ön plana çıkan feminizm oluşturulmuştur. Askeri yönetim dönemi özellikle solda yer alan bir grup kadının kendi konumlarını sorgulamasına fırsat vermiş ve solun dağınkılığı bu kadınların kendilerini yeni bir kimlikle lanse etmelerinin yolunu açmıştır. 1980’li yılların başından itibaren yeni bir oluşumu teşkil eden feminist kadınlar, birkaç yıl sonra kamusal platformda siyasal eylemlere yönelmiş ve seslerini duyurmaya başlamışlardır. 1986 yılında “Kadına Karşı Her Tür Ayrımcılığı Kaldırma” amacıyla başlatılan dilekçe kampanyasını bir dizi yeni kampanya ve eylem takip etmiş ve bunlar da feminist kadınların sesinin duyulmasında önemli rol oynamıştır. Sokak eylemleri, dilekçe kampanyaları ve değişik kesimler arasında büyük yankı uyandırmıştır. Kadın konusu bir anda medyanın, kitapların, dergilerin, araştırmaların, televizyonun, sanatın, sinemanın ve tiyatronun konusu olmaya başlamıştır (Çaha, 2003’ten aktaran Sezgin, 2014: 39).

Kadın hareketlerinin ülkemizdeki kurumsallaşma süreci tabii olarak uluslar arası gelişmelerin de etkisiyle şekillenmiş; 90’larda siyasi partilerin programlarında da yoğun olarak yer alan bilinçli talepler konunun resmi çerçevelerde ele alınmasını sağlamıştır.

Kadın hareketi içinde yaşanan kurumsallaşma bir tür profesyonelleşmeyi de beraberinde getirmiştir. 1980’lerin sokak eylemleri ile dolu kampanyaları, 1990’lı yıllarda giderek sessizleşmiş ve kadınlar kurumlarının dışında pek görünür olmamaya başlamışlardır. Kurumsallaşmanın hareketin içindeki kadınlara yüklediği işler neticesinde bilinç yükseltme toplantıları giderek seyrekleşmiştir. 2000’lerin ortalarında bilinç yükseltme toplantılarına devam eden kadın kuruluşu sayısı bir elin parmaklarını geçmemektedir. Bu da kadın hareketi içinde ideolojik bir savrulmaya yol açmıştır. Öyle ki başlangıçta kadın hareketi bu harekete katılan kadınları güçlendirmek için bir araçken, 1990’lı yıllarla birlikte artık hedeflere ulaşmak için harekete katılan kadınların güçlü kadınlar olması beklenir olmuştur (Sun, 2012: 81).

2.1.4. Günümüz (Modern) Türk Kadını

1980'lerle beraber gelişen kadın hareketi ve Avrupa Birliği uyum süreci, kadınların toplumsal statüsünün artması ve ayrımcılıklarla mücadelede devletin rolünü ve sorumluluğunu öne çıkarmıştır. Kadına yönelik aile içi şiddet olgusu bir dizi kampanya ve eylemlerle kamuoyunun gündemine taşınmış, şiddetle mücadele için önce sorun tanımlanmış, şiddetin bir insan hakları ihlali ve bir suç olduğu gerçeğine dikkat çekilerek, farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. 1990'lı yıllarda şiddetle ve ayrımcılıkla mücadelede yasal ve kurumsal süreç başlatılmış, şiddete maruz kalan ya da bu riski taşıyan kadınların başvurabilecekleri kadın danışma merkezleri, acil yardım hatları ve sığınma evleri gibi uygun mekanizmaların oluşturulması hedeflenmiştir. Şiddete uğrayan kadınların şiddetle mücadelelerinde bireysel olarak güçlenmelerini ve onların hayata yeniden tutunmalarını sağlayacak destekleyici toplumsal ve kurumsal hizmetler geliştirilmiştir. 2000'li yıllarla birlikte ise, aile içi şiddete karşı çok taraflı mücadelenin önemi ortaya konmuştur. Kadına karşı ayrımcılığı içeren yasalarla mücadele çeşitli kampanyalarla sürdürülürken, kurumlar arası işbirliğinin gerekliliği ortaya konmuştur (Gül, Alican, 2011: 163).

Türkiye'de kadın hareketinin ikinci on yılı olan 1995 ve sonrasında uluslar arası ilişkilerin de geliştiği bir dönem olmuştur. Özellikle 1985'te CEDAW'ın imzalanması sonrasında 1995 Pekin ve 2000 yılında Pekin+5 toplantılarına katılım ile yaşanan gelişmeler, kadın konusunun dünyanın gündeminde ilk sıralarda yer aldığını ve bunun artık bir kamu politikası olarak her ülkenin de kendi ulusal gündeminde yer alması gerektiğinin işaretleri olmuştur. Konunun sınırları gereği yasal ve dolaylı olarak siyasal sürecin ilerleyen bölümde işleneceği bilgisini vererek bu kısımda genel değerlendirmeler yapılması yeterli görülmüştür.

1990'lardan 2000'lere doğru artık kurumsallaşmış ve bir kadın hareketi görülmektedir. Bu hareket içinde feminist küçük gruplar, çeşitli kadın örgütleri, bazı parti ve kuruluşların kadın kolları ve kadın STK'ları bulunmaktadır. Bunlar dışında devlet kurumlarında, üniversitelerde ve barolarda da aktif bir kadın siyaseti hüküm sürmektedir.

2000’li yıllara gelindiğinde kadın örgütleri sayısındaki artış devam etmiştir. Kadın örgütlerindeki sayısal artış ve giderek Türk toplumunda kadın haklarına karşı artan duyarlılığa paralel olarak kadınlar lehine önemli adımlar atılmıştır. Bu adımların başında yasal alandaki düzenlemeler gelmektedir. Anayasada gerekli revizyonlar yapılarak kadınla erkeğin eşitliğine ilişkin vurgular güçlendirilmiştir. İsviçre Medeni Kanunu yerine, kadınla erkeği hem ailede, hem de toplumsal alanda eşit gören yeni bir Medeni Kanun yapılmış ve kadınla erkeğe eşit muameleyi öngören yeni bir Ceza Kanunu hazırlanmıştır. Bunlara ilaveten, Belediye Yasası’nda gerekli düzenlemeler yapılarak şiddete maruz kalan kadınların devlet koruması altına alınması sağlanmıştır. Yine aile ile ilgili yapılan düzenlemede kadının şiddete maruz kalmasını önlemeye yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Kadınlara yönelik olumlu adımların atıldığı alanlardan biri de siyasetteki temsilde görülmektedir. Türkiye’de kadınların Meclisteki sandalye sayısı 2007 yılına kadar yüzde 4,5’i geçememiştir. Ancak kadın milletvekili sayısı 2007 yılından sonra bu oranın üzerine çıkmış, bugün için yüzde 14,2 oranında Mecliste temsil edilir hale gelmiştir (Altuntaş, 2013: 382-383).

Anayasada 2004 yılında yapılan değişiklikler ile kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu Anayasa'nın 10. Maddesinde belirtilen şu ifade ile vurgulanmaktadır: *“Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.”* (T.C. Anayasası, 1982). Burada vurgulanan, daha önceleri kendi çabalarıyla hak arayışında olan kadınların hakları bu tarihten sonra devlet eliyle korunacak, eksiklikler varsa giderilecektir. Nitekim yeni bir medeni kanun, iş kanununda yapılan değişiklikler, aile mahkemelerinin kurulması ve yeni bir ceza kanununun oluşturulması gibi gelişmeler kadının statüsünde kapsamlı değişiklikler getirmiştir.

Bugün farklı kimlik özelliklerine veya farklı dünya görüşüne sahip kadınlar, kadına yönelik bazı sorunlar konusunda ortak bir tutuma sahiptir. Töre cinayetleri, aile içi şiddet, taciz, eğitimden yoksunluk, aile zoruyla evlilik, küçük yaşta evlendirme gibi sorunlarla her kesimden kadın gruplarının yoğun biçimde mücadele ettiğini söylemek mümkündür. Değişik kesimden kadın grupları 2000’li yıllarda

harekete geçirilen “Haydi Kızlar Okula”, “Baba Beni Okula Gönder” gibi kampanyalara kendi cephelerinden destek sağlayarak kız çocuklarının eğitim görmelerine katkıda bulunmuştur. Bu hususu dikkate aldığımızda şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Türkiye’de farklı kadın grupları kendilerince bir takım sorunları önleyerek bu sorunlar üzerinde durmalarına rağmen; hepsinin bazı sorunlar üzerinde ortak bir tutuma sahip olabildiklerini söylemek mümkündür. Farklı cepheden kadınlar bu sorunlarla bazen farklı, ama bazen de benzer taktik ve stratejilerle mücadele etmektedirler (Altuntaş, 2013: 384).

2000’li yıllarda Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki femizmin anlayışından farklılaşmış; tüm kadınlar etnik kimliklerini, muhafazakâr-laik görüşlerini bir kenara bırakıp ortak sorunlara yoğunlaşmışlardır denilebilir.

2.2. Türkiye’de Kadın Hareketi ve Sivil Toplum Kuruluşları

Toplumsal cinsiyetin kadın kimliği üzerinden ele alındığı önceki bölümde de vurgulandığı gibi, Türkiye’de kadın kimliğinin dönüşümü uluslar arası gelişmelerden bağımsız olmamakla birlikte kültürel mirasın da etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu dönüşüm sürecinde etkili olan faktörlerden biri de sivil toplum kuruluşlarıdır.

Faruk Kocacık, “Toplumbilim Ders Notları” adlı kitabında sivil toplum kuruluşlarını şöyle tanımlamıştır: “*Toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen, sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir*” (Kocacık, 2003: 189). Farklı bir tanımda da sivil toplumun belirgin özelliği olan “devlet vesayeti altında olmama” vurgulanmıştır. Bu kuruluşların sivil toplum kuruluşları olarak tanımlanabilmeleri için yapılanma ve faaliyetleri hakkında kendilerinin karar verme yetisine sahip olması ve devlet politikalarının belirlenmesinde etkili olmalarının gerekliliği belirtilmiştir (Arslan, 2001’den aktaran Yatkın, 2013: 165).

Türkiye’de kadınların sivil toplum kuruluşları içindeki konumunu doğru yansıtabilmek adına öncelikle Osmanlı Devleti’nde sivil toplum etkinliklerinin gelişimine değinmek gerekmektedir.

Tanzimat'la birlikte öne çıkan kadınların eğitilmesi sorunu II. Meşrutiyet sonrasında daha da hareketlenerek başka alanlara da yayılmıştır. Çeşitli düşünceden yazarlar bu dönemde kadın konusuna yönelik çalışmalar yapmıştır. Büyük şehirlerde eğitim görmüş kadınlar, Osmanlı kadınının geleneksel statüsünü değiştirmeye yönelik çalışmalara başlamışlardır. Kadın dernekleri bu dönemde kurulmaya başlamıştır, kadınlara yönelik yayınlar, panel, sempozyum, konferans gibi çalışmalarla kadının gelenek statüsünü sorgulamaya başlamışlardır. 1909 yılında çıkarılan Dernekler Kanunu sonrasında, kadınlar kendi faaliyetlerini içeren dernekler kurma imkânına kavuşmuşlardır (Çaha, 1996'dan aktaran Zorba, 2009: 91-92).

Kadın STK'ları hem genel farkındalık, hem de konularına özgü farkındalık eğitimleri vermektedir. Örneğin, KA-DER cinsiyet kavramı, toplumda kadına yüklenen roller ve Türkiye'de kadının tarihi başlıklarının yanı sıra partilerde kadınların aleyhine işleyen mekanizmalar, demokrasi, katılım ve yurttaşlık üzerine de eğitim vermektedir. KAMER erken çocukluk dönemi eğitiminde cinsiyet rolleri ve ayrımcılık üzerine eğitim düzenlerken, Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler hem kadının insan hakları hem aile içi şiddet konulu eğitimler vermektedir. Türkiye'de kadın hareketinin özellikle kadına karşı şiddet konusunda 1980'lerden beri güçlü bir şekilde örgütlenmesi ve etkili kampanyalar yürütmesi, kadın hakları örgütlerinin şiddete karşı yaygın olarak çalışmasının temelini oluşturmuştur. Hatta 1980 askeri müdahalesinden sonra gerçekleşen ilk yasal sokak gösterisi kadına karşı şiddeti protesto etmek için düzenlenen yürüyüş olmuştur (İlkaracan, 2003: 159).

Türkiye'de sivil toplum kuruluşları ve kadın konusunda yakın geçmiş AB uyum süreci ve kamu yönetiminde reform süreci gibi birçok gelişmenin etkisiyle şekillenmiştir. Bu süreçten itibaren günümüze kadar kadın sorunlarının çeşitliliğine göre alanı/etkinlikleri değişen birçok sivil toplum kuruluşunun mevcut olduğu görülmektedir.

“Avrupa Birliği'ne (AB) katılım süreci aday ülkelerde “cinsiyet eşitliği politikaları” konusunda hükümete bir baskı unsuru oluşturmuştur. Türkiye'de de 1990'ların sonunda AB katılımı süreci içinde hükümetler kadın STK'larının taleplerine kulak vermek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin aday olduğu 1999

yılından itibaren Anayasa, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda önemli reformlar yapılmıştır. Kadın örgütlerinin AB adaylık sürecini baskı unsuru olarak kullanmaları sonucunda 1999'da CEDAW'a (Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) konulan çekinceler kaldırılmış ve Ocak 2002'de de aile içinde kadın-erkek eşitliğini getiren yeni Türk Medeni Kanun yürürlüğe girmiştir. 2001 yılında AB müktesebatına uyum süreci içinde Anayasa'ya ailenin toplumun temeli olmasının yanı sıra yenilik olarak ailenin eşler arasındaki eşitliğe dayalı olduğu esası girmiştir. 2004 yılında ise Anayasa'da devlete bu eşitliğin yaşama geçmesi konusunda yükümlülük getirilmiştir” (Paker, vd., 2008: 6).

Sivil toplum kuruluşları dışında Türkiye’de kadının ilerlemesini destekleyen kurumsal mekanizmalar; siyasete katılma, eğitim, istihdam gibi alanlarda karşılaşılan sorunlarda kitlesel bilinç yaratabilmek adına çeşitli destek mekanizmalarıyla işbirliği içinde hareket ettikleri takdirde kadınlar dezavantajlı olduğu alanlarda güçlendirilecektir.

Günümüzde kadın sivil toplum örgütleri çeşitli alanlarda çalışmalar yapmaktadırlar. Bu konular; eğitim, sağlık, istihdam, hukuk, siyaset, aile ve şiddet alanları olarak sayılabilmektedir. Örneğin, eğitimde cinsiyet eşitliği ve ilköğretimde %100 okullulaşmanın sağlanması hedefi çerçevesinde ülkemizde son yıllarda çeşitli kampanya, girişim ve projeler hayata geçirilmektedir. Özellikle 2004 yılı ve sonrasındaki dönem içerisinde gerek devlet kurumları gerekse sivil toplum kuruluşları ve medya liderliğinde gerçekleştirilen proje ve kampanyaların hepsinin iyi uygulama örneği olma özellikleri çok güçlüdür ve her biri kız çocukların okula erişim sorununu farklı bir boyutuyla ele almıştır. Millî Eğitim Bakanlığı, UNICEF, UNESCO, ILO, sivil toplum kuruluşları, medya, özel kurum ve kuruluşlar aracılığıyla eğitim kampanyaları başlatılmıştır. Kampanyaların bir kısmı sonuçlandırılmıştır. Bir kısmı ise hâlâ devam etmektedir. “Haydi Kızlar Okula”, “Eğitimime %100 Destek”, “Baba Beni Okula Gönder”, “Kardelenler”, “Deniz Yıldızı”, “7 Çok Geç”, “Önce Çocuklar” kampanyaları devam eden projelere örnek olarak verilebilmektedir. Bu çalışmalar arasında Millî Eğitim Bakanlığı ve UNICEF’in okullaşma oranlarının en düşük olduğu 50 ilde okullaşma oranını

artırmak suretiyle eğitimde cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçladığı “Haydi Kızlar Okula” kampanyası ile yaklaşık 250 bin kız çocuğunun okula başlaması sağlanmıştır. Söz konusu kampanya, proje ve girişimlerin hepsi kendi çalışma alanlarında etki yaratarak kız çocuklarının eğitimi konusunda toplumu, medyayı daha duyarlı hâle getirmede ve kızların engelleri aşarak eğitime erişimlerinde önemli rol oynamışlardır (Çameli, 2008; UNICEF, 2007’den aktaran Özaydınlık, 2014: 107). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin aşılması adına yürütülen bu projeler, sundukları başarılı sonuçlarla diğer alanlarda yapılacak faaliyetlere temel teşkil etmelidirler.

2.3. Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler

Her toplumda farklı kaynaklardan beslenen eşitsiz toplumsal cinsiyet algıları, ülkemizde din, gelenek görenek, fiziksel farklılıkların doğal sonucu gibi olgularla geliştirilmiştir. Bu algının sonucunda yukarıda da bahsedilen her alanda eşitsiz uygulamaların yolu açılmış; en önemlisi de bunlar hem erkek hem kadın cinsi tarafından uzun zaman kabul edilmiş ve buna göre de eşitsiz bir toplumsal algı oluşturulmuştur. Bu algıya göre, kadın bireysel yaşamından eğitim, iş ve siyaset yaşamına kadar eşitsiz uygulamalara maruz kalmış, ev ve aile hayatına itilmiş ve kamusal alanın yaklaşık tüm kuralları kadını yok sayacak veya azımsayacak çerçevede şekillenmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde dönemden döneme değişiklik gösterse de kadına yönelik bu eşitsiz yaklaşım tüm dünyada farklı boyutlarda yaşanmıştır. Bu eşitsizliğe yönelik gerek dini bakımdan gerekse biyolojik bakımdan temellendirilme çabaları olmuş fakat bu geçersiz temellendirmeler, dünyadaki bilinçlenmeye paralel olarak ülkemizde de sorgulanmaya başlamıştır.

Çalışmanın sınırları bakımından belirlenen bazı alanlarda (eğitim, çalışma hayatı ve siyaset) yaşanan eşitsizliklerin somut yansımaları ele alınmıştır.

2.3.1. Eğitimde Eşitsizlik

Eğitim hakkı, toplumsal ilişkilerde ve hatta kişisel ilişkilerde bireylerin statüsünü ve çevresini etkileyen, yeri geldiğinde sahip olduğu hakların bilincinde olabilmesi bakımından temel haklar arasında önemli bir yere sahiptir. Daha sonraki başlıklarda irdelenecek olan istihdam ve siyasal katılım başlıklarının da adeta temelinde yer alan eğitim olgusu; toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmede kullanılan temel ölçütlerden biridir.

Eğitim, kadınların kendilerine olan güvenlerinin ve saygılarının artması açısından önemli bir faktördür. Okuryazar kadınlar daha akılcı kararlar almakta kendileri için gerekli olan her türlü bilgiye daha çabuk ulaşmaktadır. Eğitim almış kadınlar daha geç evlenmekte, daha küçük bir aileye sahip olmakta ve modern aile planlaması yöntemi kullanmaktadır. Sağlık hizmetlerinden doğru yararlanmakla birlikte, doğumda ve erken yaşta bebeklerin ölüm oranı da daha düşüktür. Kadının eğitimsizliği erkeğin de eğitimsizliğini hazırlamaktadır. Eğitim hakkından yararlanmanın engellenmesi, dolaylı olarak nüfusun artış oranını etkilemekte ve toplumun; ekonomik, sosyal ve siyasal olarak nüfusun belirli bir kesiminden daha geniş ölçüde yararlanmasını olanaksız kılmaktadır. Eğitim, aynı zamanda kadının iş bulma olanaklarını arttırmakta, böylece kadın ihtiyarladığında bir güvenceye kavuşabilmek üzere geniş bir aile kurmaktan vazgeçmektedir. Ayrıca kadının eğitim düzeyinin düşük olmasından en çok olumsuz etkilenenler çocuklarıdır. Kadının çağdaş bilgi, beceri ve yeteneklerle donatılması, yetiştireceği çocuklar açısından büyük önem taşımaktadır (Ereş, 2006: 44-45).

Kadının aileden sonra sosyalleşme basamağı olan eğitim, hem kadının kendi gelişimi için hem yetiştireceği nesil için ve tüm toplumun refahı için temel koşuldur. Toplum içinde çok yönlü rollere sahip olan kadının, iş ve refahını artırmaya, düzenlemeye yönelik girişimlerde öncelik kadının eğitim ve aile hayatına yönelik iyileştirici uygulamalarına verilmelidir.

Anayasada eğitimle ilgili olarak, bütün çocukların eğitim hakkından eşit şekilde faydalanmasını sağlayan maddeler mevcuttur. Anayasanın 42. maddesine

göre “ilköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır”. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 4. maddesinde “Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz” denilmektedir (T.C. Anayasası, 1982). Her ne kadar genel çerçevede bu şekilde yasal olarak belirtilmişse de uygulamada karşılaşılan sorunlar sadece görünen yüzüyle değil; gerek eğitim araç gereçlerinin içeriği gerekse rol modelin (öğretmen) bu konudaki tutumu ve davranışlarıyla eşitsizliği oluşturan ya da sürdüren sonuçlar ortaya koymaktadır.

Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri eğitimde fırsat eşitliğinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Kadın rollerine ilişkin geleneksel norm ve değerler kızları okuldan uzaklaştırmaktadır. Kızların ya çok erken yaşlarda evliliğe zorlandığı durumlarla karşılaşmakta ya da gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarını okula gönderme konusunda bir karar vermesi gerektiğinde, kız çocuklarının ev işlerine yardım etmesi için eğitimden uzak tutulmakla birlikte eğitim konusunda erkek çocuktan yana tercih kullanılmaktadır (KSGM, 2008: 30).

Türk eğitim sisteminde toplumsal cinsiyet eşitsizliği okul öncesinden başlayarak, eğitimin tüm kademe ve düzeylerinde sürmektedir. Okul öncesinde okullaşma oranları hala çok düşük düzeydedir (% 26.92), erkeklerin lehine olan tablo son yıllarda eşitlenmiş durumdadır. Okulöncesi eğitimde başlayan toplumsal cinsiyet eşitsizliği eğitimin ileri kademelerinde artmaktadır. Son yıllarda hükümetlerin ilköğretimde tam okullulaşmayı sağlamaya yönelik politikaları nedeniyle bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilmekle birlikte, hala ilköğretim düzeyinde okul dışındaki çocukların üçte ikisini kızlar oluşturmaktadır. 2009-2010 yılı resmi istatistiklerine göre, ilkokula devam eden 100 erkek çocuğuna karşılık 92 kız öğrenci, özel eğitim okullarında ise her 100 erkek çocuğaya karşılık 62 kız öğrenci, YİBO’larda ise, her 100 erkek çocuğuna karşılık 68 kız öğrenci okula devam etmektedir. Hala erkek öğrenciler lehine ilköğretimde % 2, ortaöğretimde 5’lik bir fark bulunmaktadır. Erkekler kadınlardan daha uzun süre eğitim almaktadır. Yine ilköğretim düzeyinde

öğrenci pansiyonlarından her 100 erkek öğrenciye karşılık 45 kız öğrenci yararlanmaktadır (MEB, 2008-2009).

Türkiye’de 2015 yılında, 25 ve daha yukarı yaşta olan ve okuma yazma bilmeyen toplam nüfus oranı %5,4 iken bu oran erkeklerde %1,8, kadınlarda %9 olarak tespit edilmiştir. Lise ve dengi okul mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştakilerin toplam nüfus içindeki oranı %19,5 iken bu oran erkeklerde %23,5, kadınlarda %15,6 düzeyindedir. Yüksekokul veya fakülte mezunu olan toplam nüfus oranı %15,5 olup bu oran erkeklerde %17,9, kadınlarda ise %13,1’dir (TÜİK, 2017). Eğitimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin diğer boyutları ise eğitimcilerle ve müfredatla ilgilidir. Ülkemizde bilinen bir gerçek olarak öğretmenlik mesleği kadınlara teknik içerikli mesleklerden (mühendislik, mimarlık, teknikerlik) daha fazla yakıştırılmış; başta aileler ve öğretmenler, kız çocuklarını öğretmenlik, hemşirelik gibi özveri gerektiren mesleklere yönlendirmiştir. Burada kadını çoğunlukla ev hayatına hapseden bakış açısının sonucu olarak öğretmenlik, çoğunlukla kadınlara, meslek dışında evine vakit ayırabilme imkânı sunan bir meslek olarak görüldüğü için tercih edilmektedir.

Müfredat konusunda ise bireylerin hayal dünyalarının şekillendiği yıllar olan ilkokul yıllarındaki ders kitaplarına bakıldığında dönemlere ve dönem iktidarlarına göre değişen bir kadın profili çizgisi görülmektedir.

Kadınların toplumsal yaşama girmesini destekleyen, “ kocasının eline bakan” kişi olmaktan çıkarmaya çalışan, “herkes iş başında” diyerek kadınları saymaktan geri durmayan 1932’lerin eğitimcileriyle, “baba eşinin çalışmamasını isteyebilir” diyen 1970’li yılların eğitimcileri arasında ciddi farklar bulunmaktadır. 1930’lu yıllarda kadınlar erkekler gibi yurttaştı. Yurttaş olmaları, kamusal yaşamda da tanınmalarını zorunlu kılıyordu. Devrimlerin sürdürülmesi ve savunulması politikalarından, 1945’ten başlayarak yavaş yavaş, 1950’lerden sonra da hızla vazgeçilmiştir. Artık, eğitimciler de kadınları bağımsız bireyler olarak değil, erkeğin denetiminde yaşaması gereken kişiler olarak görmekteydi. Ders kitaplarındaki cinsiyetçi örneklerin yoğunluğu da bunun kanıtıdır (Gümüšoğlu, 2008: 47). Kadınların eğitimi konusunda mevcut yasa ve düzenlemelerin yetersiz uygulandığı

ve eğitim süreçlerinin cinsiyet eşitsizliğini pekiştirdiği ülkemizde, eğitimden beslenen mesleki süreçlerde de belirgin farklara yol açmakta; bürokrasi de, hizmet sektöründe ve diğer kilit noktalarda kadınlar erkeklere göre çok daha az yer bulabilmektedir.

2017 yılı eğitim durumuna göre iş gücüne katılım oranı incelendiğinde, kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe iş gücüne daha fazla katıldıkları görülmektedir. Okuryazar olmayan kadınların iş gücüne katılımı %16,1, lise altı eğitilmiş kadınların iş gücüne katılım oranı %26,6, lise mezunu kadınların iş gücüne katılım oranı %32,7, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların iş gücüne katılım oranı %40,8 iken yükseköğretim mezunu kadınların iş gücüne katılım oranı %71,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. (TÜİK, 2017).

2.3.2. İstihdamda Eşitsizlik

Cinsiyet temelli eşitsizliklerden ikinci ve kapsamı en geniş olanı istihdam alanında yaşanan eşitsizliklerdir. Sürecin kısmen hayat boyu devam etmesi nedeniyle yaşanan sorunlar da çeşitlenmekte; işe almada, ücret seviyesinde, psikolojik şiddet (mobbing) iş- aile çatışması, yükselmeye eşitsizlik vb. konularda ileri boyutta önyargılı uygulamalar görülmektedir.

İşgücü istatistiklerinde ev kadını olarak kabul edilen kadınların durumları hakkındaki bilgi, bazı ev kadınlarının marjinal işlerde çalıştıkları için çok kısıtlıdır. Bu alanlardaki işler kadın işi diye nitelendirilen işler olarak değerlendirilmektedir. Hızla gelişen Türk konfeksiyon sanayi evlere parça başına çok düşük ücretler vererek üretim maliyetlerini en aza indirmektedir. Ancak bu işler son derece enformel bir ilişki ağı çerçevesinde gerçekleştiğinden çalışanlar açısından sürekliliği ve iş güvencesi olmayan işler olarak değerlendirilmektedir. Yine evde el işleri yapıp satan kadınlara yönelik yapılan bir araştırmada, boş zamanlarını değerlendirdiklerini belirttikleri ve bu uğraşlarını iş olarak değerlendirmedikleri tespit edilmiştir. Evlere gündelikçi olarak giden kadınlar da yaptıkları işleri düşük gördükleri için sayımlarda kendilerini “ev kadını” olarak tanıtmayı tercih etmektedirler (Özbay, 1993’ten

aktaran Topgöl, 2011: 49). Oysa araştırmalar kadının ev içi emeğinin milli gelirden azımsanmayacak boyutlara ulaştığını göstermektedir.

Kadınlar alışma yaşamında işe alma konusunda da birtakım ayrımcı uygulamalarla karşılaşmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında zaten bazı meslekler kadınlara uygun görülmediği için işe alımlarda doğrudan erkekler tercih edilebilmektedir. İşe alım sürecinde, mlkatlarda da evlenmeyi düşünüyor musunuz, ne zaman ocuk sahibi olmayı düşünüyorsunuz gibi erkeklere asla sorulmayan sorularla muhatap olmaktadırlar (Doğru, 2010: 48).

Bir işe girmeye çalışan veya bulunduğu işte yükselmek isteyen kadınlar aynı durumdaki erkeklere nazaran daha olumsuz durumdadırlar. Kadınların sahip oldukları cinsiyet özelliklerinin birçok işin yapılmasına uygun olmadığı yönündeki önyargılar nedeniyle kadınlar toplumca belirlenen cinsiyet rollerine uymayan işlere başvurduklarında bazen açıkça bazen de üstü kapalı Şekilde engellemeler ile karşılaşmaktadırlar. Kadınlar bu gibi sebeplerden ötürü çoğu sektörde yardımcı iş gücü olarak görülmekte, mesleki olarak kendi isteği ve kariyer planlaması ile değil de erkeğin yeterli geçim nafakasını temin edemediği durumlarda, potansiyel iş gücü olarak görülmektedir. Toplumsal olarak kadının kariyer hedefi “ailesini ve eve ait sorumluluklarını” aksattığı/aksatacağı endişesiyle desteklenmemektedir.

Diğer yandan kadınların toplumsal statülerinden hareket edilerek, ev ve ocuk sorumluluğunun kadınların görevleri arasında sayılması, aynı eğitim ve yetenek düzeyinde olursa da, kadınların erkeklere göre işe kabul edilmede ayrıcalığa maruz kalmasına neden olunmaktadır. İşe yerleştirme noktasında her ne kadar işçi talep edilirken cinsiyet farkı gözetilmesi engellenmeye çalışılsa da, tercihin işverenin tavrına göre belirlenmesinin önüne geçilememektedir (nder, 2013: 52).

İşe alma konusunda bu hususlardan sonra iş sresinde de birçok eşitsizlik yaşanmaktadır. Bunların başında eşitsiz ücret uygulamaları gelir. Ödenen ücretlerin verimlilik dışındaki faktörlerden de etkilendiği bilinmektedir. Erkek ile kadın çalışanlar arasındaki bu ücret farklılıklarına neden olan ayrımcılık birçok mekanizmadan kaynaklanabilmektedir. İlk olarak, kadınların farklı işlere ve farklı

kurumlara yönelmelerinden dolayı ücret farklılıkları oluşmaktadır. Bu durumda ayrımcılık işe alma sürecinde başlayıp, terfi ettirme sürecinde de devam etmektedir. Bu ayrımcılığa “dağılım ayrımcılığı”ndan kaynaklanan ücret ayrımcılığı denilmektedir. İkinci olarak, bir kurumda kadın çalışanlar aynı işi yaptıkları halde erkeklerden daha düşük ücret almaktadırlar ki buna “işten kaynaklanan ücret ayrımcılığı” denilmektedir. Üçüncüsü, erkek işi olarak kabul edilen ve erkeklerin ağırlıklı olarak çalıştığı sektörlerde kadın çalışanların işin gerektirdiği niteliklere sahip olmasına rağmen, sektöre erkeklerin egemen olması nedeniyle kadınların erkeklerden daha düşük ücret almalarıdır ki bu duruma “değersel ayrımcılık” denilmektedir (Petersen vd., 1997’den aktaran Sayar, 2008: 47).

Türkiye’de uygulanan ücret politikaları, eğitim durumu ve cinsiyete göre farklılıklar göstermektedir. Eşit işe eşit ücret anlayışı ile kamuda son yıllarda yapılan düzenlemelere rağmen özel sektörde benzer bir uygulamanın yapılması pek mümkün görünmemektedir. TÜİK’in 2010 Kazanç Yapısı araştırmasına göre erkek çalışanlar için aylık brüt ücret ilköğretim ve ortaokul mezunlarında 1.061 TL, lise mezunlarında 1.317 TL, yüksekokul ve üstü mezunlarında 2.842 TL iken kadın çalışanlar için ise aylık brüt ücret ilköğretim ve ortaokul mezunlarında 870 TL, lise mezunlarında 1.177 TL, yüksekokul ve üstü mezunlarında ise 2.380 TL’dir. Bu durum, işe alma ve işte yükselme süreçleri kadar ücret politikası uygulamalarında da kadına yönelik ayrımcılık ve fırsat eşitsizliğinin ortaya çıktığının göstergesidir (Önder, 2013: 52).

Kadınlar bu eşitsiz duruma ve kötü koşullu çalışma şartlarına sessiz kalmamış, yaşanan büyük kayıplardan sonra çeşitli etkinliklerle tepkilerini dile getirmişlerdir. Grevlerle, protestolarla yaşadıkları olumsuzluklarla mücadele veren kadınların çabası kısmen sonuç vermiş, uluslar arası olarak bu mücadeleyi simgeleyen bir gün kabul edilmiştir.

Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmak yolunda verdiği savaşın başlangıcı, 8 Mart 1857 yılında Amerika’nın New York kentinde tekstil sektöründe çalışan yüzlerce kadının düşük ücretlerini, uzun çalışma saatlerini ve insanlık dışı çalışma koşullarını protesto etmek için grevler yapması olarak kabul edilmektedir.

Bu grevler sırasında çıkan yangında işçilerin fabrika önünde kurulan barikatlardan kaçamaması sonucunda çoğunluğu kadın olan 129 işçi can vermiş, bu olaylardan 52 yıl sonra (1910), Danimarka'nın Kopenhag kentinde düzenlenen II. Sosyalist Enternasyonal toplantısında Clara Zetkin'in önerisiyle, 1857'de başlayan, kadın haklarının kazanılması ve kadınların birlikteliği mücadelesinin her yıl “Kadın Günü” olarak kutlanması kararlaştırılmıştır (Özvarış, 2012).

Tüm dünyada çocukluktan başlayarak şiddet, kötü muamele gibi olumsuz yaşantılarla, ya da hormonal değişiklikler yaşadıkları özel zamanlarda oluşan değişiklikler, doğum, aşırı iş yükü gibi zorlayıcı etkenler nedeniyle stresle en fazla karşı karşıya kalanlar kadınlardır. Kadın ve erkek aynı stresli olayları yaşasalar da yükledikleri anlam ve etkileri farklı olabilir. Kişinin dış dünyaya yüklediği anlam, geçmiş yaşantısı, yetiştirilme tarzı ve toplumsal değerlerle bağlantılıdır. İş hayatında kadınlar, özellikle de alt sosyoekonomik düzeyde ise, erkeklere oranla daha düşük gelir getiren, kendisi ve başkaları üzerinde kontrolünün olmadığı, güvencesiz işlerde çalışmaktadır. Bu ortamlarda kötü muamele ve tacizle karşılaşma olasılıkları yüksektir. Yüksek eğitilmiş, üst düzey işlerde çalışan kadınları da aşırı çalışma yükü ve ciddi rekabete dayalı sorunlar beklemektedir (Gökalp, 2003). Bunların yanı sıra iş hayatı sebebiyle aile içi rollerini aksattığı düşünülen kadınlara toplumda bakış açısı farklılaşmakta, aile ve iş hayatı arasında tercih yapmaya zorlanmaktadır. Bu halde meslek ve aile arasında orta yolu bulmak adına kadınların çoğu yarı zamanlı işlere yönelmekte; bu durum maddi ihtiyaçların şiddetine göre kadının iş güvenliği olmayan, enformel sektörlerde yer alması durumuna yol açabilmektedir.

Bilim adamları, pireleri 30 cm yüksekliğindeki fanusa koyar. Zemin ısıtılır. Sıcaktan rahatsız olan pireler, zıplayarak kaçmaya çalışır. Defalarca kafalarını cama vuran pireler, sonunda o zeminde 30 cm'den fazla zıpla(ya)mamayı öğrenir. Deneyin ikinci aşamasında tavandaki cam kaldırılır. Zemin tekrar ısıtılır. Pireler eşit yükseklikte, 30 cm zıplar! Üzerlerinde cam yoktur; daha yükseğe zıplama imkânları vardır ama buna cesaret edemezler. Çünkü engel artık zihinlerindedir. Bu deney, tüm canlıların neyi başaramayacaklarını nasıl öğrendiklerini göstermektedir. İşte bu deneyde pirelerin yaşadıklarına 'cam tavan sendromu' denilir (Aksakal: 2006'dan

aktaran Tanyeli, 2008: 35). Bu deney ile kadınların terfi konusunda yaşadıkları süreçler simgesel olarak ifade edilmektedir. Kadınların birçok sektörde üst düzey kadrolara gelememelerinin sebebi olarak toplumun ve işverenlerin sahip olduğu temelsiz inançlara bakmak gerekmektedir. Bunların başında; kadınların duygusal yapıları, çocuk büyütme evlilik vb. sebeplerle kariyerleri aksatacakları öngörüsü, yöneticilik için gerekli otorite ve idari becerilere sahip olmadıkları algısı sayılabilir. Bu düşüncelerin etkisiyle, kamu kesiminin üst düzey kadroları kadınlar için görünür hiçbir yasal engel olmamasına rağmen çoğunlukla erkeklerin yönetimindedir.

Türkiye 2012 yılı %29,5'lik kadın iş gücüne katılım oranı ile OECD ülkeleri arasında en düşük orana sahip ülke konumundadır. Oysaki erkeklerin iş gücüne katılım oranının aynı yıl içerisinde %71 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Kadınların eğitim düzeylerindeki artışa, doğum oranlarındaki düşüşe ve daha geç evlilik yaşlarına rağmen 1988 (%34,3) yılından itibaren kadınların iş gücüne katılımında düşüş söz konusudur. Bu durumun nedeni ve açıklayıcısı da kırsal kesimden kentlere doğru varlığını sürdüren göç olgusudur. Kırsalda aile gelirine ve refahına katkı sağlayan kadınlar ailelerinin arazilerinde ya da geleneksel sektörlerde çalışmakta iken, kentlere geldiklerinde yeterli eğitime, belli işler için gerekli becerilere sahip olmamalarının yanı sıra, çocuk bakım hizmetlerinin yoksunluğu sebebiyle emek piyasasından çekilerek aile ve çocuk bakımı sorumluluklarını üstlenmektedirler. Ancak 2006 yılından itibaren düşük de olsa kadın iş gücüne katılımlarında bir düzelmeye olduğu görülmektedir. Ayrıca dikkat çeken bir diğer nokta ise, Türkiye'de kadınların hayatları boyunca emek piyasasında kalmıyor olmalarıdır. Öyle ki, 15-19 yaşları arasında yalnızca okul ve eğitime odaklanan kadınların 20-24 yaşları arasında hem okul hem de çalışma hayatında aktif oldukları görülürken, 25-29 yaşlarına doğru ve bu yaş aralıklarında yalnızca iş gücüne katılan kadınların, bu yaş aralığından itibaren ne iş gücünde ne de okul hayatında yer aldıkları görülmektedir. Yani kadınlar ülkemizde belli nedenlerden dolayı genç yaşlarda, iş gücü piyasasından çekilme eğilimindedirler. Bu durum kadınların eğitim düzeyi artışı sonucunda değişim gösterecektir ancak yalnızca eğitim düzeyi ve mesleki beceriler bu hususta yeterli olmamaktadır. Geliştirilecek devlet politikaları,

esnek çalışma saatleri, yaygınlaşacak çocuk bakım hizmetleri kadınların iş gücüne katılımını arttıracaktır (World Bank, 2012: 6).

Kadının iş hayatında yaşadığı bu olumsuzlukları gidermek adına yapılan düzenlemeler farklı kaygılarla da olsa (siyasi partilerin oy ticareti kurumlarıdaki erkek egemen kadro ağırlığını kırmak adına alınan birkaç simgesel kadın çalışan) önemli gelişmelere sebep olmuş; şeklen oluşturulan eşitlikçi yaklaşımlar toplumsal algıyı da şekillendirmeye başlamıştır. Konu gereği, ilerleyen başlıklarda istihdama yönelik bu yasal düzenlemeler ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.3.3. Siyasete Katılmada Eşitsizlik

Demokratik yönetimin temel ilkelerinden biri olan siyasal katılma, tek şekilde gerçekleştirilmez. En genel ifadeyle oy kullanma, siyasal otoriteyle bağ kurma, siyasi partilerin bünyesinde faaliyet gösterme, mitingleri izleme, siyasal tartışmalara katılma dâhil kişilerin belli yollardan siyasal karar verici konuma gelmeleri ya da bu konumdakileri etkilemeleri sürecinin tamamı siyasal katılmadır.

Günümüzde de kadının siyasal katılım seviyesi hala erkeklerle eşit düzeye gelememiştir. Çoğu toplumda, uzun süreler, yasal düzenlemelere rağmen siyasetin erkeklere ait bir iş olduğu anlayışı egemen olmuştur. Kadınların siyasal bakımdan erkeklerle eşit olduğu görüşü yaygınlaştıktan sonra da, çok sayıda sosyal ve ekonomik faktör, kadınların siyasal katılmasını azaltıcı yönde etkide bulunmuştur. Özellikle seçilme hakkından yararlanma ve siyasal karar mekanizmalarında yer alma konusunda cinsler arası eşitsizlik geçmişte olduğu gibi günümüzde de hala devam etmekte ve kadınlar ikincil konuma itilmektedir. Kadın aday olarak siyasette yer alma cesaretini gösterememektedir. Kadının özel alanın dışında kamusal alanda erkeğe göre daha az yer bulabilmesi; siyasi ilgi eksikliği, eğitim seviyesinin düşüklüğü, gelir düzeyinin düşüklüğü, yasalardaki ayrımcı hükümler, ailevi sorumluluklar, ayrımcı cinsel yargılar, cinsiyet rollerinin sosyalleşmesi ve siyasal sistemlerle yeterince bağ kuramamaktan kaynaklanmaktadır (Çağlar, 2011: 59).

Evrensel olarak farklı işler yapan ve bu nedenle farklı sorunlar yaşayan kadınların bu sorunların çözümü için gerekli siyasal araçlara sahip olmaması, yani

siyasal karar süreçlerine yeterince ve eşit düzeyde katılamaması modern demokrasilerin meşruluk sorununun temelinde yatan önemli nedenlerden biridir. Kendi yaşamları hakkında verilen kararlara -yani siyasete- katılamayan kadınlar modern demokrasilerin ‘kadınsız demokrasiler’ olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. (TÜSİAD, 2000: 201).

Siyasi alanda kadının görünmezliği sorunu, demokraside yurttaşlık tanımının içerisine girmemesiyle başlamıştır. Aristo’dan başlayan demokrasi kuramlarına ve demokrasinin siyasal yönünü oluşturan yurttaşlık kavramına baktığımızda, yurttaş tanımı yapılırken cinsiyete dayalı bir ayırım yapılmadığı görülmektedir. Cinsiyete dayalı bir ayırma dayanmama ifadesi, kadınlar açısından olumlu bir durumu değil, olumsuz bir durumu ifade etmektedir. Siyasal iktidarın cinsiyeti hiç tartışılmamıştır, çünkü bunun tartışılmasına gerek duyulmamıştır. Çünkü zaten yurttaş kavramı iktidar sahibi erkekleri ifade etmek için kullanılmıştır. Aristo, çoğunluğun egemenliği ya da halk meclisinin egemenliği olarak tanımladığı demokrasiden söz ederken, halk (demos) tanımlamasını şehirde oturan ve en az yirmi yaşında olan erkek nüfusla sınırlandırıyordu. Aynı şekilde Montesquieu de halk denilince, sadece servet sahibi burjuvaziyi anlıyor ve demosun erkeklerden oluştuğunu söylüyordu. Buraya kadar olan kuramcılar, siyasal katılmanın en temelinde yer alan seçme hakkını bile kadınlara bahşetmemişlerdir. “*Önceki demokratik kuramcılar, toplumsal cinsiyetin konuyla ilişkisini reddederek, tarihsel olarak egemen olan cinsiyetin konumunu pekiştirmiştir. Politikayı kamusal alanla özdeşleştirerek, demokrasiyi tarihsel olarak erkeklerle ilişkilendiren etkinliklerle sınırdaş hale getirmiştir*” (Phillips, 1995’ten aktaran Deniz, 2007: 3).

Türkiye’de kadınlar medeni ve siyasi haklarından çoğunu doğrudan doğruya kendilerinin verdikleri bir mücadele sonunda değil; batıcıların geleneksel Osmanlı yapılarına karşı yürüttükleri mücadeleler sonunda kazanmışlardır. Oysa batıcıların verdikleri çağdaşlaşma mücadelesi kapitalist batının üstünlüğü karşısında verilen bir mücadeledir. Bu anlamda, kadın hakları mücadelesinin diyalektik bir ilişki içerisinde batının sınıf mücadeleleri tarafından belirlendiği tezini savunmak mümkündür. Bu nedenle de Türkiye’de kadınlar, batlı kadınların uğrunda şiddetli mücadeleler vererek

kazandıkları bazı temel hakları, görelî olarak kısa sayılabilecek bir süre içerisinde ve kendileri ön saflarda mücadele etmeden elde etmişlerdir. Tanzimat hareketiyle birlikte 19. Yüzyıl ortalarından itibaren kadın hakları alanında ilk adımların atılmaya başlandığı görülmektedir. Bu dönemde batıcı aydınlar arasında yaygın olan bir görüşe göre, Osmanlı toplumunun kapitalist batı karşısında geri kalmasına yol açan faktörler arasında, kadının toplumsal bakımdan geri durumunun da önemli bir rolü vardır. Bundan hareketle aydın ve bürokratlar kadınları etkileyen bazı mütevazı reform hareketlerine girişmişlerdir: Cariyelik- kölelik kaldırılmış, kadınlara verasette erkek çocukla eşit haklar tanınmıştır. Kadınlara ilkokul ötesinde bir eğitim-mesleki eğitim verme yolunda ilk adımlar atılmıştır (Tekeli, 1982'den aktaran Oruç, 2013: 46).

Türk kadını siyasal hayata ilk adımını, Cumhuriyet'in 7. Yılında 5 Nisan 1930 günü atmıştır. 1930 öncesi ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan kadınlara oy hakkı verilmesi yönündeki düşüncenin gittikçe güçlenmesi ve TBMM'de de taraftar bulmasıyla birlikte Meclise sevk edilen "Yeni Belediyeler Yasası" ile ilk adım atılmıştır. Ve 1930 yılında 1580 sayılı yasa ile Türk kadınına ilk kez Cumhuriyet rejimi belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (Güneş, 2010: 173).

Toplumsal iş bölümü kadını özel alanla sınırlayıp, erkeği kamusal alanla eş tutmuştur. Genel olarak ataerkil toplumlarda özne, kültür, akıl, bilim ve kamu ile özdeşleştirilen erkek cinsiyetinin karşısında; nesne, doğa, duygu, bilim dışı ve özel alan ile eşleştirilen kadın cinsiyeti arasında daima karşıt bir durum oluşturulmuştur. Ancak burada önemle vurgulanması gereken konu, belirtilen özelliklerin ilkinin ikincisine negatif anlam yükleyerek kendisini yükseltmesidir. Böylece ataerkil denetim mekanizmaları tarafından toplumda geçerli olan ve bu günde geçerliğini koruyan erkek egemen yapı içerisinde erkek cinsiyeti olumlulukla özdeşleştirilirken, kadınlara ise pasif ve edilgenliklerini pekiştirecek nitelikler yüklenilmektedir. Dolayısıyla bu pozisyon, kadını toplumda her türlü etkinlikten yoksun bırakmanın yanında, siyasi arenadaki iktidarı elde etme çabasında kadına yer vermediği için, erkek iktidarı karşısında bu gün olduğu gibi yarında güçsüz, ikincil veya öteki olarak kalmasını hedeflemektedir. Bu istediğini toplumun her alanında belirgin bir biçimde

gerçekleştirmektedir (Altındal, 2009: 355). Bu konuda yapılan gerek istatistiksel çalışmalar gerekse anket çalışmaları veya bireysel gözlemler konunun gerçekte ne kadar tutarsızlıklarla dolu olduğunu göstermektedir.

Kadınların parlamentodaki temsili, bütün dünyada sorunlu bir tablo çizmektedir. Parlamentolar arası Konsey'in 2002 verilerine göre, kadınların temsili açısından dünya ortalaması yüzde 14,5'tir. Avrupa ortalaması ise, Kuzey ülkeleri dâhil edildiğinde yüzde 16,8, dâhil edilmediğinde yüzde 14,7'dir ve tablonun iç açıcı olmadığı ortadadır. Ancak tek başına Türkiye'ye baktığımızda, durum, yüzde 4,4 ile gerçekten vahimdir. Bu oran ile Türkiye, toplumsal ve kültürel açıdan daha ileri olmakla övündüğü Arap ülkelerinden (% 4,6) geridedir. Hele günümüzde devlet kurumlarında, üniversitelerde, özel sektörde önemli görevlerde bulunan kadınların oranının yüzde 35'i aştığı hatırlanacak olursa, siyasal temsil oranının bu potansiyeli yansıtmaktan ne kadar uzak olduğu da ortaya çıkar. Kadınların eşit temsili konusundaki engeller, ilginç bir biçimde, ister gelişmiş isterse az gelişmiş olsunlar bütün toplumlarda benzer bir nitelik göstermektedir. Bunları aşağıdaki şekilde maddelendirmek mümkündür (Berktaş, 2004: 26):

- Parti ve aile desteğinin olmaması,
- Politik yaşamın erkek niteliği,
- Ataerkil ideolojinin ve kültürel geleneklerin egemenliği,
- Parasal destek yokluğu,
- Seçim sisteminin niteliği.

Kısaca ifade etmek gerekirse kadınların, genel başkanlık, parti meclisi başkanlığı, il başkanlığı gibi parti içi karar mekanizmalarında yer almaları ve bu kademelerde yükselmeleri zor olduğu gibi, ikinci derecedeki görevlerde bulunmaları bile oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu durumda kadın adayların yöneticiler açısından sadece 'parti vitrini' olarak sunulduğu açıkken kadınların bu durumu kabullenmeleri bir yana, kendilerine verilen, parlamenterlerin 'sözcüsü' ya da 'takipçisi' rollerini de itirazsız üstlendikleri, hatta içselleştirdikleri gözlemlenmektedir. Kadınların meclise seçilmiş olmaları bile, onların erkek milletvekilleri ile tamamen eşit statüde kabul görmelerine yeterli bir gerekçe olarak kabul edilmemekte, kadınlara toplumda

biçilen rollerin meclisteki görünümleri de özel alanın birer uzantısı olan eğitim, sağlık ve aile gibi alanlarla sınırlı kalmaktadır (Altındal, 2007: 75).

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de siyasal yaşam, onu belirleyen erkek aktörlerin normlarına göre şekillenmiştir; oyunun kuralları, başarının koşulları, iyi/kötü tanımları erkeklerin yaşam değerleri ve alışkanlıklarına göre oluşmuştur. Erkekler, kendi toplumsal cinsiyet rolleri gereği, para kazanmaya, güçlü olmaya ve rekabete yönlendirilirler ve bu değerleri beraberlerinde siyasete de taşırlar: siyasette kazanır ya da kaybedersiniz, rakipler ile yarışır ya da çatışsınız, kazanmaktır önemli olan. Siyaset herkesin kazandığı bir oyun olamaz; yardım, fedakârlık, uyum, birbirini anlama gibi değerler yerine başarıma, boyun eğdirme, yönetme, güçlü olma siyasetin egemen değerleridir. Bu değerler, hayatı boyunca kendisinden çok çocuklarını ve ailesini düşünmek, kendinden başka insanların gereksinmelerine duyarlı olmak için eğitilen kadınların çoğuna yabancı gelir (TÜSİAD, 2000: 208). Burada kadınların siyasete ilgisiz olduğu ve bu sebepten katılımın az olduğu savı üzerinde durmak gerekir. Zira kadının siyasete katılmak için bir yandan bahsedilen şartları göze alması beklenirken, bir yandan da ev/aile dengesini de bozmaması beklenir.

Politikayla ilgili olma hususunda erkeklerin daha aktif oldukları varsayımından hareketle Koray (1992: 201), “ Kadın, Siyaset, Kota” adlı çalışmasında, siyasetle ne kadar ilgileniyorsunuz sorusuna, “hiç ilgilenmiyor” ve “pek ilgilenmiyor” şeklinde verilen cevapların kadınlarda toplam % 81,4, erkeklerde ise % 65,6 olduğunu belirterek; politikayla ilgili olmama anlamında kadınlarla erkekler arasında çok farklılık olmadığını ifade etmiştir. Burada sorulması gereken soru, nasıl oluyor da erkeklerin % 65,6’sı politikayla ilgili olmadığını söylerken, yaklaşık %98’i parlamento da yer alıyor. Grafik tam tersinden okunduğunda politikayla ilgilenenlerin sayısı kadınlarda % 18,6, erkeklerde ise % 34,4 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla politikayla ilgili erkeklerin sayısı kadınların sayısının yaklaşık iki katıdır. Parlamento da buna benzer bir oran olması gerekirken, bu kadar kadın çoğunluğuna rastlamak mümkün değildir. Bu soruya ilgileniyorum ya da çok ilgileniyorum diye cevap veren kadınların, politikayı sadece güncel olayları takip etme ve oy kullanma gibi bilgi düzeyinde ilgili olmayı saydıkları tahmin edilebilir.

Kaldı ki yine aynı çalışmada siyasetle ilgilenebileceğini ya da teklif gelirse kabul edeceğini söyleyen kadınların oranı siyasetle ilgilendiğini söyleyen kadınların oranından oldukça fazladır. Kadınların, politikaya girme konusundaki ilgisizlikleri ve yetersizlikleri bir gerçek olarak kabul edilse bile, bunun kökenlerinin sosyo-kültürel yapıda, açıkça toplumsal cinsiyet ayrımında yattığı açıktır. Bu nedenle kadınların ilgisizlik ve yetersizliğinden söz etmek, olsa olsa mağdurun suçlanması anlamını taşımaktadır.

Siyaset, belirli bir azınlığın elinde tuttuğu ve bunun üzerinden kendine güç sağladığı bir araç olarak algılanır. Kadınlar bu süreçte dışlanmaktadır. Kadınların siyasetten uzak tutulması, sadece bu işlerin kadın işi olarak görülmemesinin yanı sıra, kadının siyasal otoriteye ortak olması ya da sahip olması bir tehdit olarak da algılanmaktadır.

Türkiye’de kadınların siyasal kararlara eşit katılımını ve temsilini engelleyen nedenlere bakıldığında siyasal örgütlenme alışkanlıklarında kadınların siyasal katılımını destekleyecek bir tarihsel mirasın, olumlu örneklerin ve örgütlenme modellerinin bulunmadığını görürüz. Bugüne kadar süren egemen anlayışa göre siyasal partilerde ‘seçici erkek liderler’ ‘tanıdık’ birkaç kadın’ı seçip ‘vitrin’e koyup ve kendi seçtikleri kadınların bütün ‘kadınları temsil etmekten öte gitmemektedir. Bu anlayış siyasal partilerde atanan ve seçilen kadın politikacı profilini de belirlemekte ve bu nedenle Türkiye’de kadın politikacılar ile erkek politikacıların sosyal ve siyasal nitelikleri arasında önemli farklar ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’de siyasal partiler tarafından temsilci olarak atanan/seçilen kadınlar genellikle parti örgütlerinden yetişmemiş, kadın kollarında yöneticilik yapmamış, partinin kadın üyeleri ve örgütleri tarafından tanınmayan kadınlar olmuşlardır. Öte yandan aslında partilerin alt düzeydeki siyasal faaliyetlerine kadınların katılımı ise sayıca çok, ama içerik olarak apolitik, görünmez ve süresiz olmaya devam etmektedir (Sancar, 2008: 177).

Kelime anlamı bakımından “kota” bir kişiye veya gruba tahsis edilmiş olan pay veya orandır. Seçimlerde “kadın kotası” ise seçimlerde kadınlara tahsis edilen pay veya oranı ifade etmektedir. Yine temel amaç kadınlara daha fazla pay sağlamak

adına “cinsiyet kotası” ifadesine de rastlanmaktadır. Burada ise her bir cins için tahsis edilen en az pay veya oran kastedilmektedir. Bu tür kota, hem kadının hem de erkeğin zayıf temsilini düzeltmeyi amaçlamakta ve her iki cins için en yüksek bir çita koymaktadır. Eğer cinsiyet kotası örneğin %30 ise bunun anlamı, teoride erkek veya kadın, pratikte ise (erkekler hemen her zaman bu oranın üzerine çıktıkları için) kadınlar %30’dan az pay elde edemeyecekler demektir (Sitembölükbaşı, 2007: 15).

Kadının siyasette daha fazla temsil edilmesine yönelik gerçekleştirilen politikalara ve uygulamalara bakıldığında, kadınların siyasal temsilini aşamalı olarak sürece yayan bir şekilde artıran ülkeler ile yasal kota uygulamaları aracılığıyla kadının siyasetteki temsilini hızlı bir şekilde artıran ülkelerin varlığından bahsedilebilir. İlk tür ülkeler, kadının siyasetteki temsilini, kadının sosyal konumunu güçlendirici bütüncül politikalarla destekleyen ve cinsiyet eşitliğinin genel anlamda kazanılmasıyla kadının siyasetteki temsil oranını artıran ülkelerdir. Norveç, İsveç, Danimarka gibi ülkeler kadının siyasetteki temsil oranını aşamalı bir şekilde artıran ülkeler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte bu model sadece İskandinav ülkelerinde başarılı olmuştur. Bu durum, ekonomik, siyasi ve kültürel boyutları bulunan yapısı nedeniyle, toplumsal cinsiyet eşitliğinin oldukça yavaş gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun bir göstergesi de, gönüllü kota uygulamalarının henüz gündeme geldiği 1980’lerde bile İskandinav ülkelerindeki siyasetteki kadın temsil oranının %20-30 düzeyinde olmasıdır (Dahlerup ve Freidenvall 2005’ten aktaran Gökulu, 2013: 359). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda denilebilir ki, her ülkenin geleneksel kültürel yapısı ve özellikleri dikkate alınarak kalıcı çözüm bulunması gerekmektedir.

Türkiye’de kota uygulamaları gündeme 1990’larda gelmiş olsa da uygulamanın gönüllü nitelik taşıması ve devamında siyasi partilerin bu uygulamayı istikrarlı şekilde sürdürmedikleri ve yasal zemine taşımadıkları görülmüştür.

Cinsiyet kotası, parti organlarının seçiminde, kadın ve erkek oranının belirlenmesidir. Kota sistemlerinin gerisinde yatan temel düşünce kadınların siyaset alanındaki eksik temsillerinin giderilerek, siyasal yaşam içinde daha yüksek oranda temsil edilmelerinin sağlanmasıdır. Kota sistemleri, kadınların en azından %30 veya

%40 düzeyindeki ‘kritik azınlığa’ ulaşmalarını amaçlamaktadır. Dolayısıyla aday listelerinde, parlamentoda, komite veya komisyonlarda kadın üyelerin oranı kotada hedeflenen oranda olmalıdır. Kota sistemi katılımın yükünü birey olarak kadının üzerine değil, bu katılım sürecini kontrol edenlerin üzerine yüklemektedir. Kotalar geçici bir önlem olarak uygulanabilir. Kısacası, kadınların politikaya girişlerinin önündeki engeller ortadan kaldırılıncaya kadar uygulanabilir (Mendez-Montalvo ve Ballington, 2002’den aktaran Altındal, 2007: 26).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSAL VE ULUSLAR ARASI HUKUKTA KADIN

3.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: Yasal Düzenlemeler

19. Yüzyıl'ın başlarından itibaren siyasal, ekonomik, sosyal ve düşünsel alanlarda değişim yaşanması, toplumların gelişme ve özgürleşme düzeyini arttırmıştır. Eşitlik ve özgürlük idealleri, toplumsal yaşama uygulanmaya başlanmıştır. Evrensel gelişmelerin yaşandığı bu dönemde; kadınlar, benimsenen eşitlik ve özgürlük ideallerinin kendi yaşamlarına uygulanmadığını görmüşlerdir. Ayrıca bu durumun biyolojik cinsiyetlerinin değil, cinsiyetçi toplumsal örgütlenmelerin sonucu olduğunu fark ederek, eşitlik mücadelesine girişmişlerdir. Yaşanan tarihsel dönüşümler ve Sanayi Devrimi, kadınların özel alanla sınırlandırılmasını pekiştirmiştir. Kamusal alanda etkin özneler olan erkekler akıl ve kültür ile kadınlar ise akıl-dışılık ve doğa ile özdeşleştirilmektedir. Aile kurumu içinde kadın ve çocuklar, erkek tarafından himaye edilmekte ve namusları güvence altına alınmaktadır (Kolay, 2015: 5-6). Bu durumun ülkemizdeki yansıması ise Tanzimat Dönemine denk gelmektedir. Kadınlar Tanzimat Dönemi'nde, buldukları toplumsal yaşam koşullarına itirazlarda bulunmaya başlamışlardır. Modernleşmeye yönelik yapısal değişimler, II. Meşrutiyet Dönemi'nde başlamıştır. Meşrutiyet Döneminden itibaren kadınlar dönemsel olarak çeşitli haklar elde etmiş ve yavaş yavaş kamusal hayatta var olmaya başlamışlardır. Bu varlığın yasal zemini ülkemizde uluslar arası gelişmelerle zaman farkı ile de olsa paralel ilerlemiş; gerek BM'nin çeşitli komisyon çalışmaları gerekse AB üyelik sürecinin gelişmeleri ülkemizde kadın konusundaki ilerlemeleri hızlandırmıştır. Bundan sonraki bölümlerde ise, kadına dair başlıca hukuki hususlar ele alınacaktır.

3.2. Uluslararası Yasal Düzenlemeler

1640'da İngiltere'de, 1776'da Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ve 1789'da Fransa'da yaşanan devrimler, devlet örgütlenmesinden önce hiçbir ayrıcalıklı konumun var olmadığı, mevcut koşullarda herkesin eşit olduğu ve hiçbir kimsenin diğerlerinden daha fazla hak ve yetkisinin bulunmadığı temeline dayanan

“doğal durum eşitliği” anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Bu anlayışa göre, kişilerin özgürlük hali aynı zamanda eşitlik durumudur. Örgütlenmiş bir toplumda, tüm otorite ve yetkiler karşılıklı olup, krallarla tebaa, efendilerle köleler ve zenginlerle yoksullar arasındaki fark doğadan kaynaklanmamaktadır. Bulunan farklılıklar doğal durumdaki insanın değil, siyasi insanın ürünüdür. Dolayısıyla doğal duruma uygun düşmeyen hiçbir konum meşru değildir, kayıtsız şartsız bütün insanlar eşittir ve eşitliğin alanı evrenseldir (Lipson, 1986’dan aktaran Konuk, 2008: 8).

Kadınlar, daha en başından, Fransız Devrimi’nin “İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirgesi”nde sözü edilen “insan ve yurttaş” kavramının kendilerini kapsamadığının farkına varmışlardır. Devrime etkin olarak katılan kadınlardan Olympe de Gouges işte bu yüzden 1791’de “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”ni ilan etmiştir ve gene o nedenle, “kadın cinsine yakışmayacak biçimde politika yapmaya kalkıştığı için” devrimci mahkeme tarafından giyotine gönderilmiştir. Ondan çok önce, İngiltere’de bazı kadın yazarlar, “insanların, koşulsuz varolduğu öne sürülen doğal hakları”ndan nasıl olup da kadınların yararlandırılmadığını sorgulamaya başlamışlardır. 1700 yılında yazar Mary Astell, “Eğer bütün insanlar doğuştan özgürse, nasıl oluyor da bütün kadınlar köle doğuyor? Çünkü kadınlar, erkeklerin tutarsız, belirsiz, bilinmeyen, keyfi iradelerine tabi olduklarına göre, bu, Kölelik Durumu değil de nedir?” diye isyan etmiştir. Mary Wollstonecraft, eğer modern dünya zorbalıktan arındırılacaksa, yalnızca “kralların ilahi hakları”na değil, “kocaların ilahi hakları”na da karşı çıkmak gerektiğini belirtmiştir (Berktaş, 2004: 6).

Kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik hayatta erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olması 18. yüzyıldan bu yana, doğal durum eşitliği anlayışı çerçevesinde, batı ülkelerinin siyasal hayatlarını biçimlendiren bu siyasal çatışmalar ile iç içe geçmiştir (Onaran, 2000: 18).

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan ekonomik gelişmeler, endüstrileşme ve teknolojinin gelişimine paralel olarak kadın hakları konusundaki mücadeleler de ivme kazanmıştır. Verilen bu mücadelelerin de etkisiyle, kadın haklarının insan haklarından ayrı bir kavram olarak öngörülemediği düşüncesi

yerleşmiş, bunun sonucunda uluslararası kuruluşlar konuya eğilme ihtiyacı hissetmişlerdir (Onaran, 2000: 18-19). Bu uluslararası yasal gelişmelerden, Birleşmiş Milletler Dünya Kadın Konferansları, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve en önemlisi Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi bu başlık altında incelenecektir.

3.2.1. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

BM prizması hedeflerinin elde ettikleri doğrultusunda, 1946 yılında, BM'nin sosyal ekonomik konseyi insan hakları bağlamında evrensel bir prizma tedvin etmek için insan hakları komisyonunu oluşturmuştur. Bu prizma insan hakları bağlamında anlaşmalı oranlar ve bildirgeye, kanuni yükümlüklerin garantisi olan bir yada kaç sözleşmeye ve bu kuralların uygulanmasına gözetim yapmak gibi uygulamalı tedbirlere sahipti, ancak dini, kültürel, felsefi, siyasi anlaşmazlıklar nedeni ile komisyon, sosyal ekonomik konsey vasıtasıyla Paris'e BM Genel Kurul oturumlarına "İnsan Haklarının Evrensel Bildirgesi" unvanında 1948 yılının 10 Aralık ayında onaylanan sadece bir bildirge sunmuştur (Nik, 1995'ten aktaran Fathi Mollaheı, 2014: 62-63).

Hem insan hakları bakımından hem de içerdığı eşitlik ifadelerinin kadınlar konusunda karşılık bulması bakımından tüm dünyada en çok önem verilen belge olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, hukuki bakımdan bağlayıcı nitelik taşımamaktadır.

Bildirgede, bütün insanların onur ve haklar bakımından eşit doğdukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin herkesin bütün hak ve özgürlüklerden yararlanabileceği farklı maddelerde belirtilmiştir. Herkesin yasa önünde eşit olduğu, bir ayırım gözetilmeksizin eşit iş için eşit ücret hakkı olduğu da bu eşitlikçi hükümlerdedir (Bkz: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin evrensel olma niteliğiyle eşitlik ilkesini dolayısıyla ayrımcılık yasağının gelişimi bakımından çok önemli bir özelliği bulunmaktadır. Genel nitelikli insan hakları belgelerinin başında gelen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 2. maddesi Antlaşmada yer almayan “özellikle” sözcüğüne yer vermekle saydığı ayrımcılık nedenlerini sınırlı tutmadığını belirtmiş herkesin Bildirgede açıklanan tüm hak ve özgürlüklerden yararlanacağını ve bu konuda ayrımcılık yapılmayacağını öngörmüştür. Bildirge kendisinden sonraki sözleşmelere de etki ederek ayrımcılık yasağına hak ve özgürlüklerden yararlanma konusunda bağlayıcılık getirmiştir. Evrensel Bildirgenin 7. Maddesi yasa önünde eşitlik ilkesini düzenlemiştir. Bu madde daha sonra yapılacak olan Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 26. maddesine temel oluşturmuştur. Maddeye göre herkes yasa önünde eşittir ve herkesin ayırım gözetmeksizin yasanın eşit korunmasına hakkı vardır. Herkesin bu bildirgeyi çiğneyen her türlü ayrımcılığa ve böyle bir ayrımcılığa yönelik her türlü kışkırtıcılığa karşı eşit korunma hakkı vardır. Eşitlik ilkesi bildirgenin evlenme ve aile hakkını düzenleyen 16. maddesinin 1. fıkrasında yer almıştır. Evlenme konusunda cinsiyet temeline dayalı ayırım yapılmasının önünü kapatan ve genel ayrımcılık yasağının yinelenildiği kural şu şekildedir: “*Erkek ve kadınların evlilik süresince ve boşanma sırasında eşit hakları vardır*” (Gülmez, 2009, Kalabalık, 2013'ten aktaran Köse Marduç, 2015: 54).

Bu bildirinin hukuki bir bağlayıcılığı noktasında çeşitli tartışmalar olmakla birlikte, bildiri amaç olarak kendinden sonra düzenlenen sözleşmelere eşitlik ilkesi bakımından temel olmak üzere bağlayıcıdır. Nitekim bu bildiriden sonra yapılan sözleşmelerde eşitlik ilkesi üzerinde durulmuş, ayrımcılık yasağı ve kadınlara pozitif ayrımcılık konularına geniş yer verilmiştir.

Bununla beraber eklemek gerekirse, genellikle kadın hakları, resmi olarak “insan hakları” kapsamında yer almaktadır. Ancak BM'nin insan hakları kapsamındaki kadın haklarını, ihlali halinde tüm hükümetlerin acilen kınamasını gerektiren nitelikte haklar olduğunu da ayrıca kabul etmesi gerekmektedir. Yine BM, dünya çapında gerçekleşen kadın haklarına yönelik ihlalleri araştırarak ve bu ihlalleri kendisine bildirecek resmi görevliler atamalıdır. Bir yandan da gerçekleştirdiği her

türlü etkinlikte kadın haklarını dikkate almalı ve üye ülkelerin kadın haklarını koruma altına alacak hukuki düzenlemeleri yapmaları, gerekli yasaları çıkarmaları ve de fiilen uygulamaları konusunda ısrar etmelidir. Bu doğrultuda BM'ye üye devletlerin, BM'nin "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) (CEDAW)"ni onaylamaları ve hem dış politikalarını belirlerken hem de yardım tahsis ederken kadın haklarının statüsünü göz önünde bulundurmaları gerekmektedir (Jagan, 1994'ten aktaran Arık, 2011: 5).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin en önemli özelliği cinsiyete dayalı eşitsizlik konusunda bir bilinç yaratıp kadın haklarına yönelik çalışmalarda bir hareket noktası niteliği taşımasıdır, böylelikle bildiri insan haklarının yeni evresini başlatmıştır (Zabunoğlu, 2013: 55).

3.2.2. Birleşmiş Milletler Dünya Kadın Konferansları ve Pekin Deklarasyonu

1975 yılında Meksika'nın başkenti Mexico Kenti'nde toplanan ve sadece kadın sorunlarını görüşmek üzere dünya devletleri düzeyinde yapılan ilk uluslararası toplantı olan Birinci Dünya Kadın Konferansı'nda, kadınlar, ulusal, ekonomik ve kültürel sınırları aşarak ortak sorunlarını BM platformunda tartışmışlardır. Devletler, kadın sorunlarına nasıl yaklaştıklarını, ilk kez, bu konferansın bildirgesiyle tanımlamışlardır; dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların sorunlarının, bir bütün olarak toplumun sorunu olduğunu ilk kez burada kabul edilmiş; daha sonraki gelişmeler burada belirlenen zemin üzerinden yükselmiştir. Bildirgede kadınların mevcut ekonomik, siyasal ve toplumsal konumunun mutlaka değiştirilmesi gerektiği, bunun için de bir yandan yapısal değişiklikler yapılırken, bir yandan da temel anlayışları değiştirmek gerektiği vurgulanmıştır (Anıl, vd., 2001: 7).

İkinci Dünya Kadın Konferansı 1980 yılında Kopenhag'da on yıllık dönemin ikinci yarısındaki gelişmeleri gözden geçirmek amacıyla düzenlenmiş ve kadınların durumunu iyileştirmek için "Hareket Planı" kabul edilmiştir. Konferansta 1979 yılında kabul edilen "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

(CEDAW)’’ üye devletlerin imzasına açılmıştır. Bu sözleşme BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nden sonraki en geniş katılımlı sözleşme olma özelliği taşımaktadır. Sözleşme Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 186 ülke tarafından imzalanmıştır (KSGM, 2000: 1).

Dünya Kadın Konferanslarının üçüncüsü olan Nairobi Konferansı’nın amacı Kadın On Yılı’nda gerçekleştirilen ilerlemelerin değerlendirmesini yapmak ve kadınların ilerlemesi yolunda ve On Yıllık dönemin amaç ve hedefleri doğrultusunda mevcut engellerin giderilmesi için 2000 yılına kadar alınması gereken somut önlemleri içeren Geleceğe Yönelik Stratejiler’i kabul etmektir (Atak, 2000: 154). Nairobi Konferansı’na farklı ideolojilerden, coğrafyalardan, kültürlerden, uluslardan ve azınlık gruplardan gelen yaklaşık on beş bin kadın katılmıştır. Bu kadar çok sayıda kadının farklılıklarına karşın bir araya gelmiş olmaları uluslar arası platformda ilk kez gerçekleşen bir olaydır (Wood Wetzel, 1993’ten aktaran Atak, 2000: 154).

4-15 Eylül 1995 tarihlerinde BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi’nin (ECOSOC) kararıyla Pekin’de bir “taahhütler konferansı” olarak planlanan Dördüncü Dünya Kadın Konferansı gerçekleştirilmiştir. 189 ülke temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen Konferans’ın sonucunda Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu isimli iki belge kabul edilmiştir. Pekin Deklarasyonu, hükümetleri kadının güçlenmesi ve ilerlemesi, kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyet perspektifinin ana politika ve programlara yerleştirilmesi konularında yükümlü kılmakta ve Eylem Platformu’nun hayata geçirilmesini öngörmektedir. Eylem Platformu ise, kadının güçlendirilmesinin gündemi olarak tanımlanmaktadır. Eylem Platformu kadının özel ve kamusal alana tam ve eşit katılımı önündeki engellerin kadınların ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi karar alma pozisyonlarında ve mekanizmalarında yer almaları yoluyla ortadan kaldırılabilceğini ifade etmektedir (Erdemir, 2009: 30).

BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nda kadın sorunlarının evrensel olduğu mesajı verilmiştir. Konferansın sonunda 189 ülkenin kabul ettiği Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu, kadın haklarının insan hakları olduğunun altını

çizerek, hükümetlere, kadına karşı şiddeti önleme ve yeryüzünden silme çağrısında bulunmuştur. Silahlı çatışma ortamlarında kadınlara uygulanan yoğun şiddetin bir insanlık suçu olduğunu vurgulanmıştır. Hükümetleri, kadının güçlenmesini ve toplumsal konumunun yükselmesini sağlamak, kadın-erkek eşitliğinin geliştirmek ve toplumsal cinsiyet perspektifini temel politika ve programlara yerleştirmekle yükümlü kılmıştır. Nairobi Stratejileri'nde 2000 yılına kadar gerçekleştirilmek üzere koyulmuş hedeflerin çoğuna henüz ulaşamadığını saptayan Pekin Konferansı, bir durum değerlendirmesi yaparak Eylem Platformu'nda öncelik ve aciliyet taşıyan 12 alan belirlenmiştir. Hükümetler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör kaynak ve faaliyetlerini aşağıda sıralanan bu alanlarda odaklayıp, somut olarak harekete geçmeye çağrıldı (Anıl, vd. 2001: 12-13) :

- Kadınların omuzlarına binen ve hep büyüyen yoksulluk yükü
- Eğitimde ve eğitim hizmetlerine ulaşma konusundaki eşitsizlik ve yetersizlikler;
- Sağlık ve bağlantılı hizmetlerdeki ve bu hizmetlere ulaşmadaki eşitsizlik ve yetersizlikler;
- Kadına yönelik şiddet;
- Silahlı çatışmaların kadınlar üzerindeki etkileri;
- Ekonomik yapılarda ve politikalarda, üretime yönelik her türlü faaliyette ve kaynaklara ulaşmada eşitsizlik;
- Yetki ve karar mekanizmalarındaki kadın-erkek eşitsizliği;
- Kadının insan haklarının yaygınlaştırılması ve korunması konusundaki yetersizlik;
- Başta medya olmak üzere bütün iletişim sistemlerine katılım ve erişilebilirlik konusundaki eşitsizlik;

- Doğal kaynakların yönetiminde ve çevrenin korunmasında toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizlikler;
- Kız çocuklarına karşı ayrımcılık ve kız çocukların haklarının ihlali;
- Kadının toplumsal konumunu yükseltmeye yönelik mekanizmalarda her yer ve düzeyde görülen yetersizlik.

Pekin Deklerasyonu'ndaki ifadeler incelendiğinde, imza atan ülkelerin uluslararası insan hakları belgelerine uymakla kalmayıp bunu geliştireceklerini vaat ettikleri görülmektedir. Yukarıda sayılan 12 kriteri referans alarak denilebilir ki, her alanda eşitsizlikle mücadele edilecek; sağlıktan medyaya, yoksulluktan eğitime, istihdamdan kadına şiddete kadar her konuda eşitsizlikleri gidermeye yönelik icraatlarda bulunulacaktır.

2000 yılında New York'ta "Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış" konulu özel oturum gerçekleştirilmiştir. Oturum sonucunda, Siyasi Deklarasyon ve Sonuç Bildirgesi kabul edilmiştir.

Siyasi Deklarasyonda, kadınların güçlendirilmesi ve karar vermeye yetkiye ulaşma sürecine katılmaları, eşitlik anlayışının toplumun bütün kesimlerine yayılması, eşitlik, kalkınma ve barışın sağlanmasının temel koşulu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca deklarasyonda, kadınlara ve kız çocuklarına karşı her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak için gerekli önlemlerin alınması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının önündeki engellerin kaldırılması ve eşitliğe yönelik bütün faaliyetlerde erkeklerin katılımının sağlanması teşvik edilmektedir. Hükümetler siyasi deklarasyonla Kadın İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri, 1995 Pekin Deklarasyonu ve Pekin Eylem Planına konulan hedefe bağlılıklarını ve Pekin Eylem Platformu'nda yer alan 12 kritik alanda verdikleri taahhütleri yinelemiştir (KSGM, 2000: 4).

Dünya Kadın Konferansları dışında yapılan özel oturumlardan ikincisi ise 2005 yılında yapılan "Dünya Zirvesi" dir. Pekin Konferansı'nın 10. Yılında 49. Oturumda kabul edilen Dünya Zirvesi sonuç raporunda, kadının sömürüsüne yönelik her türlü

ayrımcılığın ortadan kaldırılması için ulusal mevzuatlarda hukuki düzenlemelerin yapılması talep edilmiştir. Bu raporda (Pekin+10) kadın haklarının son on yılının değerlendirilmesi yapılarak eşitliği sağlamak için gerekli olan pozitif ayrımcılık politikaları yer almıştır (Dinçkol, 2005: 103).

Özel otumlardan üçüncüsü ise 2010 yılında 54. Oturumda kabul edilen 4. Dünya Kadın Konferansı'nın ve Deklarasyonunun sonuçlarının değerlendirildiği "Pekin+15" oturumudur.

Konferansta yoksulluk, yoksunluk, ayrımcılık, gelenek ve töreler, şiddet, savaşlar, sağlık, anne ve çocuk ölümleri ve yaşamın birçok alanında kadın ve kız çocuklarının yasal, toplumsal, kültürel olarak devam eden eşitsizliği konularında yaşanan sorunların çözümü konularında uluslararası alandan somut adımlar ve karar önerileri çıkmamıştır. Pekin Konferansı'ndan bugüne kadar kadın erkek eşitliğine ilişkin çözülemeyen bu sorunların hükümetlerin politik tutumlarından mı kaynaklandığı yoksa çözüme yönelik araçların yetersizliğinde mi kaynaklandığı konusunda tartışılmıştır. Kadın örgütleri tarafından sonuç bildirgesi "kadın ve insan hakları açısından kapsamlı bir zemin olan ve iktidar dengelerinin dönüşümünü hedefleyen ve bir sosyal adalet, eşitlik ve kalkınma ve barış konularında küresel bir vizyonu içinde barındıran Pekin Eylem Platformu, kararlaştırılmasının üzerinden 15 yıl sonra hükümetler tarafından sadece teknik bir araç olarak görülerek temeli apolitikleştirilip sulandırılmıştır" denilerek eleştirilmiştir (Topgül, 2011: 121).

3.2.3. Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme

20 Aralık 1952'de imzalanmıştır. Her bireyin doğrudan doğruya ya da serbestçe seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kamu işleri ve eşit koşullar altında kamu hizmetlerine katılımı ve siyasal haklardan yararlanma ve bu hakları kullanma yönünde erkeklerle kadınlara eşitlik sağlanmasını ifade etmektedir. Hiçbir ayırım gözetmeksizin kadınların erkeklerle eşit koşullar altında oy kullanabilecekleri, tüm kamu organlarında yer alabilecekleri ifade edilmiştir (Kalkan, 2007: 335-336).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin en önemli özelliği cinsiyete dayalı eşitsizlik konusunda bir bilinç yaratıp kadın haklarına yönelik çalışmalarda bir hareket noktası niteliği taşımasıdır, böylelikle insan haklarının yeni evresini başlatmıştır (Zabunoğlu, 2013: 55).

3.2.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İnsan haklarına bağlılığı göstermek ve insan haklarının ve temel özgürlüklerinin sağlanması ve korunması için kurulan Avrupa Konseyi, 1950 yılında, üyesi olan 10 devlet tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzalanmış, bu sözleşme 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), adı sözleşme olmakla birlikte teknik anlamda bir uluslararası anlaşma niteliğindedir. Sözleşmeye ek olarak kabul edilen protokoller bakımından da aynı durum söz konusudur¹⁷⁵. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirisine göre daha dar kapsamlı bir hak listesine sahiptir. Sosyal ve ekonomik haklara yer verilmemekle birlikte hak ve özgürlükler İnsan Hakları Evrensel Bildirisine göre daha kapsamlı bir biçimde düzenlenmiştir (Zabunoğlu, 2013: 57).

Eşitlik ve ayırım yapmama ilkesi uluslararası hukukun temel bir ilkesi olduğu için AİHS’nde bu hüküm 14. maddede düzenlenmiştir. Ayrımcılık sadece Sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlere sahip olmak bakımından yasaklanmaktadır. Sözleşmenin 14. maddesi bakımından bir muameledeki farklılık nesnel ve makul bir haklılığa sahip değilse başka bir deyişle bir amaç izlemiyorsa veya kullanılan araçlar ile gerçekleştirmek istenen amaç orantılı değilse ayrımcılık oluşturur. AİHM ayrıca belirli bir grup üzerinde orantısız biçimde olumsuz etkileri olan genel bir politika veya tedbirin özel olarak o grubu hedef alıp almadığına bakılmaksızın ayrımcı nitelikte kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Bu tanımlar neticesinde AİHM tarafından hem doğrudan hem de dolaylı ayrımcılığın tanındığı görülmektedir (Karan, 2012: 462). Sözleşmenin 14. Maddesi “...cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da başka görüş ulusal ya da toplumsal köken, bir ulusal azınlığa mensup olma, mülkiyet, doğum, ya da diğer statüler gibi herhangi bir temelde...” ifadesini içermektedir. Sözleşmenin 14. maddesi tüm ayrımcılık temellerine simetrik yaklaşmıştır. 14. madde açık uçlu yaklaşımı benimsemiş, maddede yer alan yasaklar

ve taraf devletlerin yükümlülükleri bu sayılan temellerle sınırlı tutulmamıştır. Madde metninde yer verilen “ ya da diğer statüler gibi herhangi bir temelde “ ifadesi ayrımcılık temellerinin madde metninde sayılanlarla sınırlı olmadığını göstergesidir. Mahkeme kararlarına bakıldığında 14. maddede açıkça sayılmamış olan yaş, engellilik, babalık, medeni hal, sendika üyeliği ve cinsel yönelim gibi ayrımcılık temellerinin madde kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Herhangi bir temelde farklı muamelenin 14. madde kapsamında değerlendirilmesi potansiyel olarak mümkündür. Mahkeme açık uçlu olma durumunu mümkün olduğu kadar geniş yorumlamayı tercih etmektedir (Karan, 2012: 464).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni diğer uluslararası insan hakları sözleşmelerden ayıran temel bazı özellikleri vardır. İlk olarak, Sözleşme ile güvence altına alınan haklar daha ziyade kişisel ve siyasal haklardır. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara en azından Sözleşme’nin imzalandığı ilk halinde önemli bir yer verilmemiştir. İkinci olarak, bu Sözleşme’de haklar detaylı bir şekilde tanımlanarak, hakların hukuken daha etkin sağlanmasının alt yapısı oluşturulmuştur. İkinci olarak da, Sözleşme’nin taraf devletlerce uygulanışına ilişkin etkin bir mekanizma kurulabilmiştir. Böylece bireyin, özgürlüğünü çığneyen devletten yakınabilmesine olanak sağlanmıştır (Gölcüklü, Gözübüyük, 1996’dan aktaran Erdemir, 2009: 48).

Sözleşmenin önemi sadece geniş haklar sağlaması değil aynı zamanda sorunların çözümü ve uygulamaların denetlenmesi amacıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bulunmasından da kaynaklanmaktadır. Nitekim ülkemiz adına da kadınları ilgilendiren birçok başvuru yapılmış ve sonuçlandırılmıştır. Evlilik, kadına şiddet gibi birçok konuda başvurular 14.maddeye göre değerlendirilmiştir.

AIHS sisteminde 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe giren 12 Nolu Protokol ayrımcılığı başlı başına bir hak olarak düzenlemektedir. Protokol AIHS’nde yer almayan ancak yasalarca tanınmış tüm hakları da içerecek şekilde ayrımcılık yasağına yer vermiştir. Böylece yasalarca tanınmış herhangi bir hak ya da özgürlük ihlal edildiği durumlarda da AIHM’ne başvurulabilecektir. Böylece Sözleşme kapsamında ortaya çıkmış olan bir boşluk giderilmiştir (Karan, 2012: 159).

3.2.5. Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)

Herkesin doğuştan sahip olduğu doğal haklar günümüzde özel bir önem ve değer kazanmıştır. Sözleşmenin temel amacı da doğal haklardan kaynaklanan kadınların birey olarak sahip oldukları hakları “ her yerde ve her kadın için aynı” statüye getirmektir. Çağdaş demokratik hukuk devletlerinde kanun önünde eşitlik düşünce özgürlüğü tüm yurttaşlara seçme ve seçilme hakkı tanınması eşit işe eşit ücret ilkesinin uygulanması eğitimde sağlıkta çalışma alanında ekonomik ve sosyal yaşamda her türlü ayrımcılığın kaldırılması insan haklarına gösterilen saygının temel ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Bu ölçüt demokratikleşme yolunda önemli bir adım olarak kabul edilmektedir (Moroğlu, 2009: 2).

Birleşmiş Milletler tarafından 1975 yılı Kadın Yılı ilan edilerek kadın hakları konusu tüm dünya ülkelerinin gündemine girmiştir. Aynı yıl, Mexico City’de toplanan Birinci Dünya Kadın Konferansında “Kadının Eşitlik, Kalkınma ve Barışa Katkıları Meksika Deklarasyonu” ile “Uluslararası Kadın Yılıının Hedeflerinin Gerçekleştirilmesi İçin Dünya Eylem Planı” kabul edilmiştir. Konferansta,1985 yılına kadar “Eşitlik, Kalkınma ve Barış İçin BM Kadınlar On Yılı” ilan edilerek, bu on yıl içinde kaydedilen gelişmelerin izlenip gözden geçirileceği ikinci dünya kadın konferansının toplanmasına karar verilmiştir. Mexico City’de ayrıca yaşamın her alanını düzenleyen bir kadın hakları Sözleşmesinin acilen hazırlanması konusunda çağrı yapılmıştır (Moroğlu, 2015: 8, Gülmez, 2009: 50).

Kadının Statüsü Komisyonu tarafından, kadın erkek eşitliğini sağlamak amacıyla temeli “her türlü ayrımcılığın kaldırılması olan” Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi düzenlenmiştir. Sözleşme kadının konumunun her alanda erkeklerle eşit olması için ayrıntılı düzenlemeler öngören bir belge özelliği taşımaktadır. Sözleşmenin esas amacı yasal yükümlülük getirecek, bütün alanlarda ve tüm kadınlara uygulanacak olan üzerinde uluslar arası olarak anlaşılan ilkeler halinde kadın haklarını ortaya koymaktadır.

BM sisteminin özünü “insan hakları ve temel özgürlüklere cinsiyet temelli ayrımcılık dâhil hiçbir ayrımcılığa yer vermeksizin saygı gösterilmesi, temel haklar ve özgürlüklerin korunup güçlendirilmesi için uluslar arası işbirliğinin sağlanması” oluşturmaktadır. BM Sözleşmesi bu temel üzerinde yükselmiş, daha sonra kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi herkesin yasalar önünde eşit olduğunu ve herkesin hiçbir ayrımcılığa uğramadan temel insan hakları ve özgürlüklerini kullanma hakkı olduğunu teyit etmektedir. Bu yüzden 1963 yılından 1974 yılına kadar BM platformunda sürdürülen kadının insan hakları konusundaki çalışmalar paralelinde, Kadının Statüsü Komisyonu, çalışmalarını kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı önleyecek yasal ve bağlayıcı bir doküman hazırlıkları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Kadının Statüsü Komisyonu bu doğrultuda 1974’de hızlandırdığı çalışmalarını 1976 yılında tamamlamıştır. Ve 1979 yılında BM CEDAW, Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir. 1980 yılında Sözleşme BM tarafından imzaya açılmıştır. 1981 yılında 20 ülkenin Sözleşmeyi onaylamasını takiben 3 Eylül 1981’de yürürlüğe girmiştir. Türkiye’nin ise CEDAW’a katılması, 3232 Sayılı Kanunla uygun bulunmuş, Bakanlar Kurulunca 24.07.1985 tarihinde 85/9722 sayılı kararla onaylanmış ve 14 Ekim 1985 tarih ve 18898 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Sözleşme ülkemizde 1986 yılında yürürlüğe girmiştir (KSSGM, 2001: 4-15).

Sözleşme’nin önsözünde kadınlara karşı ayrımcılığın her toplumda var olduğuna edilmektedir. Ve özellikle toplum içerisinde eğitim aracılığıyla kadın ve erkeklere eşit hak ve sorumlulukların verilmesi ve böylece toplumsal önyargılarla prototiplerinin (kadın ve erkek) ve rollerinin ortadan kaldırılması için yaklaşımlarda bir değişime ihtiyaç duyulduğundan söz edilmektedir. Benzeri sözleşmelerdeki sadece ayrımcılık karşıtı olan hükümlerin yeterli olmadıklarını ve bu nedenle de taraf devletlerden kadın haklarının etkili olarak korunması ve kadınların ayrımcılığa karşı korunması için kendilerine olanakların hazırlanmasını da talep etmektedir. Taraf devletlerden hem özel ve hem de kamusal alanda kadınlara karşı yapılan ayrımcılığın önlenmesi konusunda adımlar atmaları istenmektedir. Devletlerin sadece dikey değil yatay olarak da yani aile içinde de ayrımcılığı önleme için çalışmaları gerektiğini söylemektedir. Devletlerin yasalardaki değişikliklerin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda eşzamanlı değişimlere gidilmesini ve yine sadece yasaların

değişimini değil, yine ayrımcı gelenek ve pratiklerin önlenmesini de talep etmektedir (KSGM, 2001: 9-10).

CEDAW, başlangıç bölümü dışında toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeleri içerik ve yöneme ilişkin maddeler olarak ayırmak mümkündür. İçerik ile ilgili maddeler ilk 16 madde olup 24. madde de bunlara dâhildir. Bu içerik maddelerinden devletlerin ayrımcılık yasağını ve eşitlik şartını gerek genel (ilk 5 madde ile 24. Maddesine çerçeve maddeler denmektedir) ve gerekse kadınların tek tek yaşam alanlarında (6. ve 16. maddeler arasındaki maddelere de spesifik içerikli maddeler denilmektedir) gerçekleştirmesine ilişkin yükümlülükler belirtilmiştir. Yöneme yönelik maddeler ise, yukarıda geçenlerin dışında kalan hükümler olup, 17 ve 23. ile 25 ve 30. maddeleri arasında kalan maddelerdir. Bunlar komitenin yapısını ve görevini, taraf devletlerin rapor yükümlülüğünü, sözleşmenin kabulü, sözleşmenin değiştirilmesi, çekincelerin konması ve taraf devletlerarasında sözleşme ile ilgili ihtilaflara müdahale edebilecek uzlaştırma mekanizmalarına ilişkin yöntemleri tanımlamaktadır (Özdamar, 2009'dan aktaran Akışoğlu, 2012).

Kadın ve kadın hakları konusundaki en kapsamlı belge olan CEDAW; kadınların her alanda yaşadığı eşitsizliklere kalıcı çözümler getirme amacıyla hazırlanmış; kadınların cinsiyetlerinden bağımsız olarak sadece birey olmalarından dolayı sahip oldukları bazı hakları kullanma ve sağlama konularında devletlere sorumluluklar yüklemiştir. Bu alanlardan başlıcaları; evlilik hali, istihdam, eğitim, siyasete katılma, sağlık (üreme ve anne sağlığı) konularıdır. Bu konularda gerek yasal gerekse yasaların erişemediği bazı günlük hayat pratiklerinde yaşanan eşitsizlikleri gidermeyi amaç edinmiştir. Aşağıda CEDAW maddelerinin içeriğe ilişkin ilk 16 maddesi özetlenmiştir (KSGM, 2001: 4-15):

“CEDAW’ın 1. Maddesinde “kadına karşı ayrımcılık”, 2. Maddesinde ise bu kapsamda devletlerin yükümlülükleri tanımlanmaktadır. Cinsiyet temelinde ayrımcılığın önlenmesi için devletlerden anayasalarında, hukuk sistemlerinde kadın ve erkek eşitliğini sağlayıcı önlemleri almaları istenmektedir. Daha spesifik olarak, “kadınlara karşı ayrımcılığı yasaklayan uygun yasal ve diğer önlemleri kabul etmek”, “kadınların ayrımcılığa karşı korunmaları için yetkili ulusal mahkemeler ve

diğer kamu kuruluşları tarafından kadınların erkeklerle eşit hakları için yasal korumanın oluşturulması” “kamu kuruluşları ve mercilerinin kadına karşı her türlü ayrımcılıktan kaçınmalarının sağlanması” “herhangi bir kişi kuruluş veya girişim tarafından kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi için her türlü önlemin alınması”, “kadına karşı ayrımcılığı oluşturan yasa, mevzuat, gelenek ve uygulamaların kaldırılması”, “kadına karşı ayrımcılığa neden olan ulusal ceza hükümlerini kaldırmak” gibi yükümlülükler getirilmektedir” (KSGM, 2001: 4).

“Burada sözleşme sadece ayrımcı olmayan yasaların konmasıyla yetinmemekte, devletlerden kadınların haklarını etkili bir şekilde gözetmesi ve kadınların ayrıma karşı korunması ve kaynaklardan yararlanmaları için olanaklar yaratılmasını da getirmektedir. Ayrıca ayrımcılığın sadece kamusal alanda değil, özellikle özel alanda da kaldırılması için çaba harcanması gerekmektedir. 2. madde, özellikle hukuk alanında yapılan değişikliklerin diğer alanlarda yani ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda en etkili bir şekilde desteklenmesinin şart olduğunu da belirtmektedir. Özellikle ayrımcı gelenek ve uygulamaların önlenmesinin altını çizmektedir” (KSGM, 2001: 4).

“Sözleşme'nin 3. Maddesi ise gerekli önlemleri tanımlamaktadır. Özellikle ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda kadının eşit olarak temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasını ve tam gelişimini sağlayıcı uygun önlemlerin alınmasını talep etmektedir”(KSGM, 2001: 4-5).

“4. Madde, ayrımcılıkla mücadelede geçici tedbirleri tanımlamaktadır. Burada devletlere pozitif yükümlülükler getirmektedir. Taraf devletler pozitif eylemler gibi tercihli muamele, kota sistemi gibi özel geçici önlemleri daha çok kullanarak kadınların eğitim, ekonomi, siyaset ve istihdam içerisine entegrasyonunu geliştirmeleri istenmektedir” (KSGM, 2001: 6).

Burada özellikle pozitif ayrımcılığın ayrımcılık olarak değerlendirilemeyeceğinin altı çizilmektedir. Örneğin, anneliğin korunmasının hem bireyin hem de toplumun çocuklara olan ilgisine hizmet ettiğini ve bu nedenle

annelerin sağlığının, gelir ve kazançlarının s¼rekli olarak d¼ş¼n¼lmesi ve b¼ylece anneliğin korunmasından s¼rekli ve asla vazgeçilmemesi gerektiği belirtilmektedir.

“5. Madde, sosyal ve k¼lt¼rel kalıpların değiştirilmesine ayrılmış bir maddedir. Onların aşağılık ve ¼st¼nl¼kleri şeklinde kadın ve erkeklerin stereo tipleri ¼zerinde temellenen ¼nyargı, gelenek ve diğer uygulamaların ¼nlenmesinin sağlanması için kadın ve erkeklerin davranışlarının sosyal ve k¼lt¼rel kalıplarının değiştirilmesi, çocukların yetiştirilmesi ve diğer konularda aile içinde kadın ve erkeğe eşit hak ve sorumluluklar vermek için gerekli eğitimin sağlanması; sosyal, k¼lt¼rel ve geleneksel kalıpların oluşturduğu cinsiyet rollerinin ¼nlenmesini sağlamak için oluşturulmuştur. Kadınların kendi hakları konusunda b¼t¼n bir farkına varışın toplum içerisinde teşvik edilmesi için bir ereve oluşturulması; ¼zellikle kadının ¼zel alanda "geleneksel kadın rol¼" konseptinden kurtarılması, toplumsal bir konu olan çocukların bakımı ve yetiştirilmesinin sadece kadınların boynuna bırakılmaması gibi bir y¼k¼ml¼l¼k getirmektedir” (KSGM, 2001: 6).

“6. Madde, kadınların s¼m¼r¼lmesi ve baskı altına alınması ile ilgilidir. Bu h¼k¼m ¼zellikle kadın ticareti ve s¼m¼r¼c¼ fuhuşu ¼nlemek için devletlere y¼k¼ml¼l¼kler getirmektedir. Problemleri g¼sterirken kadın fuhuşunun k¼keni olan koşullar ¼zerinde d¼ř¼nmekte ve hareket etmektedirler, az gelişmişlik, yoksulluk, uyuşturucu bağımlılığı, eğitimsizlik ve yetiştirme, eğitim ve istihdam olanaklarının olmayışı gibi hususlara ¼zellikle vurgu yapılmaktadır. Taraf devletlere fuhuşa alternatif olarak rehabilitasyon aracılığıyla iş eğitimi ve iş ¼neren programların geliştirmesini istemektedir. Ve devletlerin s¼m¼r¼c¼ fuhuş, kız çocukların fuhuşu ve pornografinin varlığına izin veren devletlerin altıncı maddeyi ihlal etmiş olduklarını da belirtmektedir. Bu konuda taraf devletlerin ¼nlemler almalarını, tam ve etkili cezai m¼eyyideler sağlamalarını getirmektedir” (KSGM, 2001: 7).

“7. madde de aynı zamanda devletler tarafından, temel olmakla birlikte, sadece oy kullanımının sağlanmasının kadınların siyasi s¼relere katılımını sağlamada yeterli olmadığını ve bu nedenle de devletlerden kadınların kamu kurumlarına ve h¼k¼met mevkilerinde ve sivil toplum ¼rg¼tlerinin pozisyonlarında yer almalarının g¼vence altına almalarını getirmektedir. Bu h¼k¼metin aday

listelerinde, kadınları içermesini, olumlu etkinlikler ve kotalar, belli mevkilere cinsiyete dayalı yasaklamalarını önleme, kadınlar için teşvikin artırılması ve gelişen hükümet programlarının anlamlı siyasi liderlik rolleri için büyük ölçülerde kadınların ilgisini çekici olma gibi tanımlanabilecek yükümlülükleri de içermektedir” (KSGM, 2001: 7).

“8. Madde, uluslararası düzeyde siyasi ve kamusal yaşamda eşitlik ilkesi ile ilgili madde de kadınların uluslararası alanlarda eşitlik temelinde ve herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın, kendi devletlerini temsil etme ve uluslararası örgütlerin çalışmaları düzeyinde katılımı için taraf devletlerin gerekli tedbirleri almasını gerekli kılmaktadır” (KSGM, 2001: 8).

“9. Madde ise ulusal yasalarda eşitlik ilkesi ile ilgilidir. Bu madde de iki hakkın garanti altına alınması ile ilgilidir. Birincisi, kadınların yabancılarla evliliklerinde otomatik olarak vatandaşlığının değiştirilmesi veya devletsiz kalması yani kadınlara erkeklerle eşit olarak bir ülkenin vatandaşlığını değiştirme veya dönme hakkının garanti altına alınması ile ilgilidir. İkinci olarak da kadınlara çocuklarının uyruğu ile ilgili eşit hakların tanınmasını getirmektedir” (KSGM, 2001: 8).

“10. Madde, eğitimde eşitliği ele almıştır. Bu hüküm, taraf devletlerden kadınların erkeklerle eşit olarak aynı kariyer, yönlendirme, araştırmalara kabul edilme ve hem kırsal hem de kentsel alanlarda tüm kategorilerdeki eğitim oluşumlarına kabul, okul öncesi, genel, teknik, profesyonel ve yüksek teknik eğitimi ve özel ilgi alanlarında eğitim konularında eşitlik; karma ve diğer tip eğitim şekillerini ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve öğretim yöntemlerinin adaptasyonu ile her türlü kadın ve erkek rollerinin basmakalıp mantığını yok etmeyi öngörmektedir. Burs ve diğer eğitim finansmanlarında eşit olanaklar; aynı eğitim olanaklarıyla süren yetişkin eğitimi ve fonksiyonel eğitim programları, özellikle en erken şekilde eğitimde kadın ve erkek arasında her türlü açığı azaltmayı amaçlayanlar da dâhil eğitim programlarına kabul edilme için aynı olanaklar; eğitim dışında kalan kadın öğrenci sayısının azaltılması ve okulu erken olarak bırakmak zorunda kalan kadın öğrenciler için

programların organize edilmesi; spor etkinlikleri ve fiziksel eğitim için aynı olanaklar; aile planlaması için bilgi ve tavsiyeleri de içeren aile sağlığı ve refahını sağlamak için özel eğitimsel bilgilendirmenin yapılması taraf devletlerden istenmektedir” (KSGM, 2001: 8-9). Yani bu madde ile devletlere ilk yükümlülük kız öğrencilerle erkek öğrencilerin aynı eğitim olanak, program ve müfredata sahip olmalarının sağlanması, hatta bazen eşit ortamda bulunan erkek öğrencilerin sınıf arkadaşları olan kız öğrencilerden daha sıkı ve talep edici bir müfredata tabi tutulduklarını ve bu nedenle eğitimde gerçek bir reformun olması gerekliliği belirtilmektedir. İkinci olarak geleneksel kadın ve erkek stereo tiplemesinin kullanılan her türlü eğitim araç, gereç ve programlarından ayıklanarak kadın öğrencilerin bilim, matematik ve sportif ve sözüm ona erkek alanları olarak anılan diğer alanlarla ilgilenmelerinin sağlanmasını; üçüncü olarak da bütün eğitim aşamalarında kadın ve erkek arasındaki boşlukların özel kurs ve diğer eğitim programlarının organizasyonu ile doldurulmasını birer önemli yükümlülük olarak getirilmektedir.

“11. Madde ise istihdam ve iş haklarında eşitlik konusunu düzenlemektedir. “İstihdamda eşitlik ve iş katan kadınların insan hakları mücadele mantığını yok etmeyi öngörmektedir. Burs ve diğer eğitim finansmanlarında eşit olanaklar; aynı eğitim olanaklarıyla süren yetişkin eğitimi ve fonksiyonel eğitim programları, özellikle en erken şekilde eğitimde kadın ve erkek arasında her türlü açığı azaltmayı amaçlayanlar da dâhil eğitim programlarına kabul edilme için aynı olanaklar; eğitim dışında kalan kadın öğrenci sayısının azaltılması ve okulu erken olarak bırakmak zorunda kalan kadın öğrenciler için programların organize edilmesi; spor etkinlikleri ve fiziksel eğitim için aynı olanaklar; aile planlaması için bilgi ve tavsiyeleri de içeren aile sağlığı ve refahını sağlamak için özel eğitimsel bilgilendirmenin yapılması taraf devletlerden istenmektedir” (KSGM, 2001: 9).

12. Madde, kadınların sağlık hizmetlerine eşit olarak kabul edilmesi, henüz uluslararası öğelerde bir hak olarak yer almasa da kadınların kendi doğurganlıkları üzerinde kontrol sahibi olmaları, kadın ve erkeklerin aile planlamasında kendi tercih ettikleri yöntemleri kullanmaları ve devletlerin aile planlaması için bilgilendirici

eğitim programlarının sağlanması, kadınları bir aile planlaması yönteminden veya herhangi bir sağlık hizmetinden yararlanmasını önleyen yasaların kaldırılması, kadınlara doğum öncesi ve sonrası ekstra sağlık ve bakım hizmetlerinin sunulması, hamilelik esnasında ve sonrasında beslenme de dâhil uygun sağlık kaynakları ve etkinliklerinin kadınlara sağlanması, sağlık personelinin kadınlara karşı ayrımcı olan geleneksel önyargılarını elemine edecek yöntemlerin sağlanması, yine AIDS'e karşı bazı toplumlarda kadınların mağdur duruma düşmesinin önlenmesi ve kadın sünnetinin önlenmesini devletlere birer yükümlülük olarak getirmektedir” (KSGM, 2001: 10).

“13. Madde ise finans ve sosyal güvenlik konusundaki eşit olanakların sağlanması üzerine eğilmektedir. Devletlerin kadınlara karşı ekonomik ve sosyal alanlarda var olan ayrımcı yaklaşımları elimine etmek için uygun tüm önlemlerin alınmasını istemektedir. Örneğin, banka kredilerinde önceliğin erkeklere verilmesi, kadınlardan daha fazla güvence veya depozito alınması gibi pratiklerin önlenmesi, kadınların kendi işlerine, kendi ev ve ev yöneticiliğine kavuşabilmesi ki bu kadınlar ve erkekler arasında bir eşitliğin sağlanması için temeldir- konusunda kadınların maddi bağımsızlığını garanti etmeleri istenmektedir” (KSGM, 2001: 10-11)

“14. Madde, kırsal kesimdeki kadınların sorunlarının devletler tarafından göz önüne alınmasıyla ilgilidir. Bu maddede kırsal kesimdeki kadınların oradaki işgücünün ve üretimin en önemli bölümünü oluşturduğunu, kendi aile ve ülkelerinin gelişimi ve refahına büyük katkıları olmasına rağmen bunun görülmediğini ve bu kadınların sosyal güvenceden uzak olduklarını dile getirmektedir” (KSGM, 2001: 12). Bu madde ile sözleşmeyi kırsal kadınlara kadar uzatmakla devletlerin göremedikleri bu kadınların, özel problemleri olan ve dikkatli bir ilgi ve öneme ihtiyaç duyan bir grup olduğunu ve devletlerin onların yaptıkları işi açıkça tanımalarını sağlamaktadır.

“Madde 15, hukuk ve medeni alanlarda eşitlik konusu üzerinde durmaktadır. Burada özellikle kadınların dünyanın belli ülkelerinde yasalar tarafından kendilerine ayrımcı davranılmasının önlenmesi istenmektedir. Örneğin, belli ülkelerde kadınlar hala miras haklarından ya tamamen ya da kısmen yararlanamamaktadır. Çünkü

izlenen geleneksel miras hukuku bunu engellemektedir. Benzer şekilde aileye ait mülkiyetin yönetiminde pek çok ülkede ailenin başı olan erkek tarafından üstlenilmekte ve bu şekilde de kadın dışlanmış olmaktadır. Pek çok hukuk sisteminde kadınların kendileri adına sözleşme yapamadıkları, hatta kendisine ait mülk veya kazancı konusunda bile kocasının imzasının istendiği bilinmektedir. Bu nedenle Sözleşme taraf devletlerden bu tür ayrımcı hukuksal ve medeni konulardaki ayrımcılıkların düzeltilmesine ve pozitif adımlar atarak kadın ve erkekler arasındaki eşitliğin sağlanmasını gerektirmektedir. Kadının yasal olarak sınırlandırılmasının böylece ortadan kaldırılması da sağlanacaktır. Bu maddede kişinin kendi yaşayacağı yeri ve ikametgâhını seçme hakkını da kişinin hareket özgürlüğü olarak değerlendirip, kadınların yaşayacağı ve ikamet edeceği yer konusunda kocasına bağımlı bırakılmasının Sözleşmenin bu maddesi altında kadınların haklarını kısıtlayan bir ayrımcılık olduğunu belirtmektedir” (KSGM, 2001: 14)

“16. Madde ise aile hukuk alanında eşitlik konusunu ele almaktadır. Bu maddede kadın ve erkeklerin evlenmek için aynı haklara sahip olması, eş seçmede tam özgürlük ve evliliğe girmek için tam ve özgür irade, evlilik boyunca ve sona ermesinden sonra da eşler arasında aynı hak ve sorumluluklar, ebeveyn olarak onların medeni durumuna ve çocuklarıyla ilgili işlerde aynı hak ve sorumluluklara sahip olması ve bu durumda çocukların çıkarları en önde tutulmalıdır. Çocuk sayısı ve çocuklarının ilgi alanlarını, çocuklarının veliliği veya evlat edinmede ve karı koca olarak aile adı, meslek ve işin seçimi de dâhil olmak üzere aynı kişisel haklara sahip olmak; her iki eşin ailenin mülkiyetinin sahipliği, yönetimi, idaresi, kazancı ve düzenlenmesi konularında eşit haklara sahip olmak; çocukların nişanlanması veya evlenmesi, asgari evlilik yaşının tespit edilmesi ve resmi nikâhın zorunlu hale getirilmesi istenmektedir” (KSGM, 2001: 15).

Bu maddeyle özel alanda kadına karşı yapılan ayrımcılığın aile hukukunda da yer aldığı ve bunun devletler tarafından yapılacak olan hukuki reformlarla düzeltilmesi talep edilmektedir. Kadınlara karşı en büyük ayrımcılığın topluluk ve aile içinde ve kocaları tarafından yapılmaktadır. Pek çok genç kadın ve kız aileler tarafından kararlaştırılmış (beşik kertmesi vs.) evliliklere zorlanmaktadır. Dünyanın

pek çok yerinde kadınlar kendi evlenecekleri eşleri, doğuracakları çocuklar konusunda söz ve karar sahibi değillerdir. Toplum içindeki “iyi kadın” tiplmesi ise genellikle ev kadını olarak ve kocasının kararlarına karışmamayı getirdiğinden dışarıda kariyer getirici işlere yönelmeleri engellenmektedir. Ve bu tür ayrımcılıklar kültürel ve dini pratikler üzerinde temellenmektedirler. Bu nedenle de her alanda değiştirilmesi çok güç olmaktadır. Ve devletler de kadına karşı aile hukukunda ayrımcı olan maddeleri elimine ederek kadınların bütün bu haklardan erkeklerle eşit olarak yararlanmalarının sağlanması istenmektedir (KSGM, 2001: 4-15).

CEDAW Sözleşmesi Türkiye'nin taraf olduğu temel insan hakları sözleşmelerinden biridir. Bu Sözleşmenin bir özelliği de Türkiye'nin BM kapsamından taraf olduğu ilk insan hakları sözleşmesi oluşudur. Sözleşmenin bir diğer özelliği ise dünyada kadınlar için kadınların insan hakları bildirgesi olma niteliğini taşımasıdır. Sözleşmenin metni yaratıcı ve iddialı bir metin olmasının yanında bazı yükümlülükler de getiren bir metindir (Acar, 2003'ten aktaran Köse Marduç, 2015: 62). Kadın ve kadın hakları konulu belgelerden yukarıda ayrıntılı şekilde ele alınan CEDAW, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli adımlar atılmasına zemin sağlamış, amacın sadece yasal eşitlik değil hakların kullanılması yönünde sağlanacak fırsat eşitliğini de içerdiği vurgulanmıştır.

Uluslararası bu gelişme ve düzenlemelerden sonra, bu düzenlemelerin ülkemize etkisi ve yapılan yasal düzenlemeler de ileriki başlıklarda ele alınacaktır.

3.3. Ulusal Yasal Düzenlemeler

Ülkemizde çeşitli dönemlerde kadının toplum içindeki konumu değişiklikler göstermiş; uluslar arası gelişmeler, İslamiyet'in kabulü, savaşlar, değişik kültürlerin etkisi gibi sebepler bu değişikliklerde etkili olmuştur. Bu yüzden önceki bölümlerde de ele alındığı gibi, süreçler İslamiyet öncesi ve sonrası, batıya yönümüzü döndüğümüz Tanzimat Dönemi ve Cumhuriyet'in ilanını ve sonrası olarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu kısımda ise kadın konusunu içeren ulusal yasal düzenlemeler Cumhuriyet'in ilanından başlamak üzere günümüze doğru ele alınacaktır.

Türkiye’de kadın konusunda okul kitaplarından, genel olarak medyadan, resmi ve gayri resmi dokümanlardan aşına olunan söylem şudur: Türk kadınları cumhuriyetin kurulması ile gerçekleştirilen bir seri devrim sonucunda eşit haklara kavuşmuşlardır ve bu eşit haklar cumhuriyetin ileri görüşlü ve çağdaş kurucuları tarafından kadınlara adeta bir altın tepsi içerisinde hediye edilmiştir; yani Türkiye’de kadın sorunu 1920’li yıllarda devlet eliyle kökünden çözümlenmiştir. Bu resmi söylem çok ciddi birtakım sorunlar barındırmaktadır. En önemli sorun da iddia edildiğinin aksine cumhuriyet devrimlerinin kadınlar için öngördüğü eşit hakların kâğıt üzerinde bir eşitliğin ötesine çok da gidememiş durumda olmasıdır. 2000’li yıllar itibariyle halen Türkiye’de yaşayan çoğunluk kadının hayatında kâğıt üzerinde öngörülen eşit haklardan ziyade cinsiyetçi birtakım günlük uygulamalar, gelenekler ve görenekler ağır basmaktadır. Bu durum kısaca “sözlü yasalar” olarak ifade edilmektedir (Ajas, 2007: 2).

Kadın ve kadın hakları konusunun Türkiye’deki tarihsel seyrinin ele alındığı önceki bölümlerden sonra bu konudaki uluslar arası yasal gelişmeler açıklanmıştır. Bugün Türkiye’de kadın hakları konusunda, hukuksal olarak azımsanamayacak boyutta hem iç hem de dış dinamiklerin etkisiyle önemli gelişmeler kat edilmiştir. Bu gelişmeler ışığında Türkiye’ye bakıldığında Cumhuriyetin ilanından sonra yürürlüğe giren yasalarla başlayan kadın-erkek eşitliğine ilişkin düzenlemelerin günümüze kadar gelişerek ve son yıllarda çok önemli yasal düzenlemeler ve uygulamaya dönük adımlarla ivmesini arttırdığı görülmektedir. Bu noktada Türkiye’nin hukuki yönden 21. yüzyılda yapmış olduğu anayasadaki ve kanunlardaki düzenlemeler önemli bir yere sahiptir. Bu kısımda kadına yönelik yasal düzenlemelerin ülkemizdeki ilerleyişi ele alınacak; süreç Anayasa temelinde, Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve İş Kanunu çerçevesinde irdelenecektir.

3.3.1. Anayasa

Her konuda olduğu gibi kadın ve kadın hakları konusunda da toplumsal ilişki ve kurallar hukuk ile düzenlenmektedir. Bireyler hukuk kurallarının sağladığı güvenceler sayesinde toplumsal ilişkilerine yön verir, dâhil olur ve sonuçlarını üstlenirler. Yaşama hakkından, düşünce özgürlüğüne; mülkiyet hakkından evlilikle

ilgili konulara, sağlıktan çalışma haklarına insan onuruna yakışır yaşamın temeli Anayasa'dır.

Anayasamızda düzenlenen eşitlik ilkesi, kişileri, keyfi muameleye maruz kalmaktan koruyan demokrasi ve hukuk devletinin en önemli ilkelerinden birisidir. Eşitlik ilkesi bir yandan hukuk kurallarının genel olmasını, bir yandan da kişilere eşit davranılmasını gerektirir (Altınordu, 2010: 77).

1982 Anayasası'nın 10. md.'si şu şekildedir: "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiç bir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır". 10. md.'nin kadın erkek eşitliğini ifade eden 2. paragrafı; 2004 yılında yapılan bir değişlikle anayasamıza girmiştir. Yine Anayasa Mahkemesi'nin 2008/116 numaralı kararı ile son paragrafta yer alan "her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında" ibaresi iptal edilmiş ve yürürlüğü durdurulmuştur (T.C. Anayasası, 2008: 32). Anayasa'nın bu maddesinde ilk fıkrada ifade edilen eşitlik, bireylerin yasa önünde birey kimliğinin dışındaki özelliklerinin asla etkili olamayacağdır. Hem olumlu hem olumsuz anlamda bireyler dini, mezhebi, ırkı, cinsel vb. sebeplerle kanunun uygulamasında farklılıklarla karşılaşamazlar.

2 Eylül 2010 tarihli yeni Anayasası ile kapsamı genişletilen madde 10/3, pozitif ayrımcılık olgusunu şu şekilde ifade edilmiştir. "Kadınlar, ocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi özel surette korunmayı gerektiren kimseler için alınan tedbirler, eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." Avrupa Birliği Temel Haklar şartının 23 nc maddesine göre, "Eşitlik ilkesi, eksik temsil edilen cinsiyet lehine olan tedbirlerin muhafazasını veya kabul edilmesini engellemez." Bu sebeple, Anayasanın "Eşitlik" maddesinde yer alan bu hüküm, AB hukukuyla uyumun sağlanması bakımından önemlidir (Demir, 2011: 32). Belirtilen sebepler eşitlik ilkesinin çekirdek alanıdır. Bu sebeplerden yapılan bir ayrımcılığın yarattığı eşitliğin zml olarak pozitif

ayrımcılık uygulamaları mevcuttur. Pozitif ayrımcılık uygulamaları, eşitlik ilkesine karşıt değil bilakis eşitlik ilkesinin tesis etmeye çalıştığı adalet olgusunu kuvvetlendiren bir çözüm yolu sunmaktadır. Nitekim eşitlik dezavantajlı gruplarda aynı eşit sonucu doğurmamakta, adaletsiz durumun sürmesi ihtimalini barındırmaktadır. Bu ihtimale karşı yasada da pozitif ayrımcılığa, eşitlik ilkesinin hemen sonrasında yer verilmiştir.

Yine Anayasamızın 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı 17. maddesi ile değişik; 41. maddesinde ailenin korunması ile ilgili düzenlemeler yer almış, madde hükmünde “Türk toplumunun temeli olan ailenin temeli eşler arası eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulamasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır” düzenlemesi yer almıştır. Bu hükümler gereği devlet, Türk Ceza Kanunu, Türk Medeni Kanunu, Ailenin Korunması Hakkında Kanun, Belediye Kanunu, İş Kanunu gibi temel kanunlarda bir takım düzenlemeler yapmış, yenilikler getirmiştir. 2009 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur. Aşağıda bu düzenlemelerden bazılarını değinilmiştir (Demir, 2011: 33).

3.3.2. Yeni Türk Medeni Kanunu

Kadın erkek eşitliği konusunda Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme (CEDAW) 11 burada zikredilmesi gereken diğer bir sözleşmedir. İlgili sözleşme 1979 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na kabul edilmiş, 1981 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Türkiye tarafından 1985 tarihinde onaylanmıştır. CEDAW hükümleri iç hukukumuza -özellikle “aile hukuku” ve “evlilik hukuku” kısmında kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik getirdiği önemli değişikliklerle Türk Medenî Kanunu’na- önemli bir katkıda bulunmuştur (Özdamar, 2009: 95’ten aktaran Yüksel, 2014: 178).

4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu’nda kadın erkek eşitliğini hayata geçirmeyi amaçlayan hükümler bulunmaktadır. Toplumsal değişim

ve dönüşüm sonrasında ihtiyaçlara cevap vermede yetersiz kalan Medeni Kanun'da eşitlik ilkesi doğrultusunda düzenlemeler yapılmış; aile hukuku, mal rejimi ve en önemlisi bu alanlarda kadın-erkek eşitliğine yönelik değişiklikler yapılmıştır.

Hukuk kurallarının çoğu gibi, Medeni Kanunumuzun hükümlerinin bazıları zamanla eskimiş, günün ekonomik ve sosyal gereksinmelerine cevap vermekten uzak bir hale gelmiştir. Türkiye'de, 1951 yılından beri Medeni Kanunu'nun değiştirilmesi amacıyla komisyonlar kurulmuş, ilki 1971 tasarısı, ikincisi 1984 tarihli ön tasarı ve 1999 tarihli en son tasarı Adalet Bakanlığı'na verilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda 22.11.2001 tarihinde görüşülerek kabul edilmiş ve Yeni Türk Medeni Kanunu, 01.01.2002 tarihinde 4721 sayılı kanun olarak yürürlüğe girmiştir (Ata, 2010: 121).

Genel olarak bakıldığında başlıca değişiklikler şunlardır; 4721 sayılı MK 743 sayılı kanunda yer alan "Aile reisi kocadır" hükmünün yerine "Eşlerden her biri, ortak yaşamın devamı süresince ailenin sürekli ihtiyaçları için evlilik birliğini temsil eder" hükmünü getirerek evlilik içinde müşterek iradeye önem tanımıştır (TMK, md. 188). Yine 4721 sayılı yasa eski düzenlemeden farklı olarak aile konutunun seçiminde eşlerin söz hakkının eşit olduğunu dile getirmiştir (TMK, md. 186). Aile konutu ile ilgili bir diğer düzenleme, eşlerin diğerinin açık rızası olmaksızın aile konutu üzerinde tasarrufta bulunamayacağı yönündedir (TMK, md. 194). 743 sayılı kanun döneminde eşler müşterek çocukların velayetini birlikte kullanmaktayken, velayetle ilgili anlaşmazlık halinde kocanın iradesine üstünlük tanınmaktaydı. 4721 sayılı MK'nın yürürlüğe girmesiyle eşler, her ikisinin de eşit söz hakkı olacak şekilde velayeti birlikte kullanmaktadırlar (TMK, md. 336). 4721 sayılı MK uyarınca eşler meslek ve iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir (TMK, md. 192). Kanun, boşanma halinde kadının mağdur olmasını engellemek amacıyla eşlerin mülkiyetindeki mallara sahip olması kuralına dayanan mal ayrılığı rejimi yerine, evlenmeyle birlikte eşlerin elde ettiği malvarlığı değerlerini eşlerin eşit olarak paylaşması esasına dayanan edinilmiş mallara katılma rejimini benimsemiştir (TMK, md. 202). Yine Kanun eski düzenlemeden farklı olarak, "Eşler birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıkları ile birlikte katılırlar" hükmü ile eski

düzenlemede kocaya ait olan evin geçimi ve iâşesi yükümlülüğünü her iki eşe de getirmiştir (TMK, md. 186). Yeni Kanun, vesayeti kabul yükümlülüğünü sadece koca için öngören maddeyi kadın erkek eşitliğini zedelediği için tamamen kaldırmıştır. Mirasın taksiminde, mallar arasında yer alan ve ekonomik bütünlüğü bozulmaması gereken tarımsal taşınmazların hangi mirasçıya verileceği konusunda erkek çocuklara, kızlara nazaran öncelik tanıyan eski hükme yer vermemiştir (Erdemir, 2009: 72).

Bunlar dışında Medeni Kanunda (Miras Hukuku, Eşya Hukuku, Kişiler Hukuku gibi alanlarda) birçok değişiklik yapılmış olmasına rağmen, konu açısından sadece kadın konusunda ayrımcılığı yok etmeyi amaçlayan genel değişikliklere değinmek yerinde görölmüştür.

Sonuç olarak yeni Medeni Kanun'da aile, kadın ile erkek arasında eşitlik temeline dayalı bir ortaklık olarak tanımlanmıştır. Aile içinde eşler arasında eşitlik Anayasa'nın 41. maddesine eklenen "Aile eşler arasında eşitliğe dayanır" cümlesiyle anayasal güvence altına alınmıştır. Bu anlayış yasanın diline de yansımış, "karı" ve "koca" kavramları yerini "eşler" kavramına bırakmıştır. Yasanın dili de önemli ölçüde sadeleştirilerek herkesin anlayabileceği hale getirilmiştir. Ancak kadınların kızlık soyadlarını evlilik sonrasında kullanamaması, boşanma durumunda ailenin mal varlığının kadın ve erkek arasında eşit paylaşılmaması ise en çok eleştirilen yönler olmuştur (Arın, 1998'den aktaran Alica, 2013: 183).

3.3.3. İş Kanunu ve Değişiklikler

Geçmişten günümüze her alanda olduğu gibi kadının iş hayatında da konumu değişmiş, bu değişiklikler haklar bakımından yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

Türkiye'de iş ilişkileri 1920'li yıllardan beri özel yasalar ile düzenlenmiş bulunmaktadır. 1923 yılında Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra, 394 sayılı "Hafta Tatili Hakkında Kanun" yürürlüğe konulmuştur; bu kanun halen yürürlüktedir. 1926 yılında İsviçre Medeni ve Borçlar Kanunları Türkçeye çevrilerek Türk Medeni ve Borçlar Kanunu olarak kabul edilmiştir. Borçlar Kanunu'nun 313 vd. maddelerinde

(2011 yılında yenilenerek kabul edilen Türk Borçlar Kanunu'nun 393 vd. maddelerinde) iş (hizmet) sözleşmesine ilişkin hükümlere yer verilmiştir. 1934 yılında incelenen konu bakımından çok önemli bir gelişme meydana gelmiş; Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 1936 yılında iş ilişkilerini düzenleyen özel bir kanun, 3008 sayılı (ilk) İş Kanunu kabul edilmiştir. 1952 yılında basında çalışanların; 1954 yılında da denizde çalışanların iş ilişkilerini düzenleyen özel iş kanunları yürürlüğe konulmuştur. 1971 yılında 3008 sayılı İş Kanunu yürürlükten kaldırılarak iş ilişkileri 1475 sayılı İş Kanunu ile yeniden belirlenmiştir. Ancak, zaman içinde bu kanunun da ekonomik ve sosyal gelişmelere ayak uyduramadığı görülmüş; 2003 yılında yeni bir iş kanunu, 4857 sayılı İş Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun, ILO Sözleşmeleri ile Avrupa Birliği'nin Direktifleri göz önüne alınarak hazırlandığı için burada kadın işçiyi koruyucu düzenlemeler çağdaş ölçütlere uygun olarak yer almış bulunmaktadır (Taşkent, Kurt, 2014: 31).

İşgücü piyasalarında kadınların işe alınmaları, terfi ettirilmeleri ve ücretlendirilmeleri erkek işçilerden farklı olarak verimlilik dışındaki faktörlerden etkilenmektedir. İşgücü piyasalarında kadınların objektif olarak değerlendirilebilen kıstasların dışında erkek işçilerden farklı değerlendirilmesi, kadınların işgücü piyasalarında ayrımcılık ile karşı karşıya olması anlamına gelmektedir. Buna göre ayrımcılık, işçinin işiyle ilgili olmayan nitelikleri nedeniyle işveren tarafından farklı muamele görmesi şeklinde açıklanabilir (Biçerli, 2005: 238).

Mevzuatımızda eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı ile ilgili en ayrıntılı hükümler içeren ve bu konulara kendi alanında en fazla vurgu yapan kanun hiç şüphesiz 4857 sayılı İş Kanunu'dur. Zira İK'nın temel dayanaklarından biri de işverenin güçlü işçinin ise zayıf olması ve zayıfın güçlü karşısında korunması gerekliliğidir (Tunçomağ, Centel, 2003: 133).

Konuda özne kadın olduğunda, ayrımcılık türleri çeşitlenmekte; eğitim aşamasında dahi eşitsiz zorluklarla mücadele ederek meslek edinen kadınlar, iş hayatının da her evresinde ayrımcı uygulamalara maruz kalmaktadır. 4857 sayılı İş Kanununda; iş ilişkisinin kurulması sırasında, çalışma koşulları hakkında, kadının

ücreti ve analık durumu hakkında birçok düzenleme yapılmış ve mevcut düzenlemeler eşitlik ilkesine göre yenilenmiştir.

4857 Sayılı İK, “Eşit Davranma İlkesi” başlıklı 5. Maddesi ile iş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamayacağını düzenlemektedir. Benzer bir düzenleme 1475 sayılı Yürürlükten kalkan İş Kanunu’nda bulunmamaktadır. Bu bakımdan 4857 sayılı kanun bir eksikliği gidermiş ve Anayasa’nın 10. Maddesini iş hukukuna uyarlamıştır. Bu eksikliğin giderilmesinde AB uyum süreci ve uluslararası sözleşmelerin etkisi yadsınamaz (Doğan Yenisey, 2006’dan aktaran Çetinkaya, 2012: 31-32). Kanunun bu maddesinde kastedilen bir başka husus da aynı işe, sadece cinsiyetten kaynaklanan farklı ücretlendirmenin eşitliğe aykırı olduğudur.

İş Kanunumuzda, analık durumunda kadın korunmuş ve bunun için gerekli önlemler öngörülmüştür. İş Kanunu’nun 74. maddesine göre, kadın işçinin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere, toplam on altı haftalık süre için çalıştırılması yasaktır. İstisnai durumlar (çoğul gebelik, doktor onayıyla sağlık durumunun uygun olduğu haller vb.) da düzenlenmiştir (İş Kanunu, m.74).

İsteği halinde kadın işçiye, on altı haftalık (çoğul gebelik halinde on sekiz haftalık) sürenin tamamlanmasından sonra altı aya kadar izin verilmektedir. Ancak, bu süre için ücret ödenmemektedir. Ayrıca bu süre yıllık ücretli izin hakkının hesabında da dikkate alınmamaktadır (İş Kanunu, m. 74/ 5).

2013 yılında yürürlüğe konulan “Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik” uyarınca, gebe çalışanlara gebelikleri süresince periyodik kontrolleri için ücretli izin verilmektedir (İlgili Yönetmelik, m. 11; İş Kanunu, m.74/ 3). Aynı Yönetmelik çerçevesinde, 100-150 kadın işçi çalıştırılan işyerlerinde işveren tarafından çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine en çok 250 metre uzaklıkta bir emzirme odasının kurulması zorunludur. Şayet işyerinde 150 den çok kadın işçi çalıştırılıyor ise,

işveren tarafından çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine yakın bir yerde yurt açma zorunluluğu da vardır (İlgili Yönetmelik, m. 13).

Kadınların iş sektöründe yer aldığı her alanda cinsiyet ayrımcılığı ve işyerinde cinsel taciz olayları ve iddiaları söz konusu olmaktadır. İş hukuku literatürüne çok daha önce girmiş olsa da işyerinde cinsel taciz, 4857 sayılı İş Kanunu ile yasal bir düzenleme şeklinde temellendirilmiştir (Demirtaş, Vurucu'dan aktaran Çetinkaya, 2012: 34). Cinsel taciz ve psikolojik taciz (mobbing) başlığı altında da değerlendirilebilecek olan bu konuya Ceza Hukuku bağlamında sonraki başlıkta değinilecektir.

4857 sayılı İş Kanunu'nun 18. maddesinde işçiler bakımından "iş güvencesi" öngörülmüş bulunmaktadır. Buna göre, işçinin belirsiz süreli iş sözleşmesini fesheden işveren, işçinin yeterliliğinden veya davranışlarından ya da işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli bir sebebe dayanmak zorundadır. Maddede belirli olguların fesih için geçerli sebep oluşturmayacağı özellikle belirtilmiştir. Bu bağlamda, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik veya doğum fesih için geçerli bir sebep oluşturmayacaktır (İş Kanunu, m.18/ 3). Bu kapsamda; iş sözleşmesinin yapılmasında, uygulanmasında ve sona erdirilmesinde cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapılamayacağı, cinsiyet nedeniyle eşit değerde iş için daha düşük ücret verilemeyeceği, cinsiyet, medeni hal ve aile yükümlülükleri, hamilelik ve doğumun iş akdinin feshi için geçerli sebep oluşturamayacağı, işyerinde işçinin, işveren, diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemlerin alınmaması halinde işçinin haklı nedenle işi derhal fesih hakkına sahip olduğuna ilişkin hüküm, genel ekonomik kriz veya zorlayıcı nedenlerle kısa çalışma ve kısa çalışma ödeneği hükmü, kadın çalışanlara verilen ücretli doğum izin sürelerinin artırılmasına ilişkin hüküm Kanunda yer almıştır (4857 Sayılı İş Kanunu).

4857 sayılı İş Kanunuyla geline nokta kadınlar açısından olumlu gelişmeler olduğu açıktır. Fakat hala pek çok eksikliğin olduğu da söylenebilir. Mesela bebeğin bakımı ve büyütülmesi görevinin sadece kadının işiymiş gibi değerlendirilmediği

Avrupa Birliği ülkelerinde, anneye ve ayrıca babaya da “ebeveyn” izni verilmektedir. Ülkemizde de, eşitlik algısının bu şekilde olması bu sorumluluğun ortak bir sorumluluk olarak algılanıp erkekleri de kapsayacak şekilde ebeveyn izni düzenlemesi yapılması bir seçenek olabilir. Bir diğer önemli nokta çocuk bakım yurtlarının işverene fazlaca yük getirmeyecek, fakat çalışanların da ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kurulmasını sağlayabilecek düzenlemeler yapılmasıdır. Bir diğer önemli nokta kadınlar açısından her alanda fırsat eşitliğini sağlayacak düzenlemeler yapılması ve bunun çok yönlü uygulanması gereken bir politika olarak benimsenmesinin gerekliliğidir. Özetle kadınları korumaktan çok, negatif ve pozitif ayrımcılık ilkelerine uygun, kadının aile ve iş yaşamı arasında denge kurmasını sağlayacak eşitlikçi bir yaklaşımla düzenlemeler yapılmalı ve uygulanması için daha fazla çaba sarf edilmelidir. Bir diğer sorun da kadınların hala yoğunluklu olarak tarım kesiminde istihdam ediliyor olmasıdır. Bu anlamda tarım kesiminde çalışan kadınlara yönelik bir takım düzenlemeler yapılması aslında bir gerekliliktir (Ata Sevim, 2010: 97-98).

3.3.4. Türk Ceza Kanunu

Yeni Türk Ceza Kanunu (TCK), 26 Eylül 2004 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir. Kadın hareketinin 2002-2004 yılları arasında yürüttüğü Kadın Bakış Açısından TCK kapmayası sayesinde yeni kanun, kadın erkek eşitliğinin sağlanması, kadınların ve çocukların bedensel cinsel haklarının yasal olarak korunabilmesi için son derece önemli 30’den fazla değişiklik içermektedir. Kampanyanın başından itibaren kadın grupları, kadının insan haklarını, bedensel ve cinsel hak ve özgürlüklerini güvenceye alabilmek için, ceza kanununun felsefe ve prensiplerinin bütünsel bir yaklaşımla değiştirilmesini talep etmişlerdir (Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, 2007). 3 yıl boyunca yürütülen kampanyalar sonrasında ceza kanununun bakış açısını kısmen değiştiren düzenlemelere kavuşulmuş; kadınların cinsel ve bedensel (dolayısıyla ruhsal) bütünlüklerini koruyan bir yapıya dönüştürülmüştür. Tıpkı Türk Medeni Kanununda ya da İş Kanununda olduğu gibi Ceza Kanununda da eleştirilen noktalar bulunmakla birlikte, geçmişe kıyasla büyük ilerlemeler kaydedildiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Yukarıda İş Kanunu'nda ayrımcılık başlığını incelerken cinsel taciz ifadesinin 4857 sayılı İş Kanunu'nda yer aldığını lakin İş Kanunu'nun cinsel tacizin ne olduğuyla ilgili açıklama getirmediğini söylemiştik. Bunun gibi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda, 4857 sayılı İş Kanunu'nda yer alan eşitlik ve ayrımcılık yasağı ile birlikte değerlendirilebilecek hukuki değerlerin ihlaline karşı yaptırımlar getiren kanun 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'dur. Bu bakımdan bu çalışmamızın konusu olan “Ayrımcılık Suçu” ilk kez 5237 sayılı TCK ile yasal bir düzenleme şeklinde yasal temele kavuşmuştur (Altun, 2010: 37).

Türk Ceza Kanununa ayrımcılıkla ilgili bir hüküm eklenmiştir. Yeni Türk Ceza Kanununun 3. maddesinin 2. fıkrasında, “Ceza Kanununun uygulamasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasi veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, millî veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamayacağı ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmayacağı” belirtilmiştir (TCK, m.3/2).

“Kadın, kız ayırımı” biçimindeki tanım çıkarılmış, cinsel suçlar kişilere karşı suçlar başlığı altında cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar olarak değerlendirilmiş, zorla ırza geçme ve zorla ırza tasaddi kavramları kaldırılarak yerine cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı kavramları kullanılmış, cinsel saldırı suçunun eşe karşı işlenmesi durumunda soruşturma ve kovuşturma yapılması mağdurun şikâyetine bağlanmış, cinsel saldırının tanımı yapılmış ve cinsel saldırı suçunun temel şekli tanımlanmış, cinsel saldırının vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi bu suçun nitelikli hali olarak tanımlanmış, işyerinde cinsel taciz kavramı getirilmiş, cinsel taciz suçunun nitelikli halleri belirlenmiş buna göre hiyerarşi ve hizmet ilişkisinden kaynaklanan nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle ya da aynı işyerinde çalışmanın sağladığı kolaylıktan yararlanılarak kişiye karşı cinsel tacizde bulunulması suçun temel şekline göre daha ağır ceza ile cezalandırılır hale getirilmiş, bu düzenleme ile sadece üst değil çalışanlar arasında da cinsel taciz suçu düzenlenmiştir (Erdemir, 2009: 76). Bu değişiklikler sonrasında CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu ve TCK Kadın Platformu tarafından hazırlanan raporda, yapılan yasal düzenlemeler hakkında eylem talepleri belirtilmiştir. TCK için eylem

talepleri şöyledir (CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu ve TCK Kadın Platformu, 2010: 9-10):

1. TCK'nın "Nitelikli İnsan Öldürmeyi" düzenleyen 82. maddesi, "namus cinayetleri" yerine ağırlaştırıcı sebep olarak "töre cinayetlerine" atıfta bulunur. Aynı maddenin gerekçesi, "haksız tahrik" halinde ceza indirimine gidilmesine zemin hazırlar. Bu düzenleme, "namus cinayetlerinin" etkin biçimde cezalandırılmamasına sebep olmaktadır. Namus cinayetleri 82. maddede nitelikli insan öldürme olarak sınıflandırılmalı ve "haksız tahrike" ilişkin tüm bahisler gerekçeden çıkartılmalıdır.

2. TCK'nın 287. maddesinde "bekâret kontrolü yasaktır" ifadesi açıkça kaleme alınmalı ve hâkim veya savcıların izin verdiği herhangi bir kontrolde kadının rızası zorunlu bir önkoşul olduğu kanunda yer almalıdır.

3. TCK'nın 104. maddesi, üçüncü şahısların şikâyeti halinde 15–18 yaşlarındaki genç insanların karşılıklı rızalarıyla yaşadıkları cinsel ilişkileri cezalandırmaktadır. Madde 104. 1 kaldırılmalıdır.

4. Ayrımcılığı düzenleyen 122. madde, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ve tıbbi tanıya dayalı ayrımcılığı kapsamalıdır.

5. TCK'nın "Genel Ahlaka Karşı Suçlar" bölümündeki "müstehcenlik" maddesi (226/2) LGBTT bireylerin ve örgütlerin aleyhine kullanılmaktadır. Madde 226/2 kaldırılmalıdır.

Ceza kanununda 2004 yılında yapılan değişikliklerden önce "kadınların kendi vücutları ile ilgili meseleler kişisellikleri ile ilgili değil de aile ve toplumsal düzen ile ilgili meseleler" olarak ele alınmaktaydı. Medeni kanunda 2011 yılında gerçekleşen değişikliklerden önce, "yasal açıdan ataerkilliğin, namus üzerinden kuruluşunda rol oynayan, bir diğer kurucu unsur da kamusal alana çıkan erkeğin, aile içindeki birincil ve üstün konumudur" düşüncesi egemendi. "Evin reisinin erkek olması, kadının çalışması, çocukların gelecekleri, oturulacak konut gibi konularda karar veren kişinin koca olması" gibi konular ancak 2001 yılında değiştirilmiştir. Türkiye'de "aile, ulusun ahlaki bir ünitesi olarak tanımlanır". Dahası "aile içi işbölümü geleneksel

cinsiyet rollerine göre, evi geçindiren erkek ve ev bakımını üstlenen kadın olarak belirlenmekte ve yasalarda da yerini bulmaktadır. Yasalardaki değişmelere karşın yasaların uygulanmasında kadınlar sık sık aile içindeki rolleriyle tanımlanmakta ve hukuk kurumunun kabul ettiği eşitlik pratikleri aile üzerinden kurulmaktadır. Dolayısıyla değişen kanunlara ve Türkiye'de feminist hareketin etkin varlığına rağmen, hayatın her alanındaki toplumsal cinsiyet ilişkileri aile üzerinden tanımlanmaya devam edilmektedir (Karkıner, 2011'den aktaran Alican, 2013: 187).

SONUÇ

Her ülkede, her kültürde, bireyin seçim hakkı olmaksızın kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, biyolojik ve fiziksel özelliklerini ifade eden cinsiyet, toplumsal ilişkiler bakımından her dönemde hayati öneme sahip olmuştur.

Sosyalleşmenin ilk basamağı olan aile kurumundan başlamak üzere, tüm toplumlarda kadınlara ve erkeklere farklı roller biçilmiştir. Bu roller davranışları, ilişkileri şekillendirmiş ve çoğu zaman geleneklerle de desteklenmiştir. Erkekliğin ve kadınlığın toplumsal yapılar ve kültürle iç içe bir ilişkisi vardır. Bu ilişki, başlarda kişinin bilinçle kurduğu bir ilişki olmayıp; egemen söylemler üzerinden çoğunlukla ailede temelleri atılarak kurulmaktadır. Toplum tarafından onaylanan baskın erkeklik ve onun üzerinden kurulan kadınlık rolleri, hâkim cinsiyet rejimini oluşturur ve böylece bu eşitsiz, ayrımcı rol bölüşümü eğitimden sağlığa, dilin kurulumu ve kullanımından cinsel ilişki pratiğine, siyasetten üretim ilişkilerine ve benzerlerine kadar ulaşan derin bir etkiyle her dönem farklı şekillerde kendisini yeniden üretir.

Tarihsel olarak bu rollerin toplumsal yaşama ilişkin yansımalarına bakıldığında, Türk toplumunun günümüze kadar olan dönüşümünde, kadının konumunun da değişip dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu değişimde; din, uluslararası gelişmeler, savaşlar, küreselleşme, liberal ekonomi politikaları gibi faktörler oldukça etkili olmuştur. Buna rağmen ataerkil zihniyet tamamen yok olmamış, gerek akıl zemininden uzak geleneklerle gerekse erkek egemen zihniyetin oluşturduğu düzenlemelerle günümüze kadar her alanda etkisini sürdürmüştür.

Davranışsal olarak da cinsiyetler arası çizgi keskin şekilde çekilmiş; duygusallık, şefkat gösterme, uysallık, temizlik, ev işleri ve çocuk bakımı hususunda doğuştan yetenekli ve fakat teknik, mekanik beceriler konusunda “yoksun” olma gibi özellikler kadınlara atfedilirken, mantıklı, (hem fiziksel hem duygusal olarak) güçlü olma, karar almada rasyonellik, teknoloji ve teknik becerilerle donatılmış olma gibi roller erkeklere yüklenmiştir. Bu zihniyetin yansımaları her alanda kadının yükünü artırmış, toplumda ötekileştirilen yegâne unsur “kadınlık” olmuştur.

Belli zaman aralığında (çoğunlukla yanlış veya eksik yorumlanan) dini gereklerin, belli zamanlarda siyasetin ve bazen de ekonomik gereklerin kendisine çizdiği sınırlar arasında kalan kadın, dünyadaki gelişmelerle paralel şekilde ülkemizde de konumunu sorgulamaya başlamıştır. Bu sorgulama haklı bir mücadeleye dönüşmüş, 1980'lerle beraber gelişen kadın hareketi, Avrupa Birliği uyum süreci ve küreselleşme, kadınların toplumsal statüsünün artması ve ayrımcılıklarla mücadelede devletin rolünü ve sorumluluğunu öne çıkarmıştır. Bu tarihlerden itibaren kadın ve kadın hakları adına oluşmaya başlayan bilinç, önce kadına şiddet konusunu gündeme getirmiş, sonra da eşitlik, ayrımcılık ve pozitif ayrımcılık kavramlarını sorgulamaya başlamıştır. Kurulan dernekler, sivil toplum kuruluşları devletin bu konuda karar alma hızını etkilemiş ve yasal düzenlemelerin zihinsel temelleri oluşmaya başlamıştır.

Ülkemizde kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik çabalar XIX. yüzyılda başlamış olmasına rağmen, bu yönde yapılan çalışmalar kadınların hayatında sınırlı değişimlere yol açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Atatürk'ün de önderliğinde gerçekleştirilmiş devrimler sayesinde bir yandan kadının yurttaş olarak kabul edilmesini, diğer yandan Türk toplumunun yeniden yapılanmasını sağlayan, büyük bir toplumsal değişim gerçekleştirilmiştir. Bu değişimin en önemli basamağı 2000'lerden itibaren kadın, aileye ve kadın haklarına yönelik yasalaşma sürecidir. Bu süreçte Türk Medeni Kanununda, Türk Ceza Kanununda, İş Kanununda ve daha birçok alanda milat niteliğinde düzenlemeler yapılmış, yönetmelikler ve sadece kadın konusuna yönelik kurulan çeşitli kamusal kurumlarla kadının konumu güçlendirilmiştir.

Bu çalışmada bahsedilen kadının kamusal hayata dâhil olma süreci yani eğitimde, istihdamda ve siyasette görünür olmaya başlaması, dönemsel olarak değişik şekillerde gerçekleşmişse de temelde kurallar yüzyıllardır sistemi elinde tutan ataerkil zihniyet tarafından belirlenmiştir. Bu sebeptendir ki eğitim hayatından meslek hayatına, siyasetten evliliğe her alanda kadının varlığının “cinsellik, analık, herhangi bir er kişinin eşi (destekçisi, yardımcısı vb.) olma hali” dışında algılanabilmesi için ciddi bir mücadele gerekmektedir.

Müdahalenin kısmen mümkün olmadığı aile ortamından sonra eğitim hayatında, ataerkil zihniyeti sürdürmek isteyen müfredat ve eğitimcinin içselleştirdiği davranış biçimleri ile mücadeleye başlayan kız çocukları (ki birçoğu bu fırsatı dahi bulamamaktadır) meslek hayatında da sadece kadın olmasından kaynaklanan türlü haksızlıklarla başa çıkmak zorunda bırakılmaktadır. İstihdamın her aşamasında yapılan eylemlerin sonuçları kişisel yeteneklerin dışında sadece cinsiyete bağlı olarak kadın ve erkekte farklı olmakta; kadın, ev/aile hayatı ve meslek hayatı arasında tercih yapma zorunluluğunu yoğun olarak hissetmektedir. Politikada kadının durumuna bakıldığında ise, kılık değiştiren eşitsizlik algısı görülmektedir. Siyasetin daha çok eril güç gerektiren bir iş olduğu savı kabul edilmekle birlikte, üst düzeyde yer alan siyasetçi kadınların cinsel ve duygusal kimliklerinden arınmak ve mahrem (kişisel, özel) hayatlarıyla gündeme gelmemek için erkek siyasetçilere kıyasla çok daha fazla çaba gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, toplum olarak namus, ahlak, mahrem, ayıp gibi kavramların sadece kadınlarla ilgiliymiş gibi algılandığını göstermesi açısından bir örnek teşkil edebilmektedir. Kadınların yer aldıkları politika kollarına bakıldığında, istisnalar dışında aile ve kadın konulu alanların dışına çıkılmadığı görülmektedir. Bu düşünce, kadının sadece kadın ve aile konularında uzmanlaşabileceği yanılgısına dayandığı için eşitsizdir.

Toplumsal olmayan, sabit, mekanik herhangi bir konuda çeşitli kural veya düzenlemelerle sistemi isteğe göre şekillendirmek mümkünken toplumsal konularda, yani yasaların ulaşamadığı yerler olan zihinler ve yüzyılların birikimiyle şekillenen gelenekler söz konusu olduğunda yasalardan önce zihinlerde değişim gerekmektedir. Zira ancak davranışa dönüşen zihinsel değişimler yasaların ulaşamadığı yerlere ulaşacak; hayatın her alanında kadının cinsiyetinden önce birey kimliği değer kazanacaktır. Yapılan düzenlemeler bu değişimde etkili olmakla birlikte, eksikliklere de sahiptir. Bu yasal eksiklikler uluslar arası düzenlemeler ışığında giderilebilir. Zihinsel dönüşüm içinse devlet ve kurumlar dışında bireysel olarak her iki cins de büyük görevler düşmektedir. Burada tamamı zikredilemeyecek olan görevlerin en önemlisi; kadın ve erkek rollerine ilişkin sorgulanmadan içselleştirilen değer yargılarını sorgulamaktır.

KAYNAKÇA

Akışoğlu, Özgür (2012). “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin Genel Çerçevesi ve Sözleşmenin Birinci Maddesinin Kapsamıyla Türk Hukukundaki Yeri”, (<https://myuniversities.wordpress.com/2012/11/26/161/>), (31.05.2017).

Akmeşe, Zuhâl, Deniz, Kemal (2015). “Kadına Yönelik Cinsiyetçi Söylemin İnternet Haber Portallarında Yer Alma Biçimleri”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 21, Sayfa: 311-326.

Alican, Ayşe (2013). *Türkiye’de 1980 Sonrası Kadın ve Aile Politikalarının Kamu Yönetimine Yansıması: Aktörler, Paydaşlar ve Paradokslar*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Altındal, Yonca (2007). *Kadının Siyasal Katılımı Bağlamında Partilerin Kadın Kollarının Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Altındal, Yonca (2009). “Erkeksi Siyasetin Erkeksiz Dublörleri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 21, Balıkesir.

Altınordu, Fazıl (2010). *1982 Anayasasına Göre Ayrımcılık Yasağı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Altun, Muammer (2010). *Ayrımcılık Suçu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Altuntaş, Nezahat (2013). “Feminizm”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, Ed: Ömer Çaha, Bican Şahin, Orion Kitabevi: Ankara.

Arat, Zehra (1998). “Kemalizm ve Türk Kadını”, *75.Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Arık, Meltem (2011). *Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Kadına Yönelik Suçlar*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Arslan, Ali (2006). “Medyanın Profesyonellik İdeolojisi ve Toplumsal Çevresi İle Olan İlişkisi Üzerine Sosyolojik bir Değerlendirme”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Sayı: 1.

Ata Sevim, Çiğdem Pınar (2010). *Türkiye’de Sosyoekonomik Gelişim Sürecinde İş Yasalarında Kadınlara Yönelik Düzenlemeler*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Ata, Nuray (2010). *Temel Haklardan Yararlanmada Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık Yaşağı*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Atak, Songül (2000). *Kadınların İnsan Hakları*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, Gülsün (2004). *Kız Çocuklarının Eğitimi*, Eğitimde Reform Dersi Ödevi, <http://politics.ankara.edu.tr/aksoy/reform/aydin.doc>, (18.08.2016).

Balaman, Fatih, Karataş, Abuzer (2012). “Lise Öğrencilerinin İnternet Ortamında Sosyal Paylaşım Sitelerini Kullanım Amaçları ve Sosyal Paylaşım Unsurları”, *Batman University Journal of Life Sciences*, Sayı:1, Sayfa: 497-504.

Baş, Esra (2006). *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. YY Osmanlı Toplum Hayatında Kadın*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Berktaş, Fatmagül (1994). “Kadın Hareketlerinin Kurumsallaşması ve Rizikolar”, (Çev: Meral Akkent), *Türkiye’deki Kadın Hareketi- Tarihsel Bir Deneyim*, Metis Yayınları: İstanbul.

Berktaş, Fatmagül (2004). “ Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, İstanbul.

Bhasin, Kamla(2003). *Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller*, Çev: Ayşe Coşkun, Kadav Yayınları: İstanbul.

Biçerli, M. Kemal (2005). *Çalışma Ekonomisi*, Beta Yayınları: İstanbul.

Bilican Gökkaya, Veda (2015). “Ahtapot Kadınlar: Aile ve İş Yaşamı Kısılacındaki Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar”, *Turkish Studies*, Sayı: 10, Ankara.

Cangöz, İncilay (2013). “İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı ve Cinsiyetçi Şiddetle İlgili Görüşleri”, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, Sayı: 19, Sayfa: 41-64.

CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu ve TCK Kadın Platformu (2010). *Türkiye’nin Kadına Karşı Ayrımcılığını Önleme Komitesi’ne Sunduğu Altıncı Periyodik Rapor İçin STK Gölge Raporu*, (Rapor No: 46). Ankara: KASAUM.

Ceren İnci, Güler (2015). *Türkiye’de Toplumsal Yapının Dönüşümü ve Boşanmaların Kadın Emeğine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ciner, Özgür (2003). *Halkla İlişkiler Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çağlar, Nedret (2011). “Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Sayı: 4, Sayfa: 56-79, Isparta.

Çaha, Ömer (2001). “Türkiye’de Kadın Hareketi Tarihi: Değişen Bir Şey Var mı?”, *Kadın Bienali Etkinlikleri Çerçevesinde Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum*, (<http://kadem.org.tr/turkiyede-kadin-hareketinin-tarihi-degis-en-bir-sey-var-mi>), (18.02.2017).

Çarkoğlu, Ali, Kalaycıoğlu, Ersin (2012). “Türkiye’de Aile İş ve Toplumsal Cinsiyet”, İstanbul Politikalar Merkezi, <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/11/turkiyedeaileisvetoplumsalcinsiyetraporu2.pdf> (01.08.2016).

Çelenk, Sevilay (2010). “Kadınların Medyada Temsili ve Etik Sorunlar”, http://fbemoodle.emu.edu.tr/pluginfile.php/39390/mod_resource/content/1/Kadınları_n%20medyada%20temsili%20ve%20etik%20sorunlar.pdf, (31.08.2016).

Çetinkaya, Muhammed Buhari (2012). *Türk Hukukunda Ayrımcılık Suçu (TCK 122. Madde)*, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dedeoğlu, Saniye (2000). “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Güz Dönemi, Sayı: 86.

Demez, Gönül (2005). *Kabadaydan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi*, Babil Yayınları: İstanbul.

Demir, Ayşegül (2011). “Yasal Düzenlemelerde Kadın Hakları”, *Hukuk Gündemi Dergisi*, Sayfa: 32-36.

Deniz, Şadiye (2007). “Kadın Parlamenterlerin Bakış Açısıyla Türkiye’de Kadınların Siyasal Hayattaki Temsili”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7, Sayfa: 2-16.

Doğan, Sabiha (2010). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Aydın Kadınlar Şair ve Yazarlar(1850-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Doğru, Alev (2010). *Kadın Çalışanların Cam Tavan Engelleri ve İş Tatminine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Dökmen, Zehra Yaşın (2010). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dublen, Yağmur (2014). *Türkiye’de Kadının İş Gücüne Katılımı ve Belirleyicileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dulum, Sibel (2006). *Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Ela, Anıl, İlkaracan, Pınar, Kılıç, Zülal, Ronge, Karin, Seral, Gülşah, Ülgen, Tuluğ (2001). *Pekin+5: Birleşmiş Milletlerde Kadının İnsan Hakları ve Türkiye’nin Taahhütleri*, İstanbul.

Ercan, Ümit, Sığırı, Ünsal (2015). “Kültürel Değerlerin Liderlik Özelliklerine Etkisi: Türk ve Amerikalı Yöneticiler Üzerine bir Araştırma”, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı:3, Sayfa: 95-126.

Erdemir, Aslı (2009). *Uluslararası Kadın Hakları Standartları ve Türkiye’deki Durum: Siyasal ve Hukuksal Bir Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Ereş, Figen (2006), “Türkiye’de Kadının Statüsü ve Yansımaları”, *Endüstriyel Sanatlar Dergisi*, No: 19, Sayfa: 40-52.

Erman, Tahire (1998). “Kadınların Bakış Açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam”, *75 Yılda Kadın ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.

Ersöz, Aysel Günindi (2010). “Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rollerini”, *Gazi Türkiyat*, Sayı: 6, Sayfa: 167-181.

Fathı Mollaei, Esfandiyyar (2014). *Kadın Hakları ve Birleşmiş Milletler*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik (16.08.2013, 28737), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130816-8.htm>, (07.06. 2017).

Gencil Bek, Mine, Binark, Mutlu (2000). *Medya ve Cinsiyetçilik*, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve KADER Eğitim Kitapçığı.

Gökalp, Peykan Gençoğlu (2003). “Stres, Anksiyete ve Kadın”, <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/stres.pdf>, (28.04.2017).

Gökulu, Gökhan (2013). “Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili ve Kota Tartışmaları”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Sayı:6.

Göle, Nilüfer (2016) *Modern Mahrem* (13. Baskı), Metis Yayınları: İstanbul.

Gül, Songül Sallan ve Alican, Ayşe (2011). *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede Sığınma Evlerine Yönelik Toplumsal Cinsiyet Eğitim Rehberi (Kadınlar, Yöneticiler ve Paydaşlar için)*, Cantekin Matbaacılık: Ankara.

Gülmez, Mesut (2009). *İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye*, Belediye İş Yayınları, Ankara.

Gültepe, Necati (2008). *Türk Kadın Tarihine Giriş*, Ötüken Yayıncılık: İstanbul.

Gümüšoğlu, Firdevs (2008). “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet”, *Toplum ve Demokrasi*, Sayı: 2.

Gümüšoğlu, Firdevs(1998). “Cumhuriyet Döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini (1928-1998)”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.

Güneş, Günver (2010). “Türk Kadının Muhtarlık ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme ve Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*.

Gürhan, Nazife (2010). “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Diyarbakır.

Gürsözlü, Süheyla (2012). *Cinsiyet Rolü ve Örgütsel Yansımaları Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

<http://www.kadinininsanhaklari.org/programlar/savunuculuk/ulusal-duzeyde-savunuculuk/tck-reformu/>, (09.06.2017).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, (05.06.2017).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>, (09.06.2017).

İba, Şeref (2006). “Eşitlik ve Pozitif Ayrımcılık Kavramları Yönünden Dokuzuncu Anayasa Değişikliği”, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı: 1, Sayfa: 1-15.

İçduygu, Ahmet, Sirkeci, İbrahim (1999). “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.

İçli, Gönül (2002). “Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, Sivas.

İlkkaracan Ajas, İpek (2007). “Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde 1980'lerden Bu Yana Kadın Hareketi”, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, (http://www.obarsiv.com/pdf/ipek_ilkkaracan.pdf), (01.06.2017).

İlkkaracan, Pınar (2003). “Türkiye'de Kadın Hareketi ve Feminizm”, *Toplumsal Hareketler Konuşuyor*, Sayfa: 157-191.

İmamoğlu, Sevil (2008). *Genç Yetişkinlikte Kişilerarası İlişkilerin, Cinsiyet, Cinsiyet Roller ve Yalnızlık Algısı Açısından İncelenmesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1949). http://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/udhr/ankara_udhr_turkish.pdf, (25.05.2017).

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM). (2001). “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve İhtiyari Protokol”, Ankara.

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013)*. Ankara.

Kalkan, Atiye(2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Kadın Erkek Eşitsizliğinin Sosyolojik Kökenleri ve Politik Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kandiyoti, Deniz (2015). *Cariyeler Bacılar ve Yurttaşlar (Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler)*, 5.Baskı, Metis Yayınları: İstanbul.

Karan, Ulaş (2011). “Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı”, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Der: Kenan Çayır- Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kaya, Derya (2014). “Kadınlar ve Sosyal Medya Aktivizmi”, *Kadınlarla Mor Bülten*, Sayı: 23, Sayfa: 10.

Kırık, Ali Murat, Korkmaz, Murat (2014). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinde Medyanın Rolü”, *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Sayfa: 1-16.

Kızılay, Esra Tuncer (2010). *Türk Modernleşmesinde Ataerkil Söylemin Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Kocacık, Faruk (2003). *Toplumbilim Ders Notları*, (3. Baskı), Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları: Sivas.

Konuk, Bahar (2008). *Avrupa Birliği Hukukunda Kadın Erkek Eşitliği İlkesi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Koray, Meryem (1992). “Kadın, Siyaset, Kota”, *Türkiye’de Kadın Olgusu*, Sayı: 1, İstanbul.

Köse Marduç, Melda (2015). *Uluslararası Belgelerde ve Anayasalarda Hukuksal ve Siyasi Eşitlik Bağlamında Kadın*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kurt, Yonca (2010). *Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesinde Kadın: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Küçükırsoy, Dila (2016). *Türk Toplumunda “Kadın” Algısı ve Kadın Haklarının Tarihsel Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Moroğlu, Nazan (2009). *Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi 30. Yılında*, Levha Yayıncılık: İstanbul.

Moroğlu, Nazan (2015). “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi İçin İstanbul Sözleşmesi”, *İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi 8 Mart 2015 Özel Bülteni*, İstanbul.

Onaran, Melek Yüksel (2000). *Karşılaştırmalı Hukuk Işığında Türk İş Hukukunda Kadın Erkek Eşitliği*, Beta Yayınları: İstanbul.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2005) “Are Students Ready for a Technology-Rich World? What PISA Studies Tell us?”, <http://www.oecd.org/education/school/programmeforinternationalstudentassessment/pisa/35995145.pdf>, (03.08.2017).

Oruç, Tülay (2013). *Yerel Siyasette Temsil ve Katılım: Kadın Aktörler*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Önder, Nurcan (2013). “Türkiye’de Kadın İş Gücünün Görünümü”, *Çalışma ve Sosyal Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi*, Sayı:1, Sayfa: 35-61.

Özaydınlık, Kevser (2014). “Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 33, Sayfa: 93-112.

Özkan, Arife (2014). *Cumhuriyet Dönemi’nde Türk Kadınına Verilen Haklar ve Siyasi Hayata Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Özvarış, Şevket Bahar (2012). “8 Mart Dünya Kadınlar Günü İçin...”, (http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/8martkadin_2012.pdf), (25.06.2017).

Paker, Hande, Özoğuz, Selin, Baykan, Barış Gençer (2008). “Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum: Örgütlenme ve Son Eğilimler”, *Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi Araştırma Notu*, İstanbul.

Sancar, Serpil (2008). “Türkiye’de Kadınların Siyasal Hayata Eşit Katılımı”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Sayı: 4, Sayfa: 173-184, Ankara.

Sancar, Serpil (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, (3.Baskı), İletişim Yayınları: İstanbul.

Sankır, Hasan (2010). “Toplumsal Rollerinin Anlamlandırılmış Biçiminin “Kadın Sanatçı Kimliği”nin Oluşum Sürecine Etkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, (http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/hasan_sankir_1_1010.pdf) (24.08.2016).

Sayar, Gökçen (2008). *İşveren ve Yönetici Profili Açısından Cinsiyet Ayrımcılığı (Ücret, Terfii, İşe Alma) Gaziantep İli Örneği*, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Sayer, Handan (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı*, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara: Afşaroğlu Matbaası.

Sezgin, Sevil (2014). *Türkiye’de Feminist Söylem ve İslami Feminizm*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Sitembölükbaşı, Şaban (2007). “Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının Bir Aracı Olarak Seçilerde Kota Uygulamaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Sayfa: 13-36, Isparta.

Sun, Özlem Değerli (2012). *Küreselleşme ve Yönetişim Dinamikleri Çerçevesinde Kadınların Yeni Örgütlenme Biçimleri*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sümer, Işıl Yılmaz (2010). “Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Medya: Bıyiksızlar”, <http://isilyilmaz.com/toplumsal-cinsiyet-ve-sosyal-medya-biyiksizlar>, (02.08.2017).

T.C. Anayasası (2008). Seçkin Yayınları: Ankara.

Tanrıöver, Hülya Uğur (2007). “Medyada Kadınların Temsil Biçimleri ve Kadın Hakları İhlalleri”, *Kadın Odaklı Habercilik*, Haz: Sevda Alankuş, IPS İletişim Vakfı Yayınları: İstanbul.

Tanyeli, Çağlar (2008). *Örgüt Kültürü İçinde Cinsiyet Ayrımcılığı Algılamasının Kadın Kariyeri Üzerine Etkileri: Kavramsal ve Uygulamalı Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Taşkent, Savaş, Kurt, Dilek (2014). “Uluslararası Düzenlemeler Çerçevesinde Türk İş Mevzuatında Kadın İşçinin Korunması”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 40, (<http://www.calismatoplum.org/sayi40.htm>), (07.06.2017).

TBMM (1995). <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf>, (25.05.2017).

Tekeli, İlhan (1998). “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme”, *75.Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.

Tolan, Barlas (1991). “Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller”, *Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.

Topgül, Seda (2011). *Çalışma Yaşamında Cinsiyet Eşitsizlikleri ve Eşitsizlikleri Gidermeye Yönelik Ulusal ve Uluslar Arası Mevzuat*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Tunçomağ, Kenan, Centel, Tankut (2003). *İş Hukukunun Esasları*, (3. Baskı), Beta Yayınevi: İstanbul.

TÜİK (2017). *İstatistiklerle Kadın 2016*, Sayı: 24643.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982).

TÜSİAD (2000). *Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, Lebib Yalkın Basım ve Yayımları, İstanbul.

TÜSİAD- KAGİDER (2008). “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri”, *TÜSİAD’ın KAGİDER ile Birlikte Hazırladığı Rapor*, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-07/468, Yayın No: KAGİDER-001.

Uzun, Tülay (2006). *Türk Modernleşme Sürecinde Aydınların Kadın Sorunu Algılamalarının Sosyolojik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ünlü, Tuğba (2009). *Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Vatandaş, Celalettin (2007). “Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 35, İstanbul.

World Bank (2012). "Towards Gender Equality in Turkey: A Summary Assesment", *Documents of the World Bank*.

Yapar Gönenç, Aslı (2006). "Fransa'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, İstanbul.

Yatkın, Ahmet (2013). "Bölgesel Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşları ve Kadın Katılımı: Elazığ Örnek Alan Araştırması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, Sayfa: 163-188.

Yıldırım, Erdal (2014). "Kuran Sosyolojisi Açısından Toplumsal Cinsiyet Meselesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1, Sayfa: 437-460.

Yılmaz, Hüseyin (2007). "Hz, Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Camii Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Sayı: 14, Sayfa: 107-130.

Yorgancı, Fatma(2008). *İlköğretim Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Yörükhan, Turhan (2006). *Adler Alfred Sosyal Roller ve Kişilik*, Kültür Yayınları: İstanbul.

Yumuş, Akın (2011). *Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları*, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

Yüçetürk, Seher (2010). *Türk Kültürüne Kadın (İslam Öncesi)*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Yüksel, Sera Reyhani (2014). "Türk Medeni Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Ankara.

Zabunoğlu, Hamdi Gökçe (2013). *Türk Anayasal Düzeninde Siyasal Hak ve Özgürlüklerin Kapsamı ve Sınırları*, Yetkin Yayınları: Ankara.

Zorba, Hediye Şirin (2009). *Türkiye'deki Kadın Örgütleri ve Bu Örgütlerin Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme*", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.